

mr Zlatoje Martinov

TREĆI RAJH I SSSR 1939-1941

Prema dokumentima nemačkog ministarstva spoljnih poslova

Mostart Jugoslavija

Zemun, 2022

Uvod

Ovaj rad za svoju osnovu ima analizu dokumenata nemačkog ministarstva spoljnih poslova zaplenjenih od strane saveznika nakon završetka Drugog svetskog rata, koji se odnose na političku i ekonomsku saradnju Hitlerove Nemačke i Staljinovog Sovjetskog saveza (1939-1941).

Sasvim razumljivo da je svetska javnost bila zainteresovana za sve nemačke dokumente (depeše, beleške, službena pisma, saopštenja, diplomatske note i memorandume i sl.). Mnogi od njih su bili i od neposrednog pravnog značaja na suđenju nacistima na Međunarodnom vojnom sudu u Nirnbergu 1946. godine.

Međutim dokumenti koji su se odnosili isključivo na političke i ekonomske odnose SSSR-a i Trećeg Rajha u vremenu uoči samog početka rata kao i u vremenu kada je rat na zapadnom frontu već uveliko počeo, bili su vrlo delikatna tema s obzirom da je SSSR 1945. godine bio na pobedničkoj strani, da je sa Velikom Britanijom i SAD-om činio sam temelj političke i vojne koalicije protiv sila Osovine. Zato je samo mali deo nemačkih dokumenata iz perioda april 1939 - jun 1941, objavljen 1946. godine, u časopisu „Saint Louis Post Dispatch“ u broju od 22. maja i to samo dva glavna nemačko-sovjetska ugovora (Pakt o nenapadanju od 23. avgusta 1939. i Pakt o granicama i prijateljstvu od 28. septembra 1939.) kao i Tajni Protokol uz prvi pakt.

S obzirom na značaj pitanja koja su ova dva pakta regulisala, morale su i vlade Britanije i SAD da o njima kao i o Tajnom protokolu zauzmu svoje stanovište. Državni podsekretar u britanskom Forin Ofisu Kristofer Mejhu je 14. oktobra 1946. godine u Donjem domu parlamenta na pitanje jednog poslanika hoće li i ostali dokumenti o nemačko-sovjetskoj saradnji biti objavljeni, odgovorio da je „stvar politički osetljiva“ i da vlada još ne može da ih obnaroduje.

Ali kako je razvoj odnosa između SSSR-a i Zapadnih sila, poprimao sve dramatičniji karakter i ubrzo doveo do razbuktavanja „hladnog rata“, američki Stejt dipartment je 1948. godine odlučio da u posebnoj knjizi objavi i ostale dokumente koji su se ticali odnosa između Nemačke i SSSR-a u periodu april 1939 - jun 1941. Objavljeni su kao zbirka dokumenata u knjizi Rejmonda

Džejmsa Zontaga i Džejmsa Stjuarta Bedija.¹ Ta zbirka dokumenata prevedena je docnije na mnoge svetske jezike. Bila je to neka vrsta istorijskog argumenta Zapada o tobožnjoj logičnosti nemačko-sovjetske saradnje odnosno o prirodi boljševizma i njegovoj totalitarističkoj srodnosti sa nemačkim nacional-socijalizmom.

Kod nas je nakon sukoba sa Staljinom i rezolucije Informbiroa kojom se osuđuje KPJ kao »revizionistička i antikomunistička partija« objavljen deo ovih dokumenata iz knjige nemačkog autora Alfreda Zajdla, kako bi se jugoslovenskoj javnosti ukazalo na Staljinovu dvoličnu politiku. Naslov koji je dat *Staljin – pomagač Hitlera*, belodano svedoči o takvoj nameri izdavača. Zbirku dokumenata je objavilo Društvo novinara NR Hrvatske u Zagrebu, 1951. godine u prevodu Beške Turković.²

Iako je izabrani trenutak publikovanja ove dve zbirke nemačkih dokumenata bio u funkciji tadašnjih političkih odnosa, u prvom slučaju početka hladnog rata između Zapada i SSSR-a, a u drugom, ideološkog sukoba između Jugoslavije i SSSR-a, isključivo je njihova sadržina, a ne političko-ideološki stavovi, jedina smernica objektivnom istraživaču za istraživanje nemačko-sovjetskih odnosa u tom periodu. Već od pojave nacizma, uvidevši opasnost po sebe, Zapad je pokušavao da svu frustraciju i agresiju koju je nacistički režim nosio sobom, kanališe ka drugom ideološkom neprijatelju – SSSR-u. Sve do invazije na Čehoslovačku, Zapad je verovao da je to moguće. SSSR je naravno bio svestan takve politike zapadnih kapitalističkih zemalja i iskoristio je prvu priliku da takvu njihovu politiku spreči upravo normalizacijom odnosa sa Nemačkom. Zaključak o tim odnosima, dakle, treba izvlačiti iz sadržaja dostupnih dokumenata, ali analizirajući ih *isključivo* u političkom kontekstu vremena u kojem su nastali.

Autor je upravo ovo potonje imao u vidu pa su mu obe zbirke dokumenata, i američka iz 1948. i naša iz 1951., poslužile kao građa za ovaj rad. Prevod dokumenata sa engleskog jezika je autorov,

¹ Raymond James Sontag, James Stuart Beddi, *Nazi-Soviet relations 1939-1941. Documents from the Archives of the German Foreign Office*, Washington 1948.

² Alfred Seidl, *Staljin pomagač Hitlera*, prevod sa nemačkog Beška Turković, Društvo novinara NR Hrvatske, Zagreb 1951.

a dokumenta navedena iz zbike dokumenata na hrvatskosrpskom jeziku, autor je prilagodio ekavskom narečju.

Iz ovih dokumenata, kao što će se čitalac uveriti, vidljiva je i nesumnjiva neiskrenost obeju strana u pogledu ispunjavanja određenih obaveza iz postignutih sporazuma. Ti sporazumi uključiv i Pakt o nenapadanju, plod su onoga što se u politici zove „zaštita sopstvenih vitalnih interesa“. Dok se ti interesi nisu međusobno zasecali, saradnja na političkom i privrednom planu je išla skladno; čim su interesi došli u međusobni sukob, odnosi su postajali sve hladniji, da bi se naposljetku prevorili u oružani sukob.

Stoga, ključni stav da je Hitler paktom sa SSSR-om želeo da se obezbedi sa Istoka u slučaju da mu zapadne sile objave rat nakon njegove agresije na Poljsku, a da je Staljin paktom sa Nemačkom želeo da dobije na vremenu i vojnički se bolje spremi za rat sa Nemačkom koji je po svim tadašnjim političkim parametrima pre ili kasnije bio neminovan, dakako ostaje istorijski validan.

Ali uprkos različitim motivima dweju strana, pa i pomenutom neiskrenošću njihovih odnosa, ovi dokumenti u priličnoj meri pokazuju kako su ove dve sile olako delile interesne sfere prelazeći preko prava malih zemalja na opstanak. Ni eventualno, u bližoj ili daljoj budućnosti, objavljeni ruski dokumenti, ubedeći smo, ne bi mogli da negiraju ove činjenice. Ovi nemački, pak, pokazuju imperijalnu prirodu ne samo Hitlerove Nemačke nego i Staljinovog SSSR-a. Tačnije, oni razobličavaju spoljnu politiku SSSR-a o kojoj se decenijama stvarala slika kao principijelnoj miroljubivoj zemlji. Iz dokumenata jasno se sagledava činjenica da je osvajanje tuđih teritorija bilo od Staljina prihvaćeno kao sasvim prirodna stvar, kao nešto što proizlazi iz same nužnosti postojanja jedne velike sile kao što je SSSR.

Uprkos činjenici dostupnosti dokumentacije na srpskohrvatskom jeziku, naša historiografija nije se ozbiljnije bavila proučavanjem ove izvanredne građe za analizu odnosa između Nemačke i SSSR-a u jednom istorijski značajnom isečku vremena (1939-1941) u kojem se prelamala budućnost čovečanstva. Naši istoričari su doduše koristili te dokumente, ali selektivno, odnosno isključivo za potrebe koje su diktirale teme njihovih radova. Izuzetak čini rad Pere Požara »Sporazum Hitler-Staljin« koji se dotiče tih odnosa. A ti odnosi, ma kako politički pragmatični i

međusobno neiskreni, u značajnoj meri su odredili ratne događaje u periodu koji razmatramo, uticali na sam tok i rezultate ratnih operacija (zaštićen sa Istoka, Hitler nesmetano blic krigom osvaja Francusku i zemlje Beneluksa) i uticali na podelu interesnih sfera u Evropi (podela Poljske između Nemačke i SSSR-a, prisajedinjenje Sovjetskom savezu nezavisnih i suverenih baltičkih država Letonije, Litvanije i Estonije kao i delova Rumunije – Besarabije i Severne Bukovine).

I dok su na Zapadu ovi dokumenti kod nekih autora služili za neopravdano izjednačavanje »komunizma i nacizma«, razlozi zbog čega je to proučavanje *celine* sovjetskih odnosa sa Trećim Rajhom u jugoslovenskoj historiografiji izostalo, nalaze se isključivo u ideološko-političkoj ravni odnosno u sferi nikad potpunog oslobođenja istorijske nauke od prvobitnih dogmatskih idejnih izvora. Čak i u trenutku raskida sa njima 1948. godine, historiografija je pratila državnu politiku nezameranja tim izvorima. Bilo je naravno mnogo radova i knjiga u kojima se Staljin naziva diktatorom i dogmatom, čovekom koji je petrifikovao marksizam i umnogome unazadio međunarodni radnički pokret, ali o Staljinovoj tesnoj saradnji sa nacističkom Nemačkom, osim pomenutog Požarevog rada, povremenih članaka, često publicistički prigodnih, uglavnom povodom godišnjica potpisivanja pakta Ribentrop-Molotov, pravih analitičkih radova nije bilo.

Iako je nepobitna istina da je Sovjetski savez dao ogroman doprinos u okviru antihitlerovske koalicije u borbi protiv fašizma i konačnoj pobedi nad njim, i da je imao ubedljivo najviše žrtava, ipak prvobitna Staljinova politika prema Hitlerovoj Nemačkoj u periodu od skoro dve godine, ma kako bila pragmatična, zaslužuje ozbiljnu pažnju naše naučne i stručne javnosti.

Iako će se tek otvaranjem sovjetskih arhiva koja se tiču perioda sovjetsko-nemačke političke, ekonomske i vojne saradnje moći dati zaokružena istorijska ocena sovjetsko-nemačkih odnosa, već iz ovih nemačkih, moguće je u priličnoj meri sagledati razloge i motive njihovog nastanka ali i posledica. Ovaj rad ima skromnu ambiciju da upravo to pokaže.

Prvi kontakti i približavanje dveju država

Kada je u leto 1938. godine u Rajhstagu Hitler izjavio da sa Sovjetskim savezom Nemačka nikada neće uspostaviti nikakve druge odnose osim postojećih diplomatskih, izgledalo je da do političke i privredne saradnje između dveju zemalja nikada neće doći³. Ali kako principijelnost u politici nije jača strana, to je već sledeće godine u leto, kao što je poznato došlo do potpisivanja dva pakta između Nemačke i SSSR-a: 23. avgusta o nenapadanju i 28. septembra o granicama i prijateljstvu.

Put do tog preokreta, počeo je još u martu 1939. kada je Staljin na 18. kongresu KP SSSR odustao od „svetske revolucije“ i izneo tezu da je socijalizam moguće graditi u jednoj zemlji. Ovakvo stanovište naišlo je na dopadanje ne samo zapadnih sila, već i nemačke vlade. I Zapad i nacistička Nemačka smatrali su da će usled te odluke prestati komunistička propaganda u njihovim zemljama i rusko tajno finansiranje tamošnjih komunista. Tako je Ribentrop u pismu Staljinu uoči početka pregovora o Paktu o nenapadanju iskoristio tu činjenicu da istakne kako su ideološke suprotnosti između Nemačke i SSSR-a proteklih godina bile jedini razlog nerazumevanja između dveju država, a da su sada te suprotnosti smanjene te se ne „isključuje razuman odnos i uspostavljanje nove, dobre saradnje.“⁴

Situacija u Evropi je upravo u martu 1939. godine poprimala sve dramatičnije razmere. Nakon što je prethodne 1938. izvršila aneksiju Austrije, nacionalsocijalistička Nemačka, osvaja i

³ “Sa jednom jedinom zemljom mi nismo tražili nikakvih veza, niti hoćemo da sa njom stupimo u kakvu vezu, a pod tom zemljom mislim na Sovjetsku Rusiju. U komunizmu mi gledamo inkarnaciju ljudske podivljalosti. S njim se ne može pregovarati“ (Iz Hitlerovog govora 30. avgusta 1938. godine, up. N.H. Baynes, *The speeches of Adolf Hitler 1922 - 1939.*, Vol. II, edited by Oxford University Press. London, New York, Toronto, 1942., p.1395

⁴ Depeša ministra spoljnih poslova Rajha nemačkom poslaniku u Berlinu grofu fon Šulenburgu sa uputstvom da pismo uruči Molotovu a ovaj Staljinu, br. 175/39 od 14 avgusta 1939.

komada Čehoslovačku 15. marta 1939. godine: Češku anektira, Slovačkoj daje status nezavisne države pridobijajući je za sebe kao vernog vazala. Fašistička Italija je 7. aprila napala i okupirala Albaniju. Svetsko javno mnjenje je utučeno. Jedna po jedna evropska država nestaje u nesmetanoj agresiji dveju nacifašističkih sila. Iz glavnih evropskih gradova stižu vesti o opštoj zaprepašćenosti: evropski, a po svoj prilici i svetski mir je ovim agresivnim potezima nacionalsocijalističke Nemačke i fašističke Italije doveden u veliku u opasnost.

Stoga već 21. marta samo šest dana od nemačke agresije na Čehoslovačku i uspostavljanja protektorata u Češkoj, britanska vlada je podnela Parizu, Varšavi i Moskvi predlog deklaracije kojom bi se najavilo početak hitnih pregovora o zajedničkom otporu protiv svakog daljeg oblika ugrožavanja nezavisnosti i teritorijalnog integriteta bilo koje evropske države. Cilj tih pregovora koji su ubrzo počeli u Moskvi bio je zaključivanje ugovora o savezništvu. Međutim pregovori su se otezali više meseci zbog različitih političkih interesa učesnika. Više puta su prekidani pa nanovo nastavljeni, da bi 11. avgusta 1939. bili definitivno prekinuti. Prema tvrdnjama poslednjeg ambasadora Velike Britanije u Berlinu, Nevila Hendersona, koje je izneo u svojoj knjizi objavljenoj 1940. godine, Staljin je u pregovorima sa zapadnim silama otvoreno izneo čvrsto sovjetsko stanovište da SSSR mora imati određene ruke u odnosu na baltičke zemlje (Litvaniju, Letoniju i Estoniju) kao i na Finsku. Iako nije pominjao Poljsku, zvanična Varšava je osetila opasnost za svoje granice pa je rezolutno odbila da se o baltičkim zemljama kao ruskoj interesnoj sferi uopšte razgovara, a taj poljski stav su prihvatili London i Pariz, pa su pregovori prekinuti. „Time je postao jasan pravi ruski cilj ovih pregovora, a kako se Nemački Rajh potajno zainteresovao, terazije su se nagnule na štetu zapadnih sila. One nisu mogle staviti na tas čast i slobodu malih, nezavisnih država, dok je Nemačka to učinila. Možemo se nadati da će se jednom raščistiti i pitanje da li je Staljin od početka bio u tajnom sporazumu sa Hitlerom pa je zato naše pregovore tako dugo razvlačio, ili se igrao mačke i miša i sa nama i sa Nemcima. Lično sam sklon ovom drugom mišljenju.“⁵

U aprilu 1939. godine učinjen je prvi korak u cilju poboljšanja sovjetsko-nemačkih političkih odnosa i to od strane SSSR-a. Povod je bio zahtev Moskve za kupovinom određenih delova vojne opreme iz Škodinih fabrika u Češkoj koju su samo mesec dana ranije nacisti okupirali.

⁵ Sir Neville Henderson, *Failure of a mission*, London, 1940., p. 56

Sovjeti su, naime, u Čehoslovačkoj imali svoje trgovinsko predstavništvo i sa čehoslovačkom vladom su ugovarali isporuke određenih delova iz „Škode“ za vojne namene.

Stoga je Merekalov, sovjetski ambasador u Berlinu, posetio državnog sekretara u nemačkom ministarstvu spoljnih poslova Vajczekera i izrazio nadu da će Nemačka nastaviti sa isporukama i nakon formiranja Protektorata. Pored ovoga, izjavio je i želju SSSR-a za opštim poboljšanjem političkih odnosa. Prema belešci državnog sekretara Ernsta fon Vajczekera, (svi nemački diplomatski činovnici i najvišeg i najnižeg ranga redovno i pedantno su pravili beleške i dostavljali ih ministru spoljnih poslova Ribentropu), Merekalov je rekao sledeće: „Naša politika je oduvek bila pravolinijska. Ideološka razmimoilaženja nisu mnogo uticala na sovjetsko-italijanske odnose pa tim više ne bi trebalo da utiču ni na odnose sa Nemačkom. Moja vlada nije sadašnje trzavice između Nemačke i zapadnih demokratija iskoristila protiv Nemačke niti to želi. Za nas ne postoji nikakav razlog zbog kojeg ne bismo mogli sa Nemačkom da imamo normalne susedske odnose. Iz normalnih odnosa mogli bi se razviti još bolje i čvršće ekonomske veze.“⁶

Kada je 3. maja 1939. iznenada i bez zvaničnog objašnjenja smenjen sovjetski ministar spoljnih poslova Litvinov, koji se najviše angažovao oko pokušaja političkog i vojnog sporazuma SSSR-a sa zapadnim demokratijama oko osude Nemačke i Italije i suprotstavljanja njihovoj agresivnoj politici, a na njegovo mesto postavljen Molotov, u Berlinu je to primljeno kao mogući znak raščišćavanja terena za postepeno sovjetsko približavanje Nemačkoj. Isto tako odmah je povučen iz Berlina i ambasador Merekalov, Litvinovljev kadar, što se u Berlinu tumačilo kao potvrda da ruska strana želi obnovu političkih odnosa sa Nemačkom. Otvornik poslova nemačke ambasade u Moskvi, Tipelskirh, tim povodom javlja Ministarstvu spoljnih poslova u Berlinu, tajnom šifrovanom depešom pored ostalog i sledeće: „Odluka o smeni Litvinova je navodno u vezi sa razmimoilaženjem u mišljenju do kojeg je došlo u Kremlju povodom Litvinovljevih pregovora sa Zapadom. Razlog tog razmimoilaženja mogao bi da bude u Staljinovom dubokom nepoverenju prema kapitalističkom svetu.“⁷ Zanimljiva je i Tipelskirhova opaska na kraju depeše kako

⁶ Beleška državnog sekretara Ministarstva spoljnih poslova fon Vajczekera o razgovoru sa sovjetskim ambasadorom Merekalovim od 17. aprila 1939. , br.339/39

⁷ Depeša nemačke ambasade u Moskvi Ministarstvu spoljnih poslova u Berlinu, br. 61 od 4. maja 1939. (tajno, šifrovano, iz Moskve upućena u 20:45 u Berlin stigla 22.00)

„Molotov nije Jevrejin“ već je „najbolji prijatelj i najbliži Staljinov saradnik“. Nemci su dakle i činjenicu da se na mesto ministra spoljnih poslova postavlja neko ko nije po poreklu Jevrejin, shvatili kao Staljinov benevolentni ustupak Nemačkoj, sve u cilju normalizacije međusobnih odnosa.

Nemački odgovor je stigao vrlo brzo: nemačka vlada je odobrila sovjetski zahtev za nabavku opreme iz Škodinih fabrika prema zahtevu ambasadora Merekalova od 17. aprila. Kako je ambasador Merekalov u trenutku odobravanja zahteva već bio smenjen, zamenjivao ga je otpravnik poslova Astahov koji je ovu odluku nemačkih vlasti prihvatio sa vidnim zadovoljstvom ako je suditi prema belešci ekonomskog savetnika nemačkog Ministarstva spoljnih poslova Šnurea, upućenoj ministru Joakimu fon Ribentropu.

Savetnik Šnure je istakao da mu je Astahov rekao kako za njegovu vladu „nije od tolikog značaja materijalna već načelna strana ovog pitanja“. Isto tako raspitivao se kod njega, Šnurea, da li će Litvinovljeva smena i postavljanje Molotova izazvati pozitivnu promenu u pogledu odnosa Nemačke prema Sovjetskom savezu.

Iako se, prema sopstvenom tvrđenju, Šnure držao rezervisano prema Astahovljevom raspitivanju o raspoloženju u vrhovima nemačke spoljne politike u pogledu daljih odnosa dveju zemalja, pa nije davao precizne odgovore, promptno nemačko odobrenje isporuke vojnog materijala iz Škodine fabrike SSSR-u, bio je jasan pokazatelj i nemačkog interesa za međusobnim približavanjem spoljnopolitičkih stavova.

Dana 18. maja 1939., sovjetski otpravnik poslova ponovo je posetio Šnurea na sopstveni zahtev, da bi se obavestio o pravnom položaju sovjetskog trgovinskog predstavništva u Pragu koje je otvoreno 1935. godine prema trgovinskom sporazumu sa čehoslovačkom vladom. Astahov je izrazio nadu da će nemačka vlada dopustiti da to predstavništvo ostane u Pragu kao odeljenje sovjetskog trgovinskog predstavništva u Berlinu koje je nedavno otvoreno. On se pozvao na izjavu vlade Trećeg Rajha da će se u češkom Protektoratu i dalje primenjivati stari čehoslovački zakoni kao i verovanje da bi se na taj način trgovinski odnosi dveju zemalja još više razvijali na obostrano zadovoljstvo. Vlada u Berlinu je prihvatila ovakvo sovjetsko tumačenje i odobrila traženi status ruskog predstavništva u Pragu. Ubrzo su u Moskvi počeli pregovori o trgovinskoj odnosno privrednoj saradnji i sklapanju jednog opsežnog privrednog ugovora koji su formalno

vodili narodni komesar spoljne trgovine SSSR-a Anastas Mikojan i po ovlašćenju zvaničnog Berlina nemački ambasador fon Šulenburg, a stručno-tehničke detalje utanačavali su sovjetski i nemački eksperti za ekonomiju i privredno pravo.

Ali uporedo sa tim poslovima, sovjetska vlada je išla i na „opipavanje pulsa“ spremnosti nemačke strane za razvoj političkih odnosa. Tako je Astahov zadovoljno konstatovao kako je nemačka štampa „u poslednjih nekoliko nedelja“ počela da objektivnije izveštava o SSSR-u, doduše, kako se izrazio „u Moskvi se još ne može tvrditi da li je takva tendencija u nemačkoj štampi možda nastala iz taktičkih razloga, ali sovjetska vlada se nada da bi objektivno pisanje nemačke štampe moglo biti trajno stanje.“⁸

Zbog političkih pregovora koji su se bili u toku između Britanije, Francuske i Poljske s jedne i SSSR-a s druge strane, o zauzimanju zajedničkog stava u odnosu na agresivnu politiku Nemačke i Italije pa i o mogućem vojnom savezu, vlada Trećeg Rajha je bila prilično oprezna. Ministarstvo spoljnih poslova je svom ambasadoru u Moskvi grofu fon Šulenburgu savetovalo da u razgovorima sa novim ministrom spoljnih poslova Molotovom bude uzdržan i rezervisan, sve dok se sa sigurnošću ne ustanovi da li Kremlj pokušaj obnavljanja privrednih i političkih odnosa sa Nemačkom možda koristi jedino u svrhu pritisaka i ucene na Britaniju i Francusku kako bi u pregovorima sa njima ostvario određene političke koristi poput zaključenja vojnog saveza sa njima i to po principu: ako nećete da sklopimo vojni savez pod našim uslovima, mi ćemo se okrenuti Nemačkoj. Sa svoje strane grof fon Šulenburg u depeši svom Ministarstvu ističe kako je, po svemu sudeći, a prema izvorima koje on ima, „Japan jedan od glavnih uzroka zbog kojih Engleska okleva da prihvati sovjetske predloge o vojnom savezu, jer se London boji da će Japance sasvim naterati u naš zagrljaj ako se obaveže da će braniti sovjetske granice.“⁹

Hitleru se, međutim, žurilo da što pre Nemačkoj obezbedi leđa na Istoku „ako se nemačko-poljsko pitanje ne reši mirnim putem“ i ako eventualno otpočne rat sa Zapadom. Stoga je 30. maja 1939. ministru spoljnih poslova Ribentropu naložio da načelno, ali uz određeni oprez, treba prihvatiti sovjetske nagoveštaje o obnovi političkih odnosa tim pre što se u tekućim

⁸ Beleška nemačkog Ministarstva spoljnih poslova o razgovoru savetnika Ministarstva dr Šnurea i otpravnika poslova sovjetske ambasade u Berlinu Astahova, br. W. IV - 1870/39 od 18. maja 1939.

⁹ Depeša ambasadora u Moskvi fon Šulenburga Ministarstvu spoljnih poslova br. A-1023/39 od 22. maja 1939.

pregovorima o privrednoj saradnji uz sve teškoće i rusku čvrstinu u stavovima, prilično napredovalo.¹⁰

Nemački pragmatizam, ispoljen u pogledu budućih nemačko-sovjetskih političkih odnosa, najbolje se vidi iz stavova koje nemački ambasador fon Šulenburg saopštava svom ministarstvu spoljnih poslova iz vizure trenutne konstelacije snaga u odnosima velikih sila s jedne, i politike Trećeg Rajha s druge strane: „Jasno je da Japan ne gleda rado ako dođe ma i do najmanjeg izravnjanja između nas i Sovjetskog saveza. Ukoliko bude manji naš pritisak na ruskoj zapadnoj granici, utoliko će se jače ispoljiti važnost SSSR-a u Istočnoj Aziji. Što se Italijana tiče, oni bi zapravo trebalo da pozdrave nemačko-rusko izravnjanje. Oni su se uveliko čuvali da se ne zavade sa Moskvom, a Rajh bi mogao snažnije nastupiti prema Francuskoj kad bi Sovjetski savez držao Poljsku u šahu i na taj način rasteretio našu istočnu granicu.“¹¹

U istom izveštaju Šulenburg ističe kako je tokom razgovora sa Molotovom stekao utisak da osim privrednih, SSSR iskreno želi obnovu političkih odnosa sa Nemačkom.

Oklevanje Nemačke da brzo prihvati rusku pruženu ruku, nateralo je sovjetskog otpravnika poslova Astahova da preko bugarskog poslanika u Berlinu indirektno poruči zvaničnom Berlinu ozbiljnost sovjetskih namera. Iz beleške državnog podsekretara Ministarstva spoljnih poslova dr Vermana od 15. juna 1939., koju je uputio svom šefu, ministru spoljnih poslova Joakimu fon Ribentropu, o razgovoru sa bugarskim poslanikom Draganovim saznajemo sledeće: „Bugarski poslanik Draganov, posetio me je danas i saopštio mi je u poverenju kako ga je sovjetski otpravnik poslova (Astahov – prim Z.M.) posetio juče i bez nekog vidljivog povoda ostao kod njega oko 2 sata. Ovaj dugi razgovor mogao se svesti na sledeće: Sovjetski savez prema trenutnoj svetskoj situaciji ima oklevajući stav. On se koleba između tri mogućnosti: prva je, zaključenje vojnog pakta sa Engleskom i Francuskom, druga, dalje zatezanje i odugovlačenje zaključenja takvog pakta i treća mogućnost je ozbiljnije političko zblizavanje sa Nemačkom. Ova poslednja mogućnost bi SSSR-u, po rečima sovjetskog otpravnika poslova, najviše odgovarala, pri čemu

¹⁰ „Sada ipak treba stupiti uz puno odobrenje Firera u odlučan kontakt sa Rusima i to putem jednog otvorenog razgovora koji po nalogu ministra Ribentropa treba da održim danas sa sovjetskim otpravnikom poslova.“ (Iz depeše državnog sekretara fon Vajczekera nemačkom ambasadoru u Moskvi fon Šulenburgu, od 30. maja 1939.)

¹¹ Izveštaj nemačkog abasadora u Moskvi fon Šulenburga državnom sekretaru Ministarstva spoljnih poslova, 5. jun 1939.

se ne bi trebalo obraćati pažnje na ideološke razlike. (...) Sovjetski savez, nastavio je dalje ruski otpravnik poslova, ne priznaje rumunsko posjedovanje Besarabije. Kad bi Nemačka izjavila da neće napasti Sovjetski savez ili kada bi sa njim sklopila pakt o nenapadanju, Sovjetski savez bi odustao od saveza sa Engleskom. Gospodin Draganov mi je na kraju ponovio da ničim ne može da objasni zbog čega mu je ruski otpravnik poslova sve to ispričao. On drži mogućim da je to učinio sa namerom da gospodin Draganov obavesti nas o tome.“

Krajem juna 1939. Molotov je pozvao nemačkog ambasadora na razgovor i tom prilikom izrazio optimizam u pogledu daljeg razvoja privrednih pregovora koji su se u Moskvi vodili tih dana između narodnog komesara za spoljnu trgovinu Mikojana i nemačkog trgovačkog atašea Hilgera. Istakao je da nema ništa protiv da se određeni detalji budućeg privrednog ugovora definišu na nižem nivou u Berlinu. Šulenburg je sa svoje strane uveravao Molotova da bi Nemačka pozdravila normalizovanje i političkih odnosa sa SSSR-om i da je u tom smislu dala već niz dokaza poput upravo privrednih pregovora koji dobro napreduju, kao i suzdržljivosti nemačke štampe koja više ne piše ništa negativno o SSSR-u, i što je još važnije za političke interese SSSR-a, Nemačka ima potpisane ugovore o nenapadanju sa tri baltičke države. Takođe je istakao kako Berlinski ugovor još uvek važi i on sam po sebi već daje osnovu za normalizaciju i puno obnavljanje odnosa između dve zemlje.¹²

Molotov je, kako je Šulenburg izvestio svog ministra u Berlinu, sa zadovoljstvom primio ove izjave nemačke strane pri tom posebno ističući važnost činjenice da Nemačka i dalje priznaje ovaj ugovor. Šulenburg međutim izveštava kako kod Molotova vidi određenu rezervisanost prema Berlinu što tumači tradicionalnim ruskim nepoverenjem prema Nemcima.¹³

Situacija sa poljsko-nemačkim odnosima oko danciškog pitanja se u međuvremenu izuzetno pogoršala pa se - uprkos Molotovljevom zatezanju i pokušaju da se iz normalizacije odnosa sa Nemačkom izvuče što je moguće više kako političke tako i geopolitičke koristi – Nemačkoj žurilo da se ti odnosi što pre normalizuju pa čak i postanu prijateljski kako bi imala sigurnu zaleđinu na Istoku u slučaju da bude morala da vojno interveniše u Poljskoj.

¹² Reč je o Ugovoru o prijateljstvu i neutralnosti između Vajmarske Nemačke i SSSR-a od 24. aprila 1926. godine koji je potpisan u Berlinu.

¹³ Depeša nemačkog ambasadora u Moskvi ministarstvu spoljnih poslova u Berlinu br. 115/39 od 28. juna 1939.

Tako je posle jednogmesecnog natezanja i „tvrđenja pazara“ obeju strana, krajem jula Hitler dao nalog Ribentropu da stvar sa SSSR-om definitivno ubrza. Kako Moskva, svakako iz političko-taktičkih razloga umesto smenjenog Merekalova, još uvek nije bila poslala novog ambasadora u Berlin, sve poslove obavljao je otpravnik poslova Astahov. Stoga je, kako bi se poštovao rang pregovarača, zadatak da definitivno pokrene pitanja normalizacije i obnove odnosa sa SSSR-om i da o tome razgovara sa sovjetskim otpravnikom, dobio savetnik u ministarstvu spoljnih poslova Nemačke dr Šnure. Šnure je svoj zadatak uspešno obavio i o tome pismeno izvestio Ribentropa 27. jula 1939. Zbog izuzetne zanimljivosti razgovora koje je vodio sa Astahovim, citiraćemo najvažnije elemente iz ovog izveštaja:

„ Prema datim mi uputstvima pozvao sam sinoć sovjetskog otpravnika poslova Astahova i šefa ruskog berlinskog trgovinskog predstavništva Babarina na večeru kod „Ewesta“. Rusi su ostali otprilike do pola jedan iza ponoći. Razgovor o privrednim i političkim temama Rusi su prihvatili živahno i veoma zainteresovano, tako da sam bio u mogućnosti da sa njima temeljno pretresem sve teme koje mi je naznačio gospodin ministar spoljnih poslova. Iz ovog dugog razgovora treba podvući ovo:

1. Nadovezujući se na Astahovljeve primedbe o davnašnjim vezama između Rusije i Nemačke izjavio sam da je takva saradnja i danas moguća ukoliko je do nje stalo sovjetskoj vladi. Pri tome bih mogao da zamislim tri etape.

Etapa 1: uspostava saradnje na privrednom polju o čemu se već pregovara i što treba da rezultira kreditnim i privrednim ugovorima.

Etapa 2: Normalizovanje i poboljšanje političkih odnosa. Ovamo spada između ostalog poštovanje interesa obeju strana u njihovoj štampi i radiju i uopšte u javnom opštenju. Takođe i poštovanje naučnog i kulturnog stvaranja. U to bi se moglo ubrojiti na primer službeno učestvovanje Astahova u Danu nemačke umetnosti u Minhenu ili pozivanje u Moskvu nemačkih učesnika na veliku poljoprivrednu izložbu što je sam Astahov već ranije pomenuo kao mogućnost.

Etapa 3: Označila bi uspostavu dobrih političkih odnosa bilo oslanjajući se na ono to je bilo ranije, a to je Berlinski ugovor iz 1926., bilo na nešto novo, uzimajući u obzir obostrane političke interese od vitalne važnosti. I ova treća etapa izgleda sasvim dostižna jer političke suprotnosti

koje bi isključivale novo uređenje naših međusobnih političkih odnosa, po mom mišljenju, ne postoje na celoj liniji od Baltičkog do Crnog mora i do Dalekog Istoka. Tome dodajem i nešto što je zajedničko u ideologiji Nemačke, Italije i Sovjetskog Saveza, a to je suprotstavljanje kapitalističkim demokratijama. Ni mi ni Italija nemamo ništa sa zapadnim kapitalizmom. Stoga bi nam izgledalo vrlo paradoksalno, kada bi Sovjetski Savez kao socijalistička država hteo da se stavi na stranu zapadnih demokratija.

2. Astahov je, uz živo odobravanje Babarina, pozdravio put zbližavanja sa Nemačkom kao nešto što odgovara interesima obeju zemalja. (...) Astahov je međutim pomenuo Pakt protiv Kominterne¹⁴ kao i naše odnose sa Japanom, potom Minhenski sporazum i slobodne ruke prema istočnoj Evropi koje smo tamo izvojevali, a takvo naše političko delovanje po viđenju Rusa je upravljeno protiv SSSR-a. U Moskvi stoga ne mogu tako brzo da poveruju u zaokret nemačke politike prema Sovjetskom savezu, taj preokret bi se mogao očekivati tek postepeno.

3. U mom odgovoru ukazao sam da je u međuvremenu nemačka istočna politika pošla sasvim drugim putevima. O našem ugrožavanju Sovjetskog saveza ne može biti ni govora. I sâm g. Molotov je u svom govoru u Vrhovnom Sovjetu od 31. maja ove godine jasno podvukao da je Antikomitern pakt zapravo kamuflaža uperena protiv zapadnih demokratija, a ne protiv SSSR-a. Naša politika je uperena protiv Engleske. (...) Vreme je sada pogodno, za normalizaciju naših odnosa, a slučaju sklapanja pakta sa Engleskom Sovjetski savez će zajedno sa Engleskom deliti nemačko suparništvo. O tome treba da porazmisle u Moskvi. Zatim sam retorički upitao Astahova: uostalom, šta Engleska može da ponudi Rusiji? U najboljem slučaju učestvovanje u jednom evropskom ratu i neprijateljstvo Nemačke, što za Rusiju nikako ne predstavlja vredan cilj. Šta naprotiv možemo ponuditi mi? Neutralnost i izostajanje iz jednog evropskog konflikta ako do njega dođe. I ako Rusija to iskreno želi, imaćemo nemačko-rusko sporazumevanje o obostranim interesima što bi donelo koristi obema zemljama.

4. U daljem razgovoru vratio se Astahov na pitanje baltičkih država i zapitao imamo li mi tamo osim privrednih interesa i neke dalekosežne političke ciljeve. Isto tako ga je zanimalo rumunsko pitanje. O Poljskoj je istakao da će Dancig ovako ili onako pripasti Rajhu i da se pitanje koridora

¹⁴ Pakt protiv Kominterne tzv. „Antikomitern pakt“ sklopljen je 25. novembra 1936. godine između Nemačke i Japana; 6. novembra 1937. Paktu se pridružila Italija, a u martu 1939. Frankova Španija i Hortijeva Mađarska.

mora rešiti u korist Rajha. Postavio je pitanje ne tendiraju li prema Nemačkoj i nekadašnja austrijska područja, naročito galicijska i ukrajinska. Posle ocrtavanja naših trgovinskih veza sa tim zemljama ograničio sam se na to da kažem da iz svih tih pitanja ne proizlazi nikakava nemačko-sovjetska suprotnost interesa. Uostalom rešenje ukrajinskog pitanja pokazalo je da mi ovde nismo težili ni za čim što bi ugrozilo sovjetske interese.

5. Prilično mnogo vremena zauzela je debata o tome zašto je nacional-socijalizam negovao svih ovih godina u pogledu svoje spoljne politike tako jako suparništvo sa SSSR-om. Astahov je istakao kako oni u Moskvi to nikada nisu mogli da shvate. Razumeli su našu borbu protiv komunizma kao unutrašnje pitanje Nemačke. Iskoristio sam priliku da opširno izložim naše shvatanje o promenama ruskog boljševizma poslednjih godina. Suparništvo nacionalnog socijalizma sa internacionalnm socijalizmom proizašlo je iz borbe protiv Komunističke partije Nemačke Moskvi podređene, koja je bila puko oruđe Kominterne. Borba protiv komunista u Nemačkoj je završena. Komunizam je u Nemačkoj istrebljen. Kominterna je po svom značenju ostala sada daleko ispod Politbiroa KP SSSR-a gde se danas sprovodi sasvim drugačija politika nego u vreme Kominterne. Stapanje boljševizma sa ruskom nacijom, sa nacionalnom istorijom Rusije, koje se pokazuje u slavljenju velikih ruskih ljudi i njihovih dela poput svečanosti povodom obeležavanja bitaka na Poltavi i na Pejpus jezeru, istorijska reafirmacija cara Petra Velikog, slavljenje Aleksandra Nevskog i slično, ipak je donekle izmenilo lice internacionalnog socijalizma i mnogo je bliže nacionalnom socijalizmu. Mi to tako vidimo, tim više što je i g. Staljin odustao od svetske revolucije, odloživši je *ad calendas graecas*. Kod ovakvog stanja stvari, mi vidimo mogućnosti kojih pre nije bilo, uz pretpostavku da izostane bilo kakav pokušaj komunističke propagande u Nemačkoj.

6. Astahov se saglasio i napomenuo od kolike je važnosti ovaj razgovor. On će o njemu obavestiti Moskvu i nada se da će to tamo ostaviti jasne tragove u daljem pokušaju obnove naših međusobnih odnosa. Posle smo prešli na pitanje privrednog i kreditnog ugovora.

7. Prema ruskim izjavama stekao sam utisak da u Moskvi još nisu načisto kako se postaviti. O stanju pregovora sa Engleskom, Astahov nije govorio. (...) Sa našeg stanovišta može se oceniti kao znatan uspeh ako Moskva još i danas, posle višemesečnih pregovora sa Engleskom, ostaje u nesigurnosti šta da učini.“

Dva dana po prijemu ove beleške savetnika Šnurea, državni sekretar u ministarstvu spoljnih poslova Vajczeker poslao je depešu nemačkom ambasadoru u Moskvi fon Šulenburgu sa zahtevom da ispita da li su nemački stavovi koje je Šnure izneo Astahovu i Babarinu naišle na odziv u Moskvi i ako jesu, kakve su zvanične reakcije. U tom smislu ambasadoru je naloženo da „hitno zatraži prijem kod narodnog komesara spoljnih poslova Molotova“.

Nedostaje dokument o ovom razgovoru koji je svakako vođen, ali se na osnovu depeše samog ministra Ribentropa svom ambasadoru u Moskvi od 3. avgusta dâ zaključiti da se Nemačkoj izuzetno žurilo da se postigne sporazum sa SSSR-om, tim pre što se po diplomatskim kuloarima uveliko govorilo o verovatnom krahu višemesečnih pregovora SSSR-a, Engleske i Francuske o političkoj, a možda i vojnoj koaliciji ovih država protiv daljeg nemačkog nadiranja prema nezavisnim evropskim zemljama.¹⁵

Ribentrop, naime, u pomenutoj depeši javlja kako je 2. avgusta primio sovjetskog otpravnika poslova i na osnovu do sada vođenih razgovora izvestio otpravnika da bi Treći Rajh pristao na obnovu nemačko-sovjetskih političkih odnosa pod dva ključna preduslova: prvi je, obostrano nemešanje u unutrašnje poslove druge države, na šta mu je Astahov odmah odgovorio da će Moskva na takav stav bez sumnje pristati, i drugi, odustajanje obeju država od politike koja bi zadirala ili štetila interesima druge države.

Ribentrop je Astahovu rekao da je i nemačka politika „pravolinijska i predviđena daleko unapred u budućnost“. Ako Moskva prihvati saradnju sa Trećim Rajhom umesto sa zapadnim demokratijama, između dve zemlje „neće biti nikakvih problema od Baltičkog do Crnog mora“. Posebno je naglasio zainteresovanom Astahovu kako „na Baltičkom moru *ima mesta za nas oboje* (istakao Z.M.) i ruski interesi ni na koji način se ne suprotstavljaju nemačkim.“

Ribentrop navodi da je Astahov izrazio lično mišljenje da će na oba preduslova njegova vlada pristati, ali da će je svakako o tome obavestiti i vrlo brzo dati odgovor. Stoga je Ribentrop Šulenburgu naložio da nakon što Astahov obavesti svoju vladu o najnovijem stavu Nemačke, ponovo zatraži prijem kod Molotova. Zanimljivo je da je Ribentrop svom ambasadoru naglasio i to da sa Molotovom razgovara u ležernom tonu kako se ne bi stekao utisak da se Nemačkoj žuri.

¹⁵ Depeša ministra spoljnih poslova Rajha Joakima fon Ribentropa nemačkom ambasadoru u Moskvi, br. 166/39 od 3. avgusta 1939.

Razgovor ambasadora Šulenburga i Molotova koji je obavljen još iste večeri (3. avgusta) samo par sati po primitku Ribentropovog naloga iz Berlina, ovoga puta je bio mnogo otvoreniji i srdačniji sa obe strane što u svom izveštaju Šulenburg posebno ističe. Brzina kojom su se stvari odigravale je bila začuđujuća. Oba sagovornika su zadovoljno konstatovala da privredni pregovori dobro napreduju i da je zaključenje privrednog odnosno kreditnog ugovora samo pitanje dana. Šulenburg je naglasio da je sada vreme da se i politički odnosi između dve zemlje normalizuju što bi bilo u zajedničkom interesu. Tom prilikom upitao je Molotova o stavu sovjetske vlade na predloge o poboljšanju tih odnosa u tri etape kako je savetnik Šnure izneo u nedavnom razgovoru sa sovjetskim otpravnikom poslova Astahovom i šefom sovjetskog trgovačkog predstavništva u Berlinu Barabinom. Istovremeno, uveravao je Molotova da je Nemačka iskrena u svojoj nameri da sa Moskvom pored privrednih poboljša i političke odnose, da Antikomintern pakt nije uperen protiv Sovjetskog saveza kao što je to nedavno i sam Molotov konstatovao, da Nemačka doduše ima određene interese u Poljskoj ali da oni ne zadiru u sovjetske interese u toj zemlji kao ni u baltičkim zemljama, da Nemačka nema nikakvih teritorijalnih pretenzija prema trima baltičkim državama o čemu svedoče i ugovori o prijateljstvu i nenapadanju koje je svojevremeno potpisala sa tim zemljama.

U dugačkim obrazloženjima Molotov je išao tačku po tačku. Prvo je naveo kako je sovjetska vlada oduvek želela razvoj privrednih odnosa sa Nemačkom i da se raduje što će vrlo brzo biti potpisan i ugovor u tom smislu. Drugo, osvrnuo se na pisanje nemačke štampe čijim držanjem nije najzadovoljniji, ali je dodao da se obe zemlje moraju truditi da odustanu od svega što bi moglo dovesti do pooštavanja međusobnih odnosa. Kada je o kulturnoj saradnji reč on stoji na stanovištu da je postepeno oživljavanje kulturnih veza dobrodošlo i konstatuje da je već došlo do prvih poboljšanja.

Prelazeći na pitanje političkih odnosa, Molotov je nedvosmisleno tvrdio kako sovjetska vlada i Staljin lično, žele njihovo normalizovanje i poboljšanje. Govoreći o Antikomintern paktu Molotov je istakao da je taj pakt ipak imao negativnih posledica po interese SSSR-a jer je jedan od njegovih potpisnika i Japan sa kojim Sovjetski savez ima velike sporove i koji je za Sovjetski savez velika pretnja. On je kao jednu od smetnji za ozbiljnu političku saradnju sa Rajhom naveo upravo nemačko prijateljstvo sa Japanom pa je zatražio da Berlin zauzda agresivnu politiku Japana. Molotov je u pogledu Baltika stavio dao znanja Šulenburgu da Sovjetski savez ima tamo

svoje vitalne interese i otvoreno upitao sagovornika kakav je nemački stav po pitanju Litvanije, odnosno da li kada se pominje sintagma „baltičke zemlje“ nemačka vlada tu podrazumeva i Litvaniju.

Na ovo je Šulenburg na osnovu ranije dobijenih instrukcija iz Berlina nedvosmisleno potvrdio Molotovu nemačku spremnost da njeno držanje prema Baltiku bude podešeno tako da tamo budu osigurani sovjetski vitalni interesi. O poljskom pitanju rekao je Molotovu kako Nemačka želi da se ono reši mirnim putem, ali **„ako Nemačkoj bude nametnuto drugo rešenje spremni smo da tamo štitimo i sovjetske interese i da se o tome sporazumemo sa vama.“** (istakao Z.M.)¹⁶

Ovo je bio nedvosmislen poziv SSSR-u na zajedničku podelu Poljske.

Sa velikim interesovanjem u Berlinu se očekivao zvanični stav vlade u Moskvi nakon ovog razgovora između Molotova i Šulenburga. Par dana docnije, otpravnik poslova u ambasadi SSSR-a u Berlinu Astahov posetio je državnog savetnika Šnurea i saopštio mu da je stav Moskve jasan, a to je da poboljšanje političkih odnosa znači korist za obe države. Moskva je zadovoljna što Berlin ima nameru da svoju spoljnu politiku usmeri tako da u svemu budu očuvani sovjetski politički interesi, naročito kad su u pitanju baltičke države i naročito Poljska, kao trenutno gorući evropski problem. Šnure je sa svoje strane pružio Astahovu uveravanja da čak i ako dođe do oružanog sukoba između Poljske i Nemačke, nemački ciljevi su tamo jako ograničeni i ni u kom slučaju ne moraju doći u sukob sa sovjetskim interesima i u tom smislu Nemačka je spremna da pruži SSSR-u pune garancije. Ali Nemačka bi ovu svoju politiku oko normalizacije političkih odnosa ipak usloвила činjenicom da su još uvek u toku sovjetski pregovori sa Britanijom i Francuskom. Stoga je potrebno prethodno raščistiti sve što stoji na putu nemačko-sovjetske buduće saradnje, a to je u prvom planu odnos SSSR-a sa zemljama zapadne demokratije odnosno potencijalni sporazum sa njima.¹⁷ To bi za Nemačku bilo neprihvatljivo.

¹⁶ Depeša nemačkog ambasadora Šulenburga ministru spoljnih poslova Rajha Ribentropu, br 158 od 3. avgusta 1939.

¹⁷ Pregovori Sovjetskog saveza sa Velikom Britanijom i Francuskom otpočeli su 23. marta 1939., a faktički prekinuti 11. avgusta 1939, kada je britansko-francuska delegacija nezadovoljna rezultatima napustila Moskvu gde su pregovori vođeni. Formalno su prekinuti 27. avgusta.

Astahov je, prema izveštaju nemačkog diplomate, bio vrlo zainteresovan za ova pitanja ali nije mogao ništa da odgovori dok se ne konsultuje sa svojom vladom. Isto tako nije mogao ništa određeno da kaže o toku sovjetsko-britansko-francuskih pregovora u Moskvi.¹⁸

U međuvremenu 19. avgusta 1939., u najvećoj tajnosti konačno je potpisan nemačko-sovjetski privredni ugovor. Ta činjenica dala je nov zamajac ubrzanju i potpisivanja pakta o nenapadanju. Osvrnimo se načas na sadržinu ovog zapravo kreditnog ugovora, a kasnije, tokom njegove realizacije biće više reči.

Nemačka je naime odobrila Sovjetskom savezu robni kredit od 200 miliona rajhsmaraka. Prema ugovoru, finansiranje će se vršiti putem Nemačke banke (Deutsch bank), a kao garant tog finansiranja stoji nemačka država. Kredit je predviđen kao menični s tim da se menice ispostavljaju za svaki posao pojedinačno i imaju prosečni rok trajnja 7 godina. Kamatna stopa je bila 5%, od toga se ½% odobrava ruskim posebnim računima u Berlinu tako da efektivna kamatna stopa iznosi 4,5%. Sovjetski savez je u obavezi da u robnoj protivvrednosti isporučuje sirovine poput ukrajinskog žita, drveta, pamuka, fosfata, mineralnih ulja, platine, nikla i drugih sirovina od značaja za nemačku industriju.¹⁹ Isto tako Nemačka se obavezala da u SSSR izveze industrijske proizvode uglavnom robu široke potrošnje u vrednosti od 200 miliona rajhsmaraka.

U izveštaju koji je dostavljen nemačkoj vladi i Hitleru lično, navodi se da bi robni promet između Trećeg Rajha i SSSR-a “idućih godina mogao dostići cifru od milijardu rajhsmaraka.” Takođe se ističe kako značaj ugovora osim za nemačku privredu “leži tome što su pregovori poslužili i ponovnom političkom povezivanju sa Rusijom i što su obe strane kreditni ugovor smatrale prvim odlučujućim korakom za novo oblikovanje političkih odnosa.”²⁰

U međuvremenu, poljska kriza dostiže vrhunac. Politička situacija je uzavrela, ratna psihoza je vladala ne samo u Nemačkoj i Poljskoj već i u celoj Evropi. Strah od evropskog, pa i svetskog sukoba, pojačan je i potpunim krahim političkih i vojnih pregovora između Zapada i Rusije u

¹⁸ Beleška državnog savetnika Šnurea o razgovoru sa otpravnikom poslova sovjetske ambasade u Berlinu Astahovom, Br. W1301/39 od 10. avgusta 1939.

¹⁹ Beleška nemačkog Ministarstva spoljnih poslova od 29. avgusta o nemačko-sovjetskom privrednom ugovoru sklopljenom 19. avgusta 1939.

²⁰ Isto

cilju suprotstavljanja agresivnoj nacističkoj politici. Neuspeh tih pregovora definitivno je bio tas na vagi koji je prevagnuo u korist nemačke politike i koji joj je praktično dao određene ruke za intervenciju u Poljskoj uz prethodni sporazum sa SSSR-om.

Hitler je trljao ruke, a Ribentrop 14. avgusta tajnom šifrovanom depešom šalje instrukciju svom ambasadoru u Moskvi da što je moguće hitnije zatraži prijem kod Molotova. Sada su se uveliko nazirale konture budućeg sporazuma o političkoj normalizaciji odnosa između Trećeg Rajha i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika.

Zbog istorijski sudbinskog karaktera sadržine ove Ribentropove depeše, ne samo po sovjetsko-nemačke odnose, već po čitav svet, objavljujemo je u celosti.

Otišlo iz Berlina 14.8.1939 u 22h i 53 min.

Stiglo u Moskvu 15.8.1939. u 04h 40 min.

Najhitnije, strogo poverljivo

Berlin 14.08. 1939.

Br. 175/39

Gospodinu ambasadoru lično!

Molim Vas da posetite gospodina Molotova i da mu saopštite ovo:

1. Suprotnost u ideologiji između nacionalsocijalističke Nemačke i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika bila je u proteklim godinama jedini razlog što su se Nemačka i SSSR razdvojili u dva suprotna i neprijateljska tabora. Razvitak u novije vreme pokazuje da različiti ideološki pogledi ne samo da ne isključuju razuman odnos između obeju država i uspostavu nove, dobre saradnje, već su se ti pogledi od nedavno znatno približili jedan drugom. Period spoljno-političkog suparništva mogao bi stoga da bude završen jednom za svagda, a put u novu budućnost obeju zemalja slobodan.

2. Ne postoje stvarne suprotnosti interesa između Nemačke i SSSR. Životni prostori SSSR-a i Nemačke se dodiruju, ali ne zasecaju jedan u drugog u njihovim prirodnim potrebama. Time je unapred uklonjen svaki razlog agresivnim tendencijama. Nemačka nema nikakve agresivne tendencije prema SSSR-u. Vlada Rajha je mišljenja, da između Baltičkog i Crnog mora ne postoji pitanje koje se ne bi moglo rešiti na zadovoljstvo obeju zemalja. Tu spadaju pitanja kao: Baltičko more, Baltičke državice, Poljska, jugoistočna pitanja itd. Politička saradnja obeju država u tom smislu mogla bi biti samo od koristi. To se može primeniti i na nemačku i na sovjetsku privredu koje se nadopunjuju u svakom pravcu.

3. Nema nikakve sumnje da je nemačko-sovjetska politika stigla danas do istorijske prekretnice. Političke odluke koje treba uskoro doneti u Berlinu i Moskvi, biće od odlučujućeg značaja za oblikovanje odnosa između nemačkog naroda i naroda SSSR-a kroz generacije. Od njih će zavisiti da li će oba naroda jednoga dana ponovo bez važnijeg

razloga ukrstiti oružje, ili će ponovo doći u prijateljski odnos. Obema zemljama bilo je uvek dobro dok su prijatelji, a loše, dok su bili neprijatelji.

4. Istina je da Nemačka i SSSR, zbog dugogodišnjeg ideološkog suparništva gledaju sa nepovrnom jedna u drugu. Treba ukloniti mnogo nakupljenog krša. Ali treba ustanoviti da ni tokom ovog vremena nikada nije nestajalo prirodene simpatije Nemaca za sve rusko. Na ovome može politika obeju zemalja započeti s novom izgradnjom.

5. Vlada Rajha i sovjetska vlada moraju prema svim iskustvima računati s tim da su kapitalističke zapadne demokratije nepomirljivi neprijatelji kako nacional-socijalističke Nemačke tako Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika. One danas putem sklapanja vojnih paktova pokušavaju nahuškati SSSR u rat protiv Nemačke. Godine 1914. ova politika imala je loših posledica za Rusiju. U neophodnom je interesu obeju zemalja, da izbegnu komadanje Nemačke i SSSR-a za interese zapadnih demokratija.

6. Engleskom politikom izazvano zaoštavanje njemačko-poljskih odnosa kao i englesko ratno huškanje i s time povezana nastojanja za sklapanjem paktova, zahtevaju brzo raščišćavanje nemačko-sovjetskih odnosa. Inače bi stvari bez nemačkog učešća mogle poći takvim pravcem, koji bi obema vladama presekao mogućnost uspostavljanja nemačko-sovjetskog prijateljstva i u datom slučaju zajedničkog raščišćavanja i teritorijalnih pitanja u Istočnoj Evropi. Rukovodstvo obeju zemalja ne bi trebalo puštati da stvari idu svojim tokom nego zahvatiti u njih u pravo vreme. Bilo bi sudbonosno kad bi, zbog obostranog nepoznavanja shvatanja i namera, oba naroda bila definitivno razdvojena. I kod sovjetske vlade postoji, kako nam je rečeno, želja za raščišćavanjem nemačko-sovjetskih odnosa. Budući da prema dosadašnjim iskustvima, ovo raščišćavanje može uslediti samo lagano, uobičajenim diplomatskim kanalima, spreman je gospodin ministar spoljnih poslova Rajha da dođe u jednu kratku posetu Moskvi, da u Firerovo ime izloži gospodinu Staljinu Firerova shvatanja. Samo ovakvim direktnim razgovorom može po mišljenju ministra spoljnih poslova Rajha doći do promene i neće na taj način biti nemoguće postaviti temelj konačnom sređivanju nemačko-ruskih odnosa.

Dodatak: Molim da se ove instrukcije ne daju gospodinu Molotovu pismeno, nego da se pročitaju doslovno. Polazem važnost da ove instrukcije stignu do gospodina Staljina što tačnije i opunomoćujem Vas, da u datom slučaju, po mom nalogu, zatražite naknadno od gospodina Molotova audijenciju kod gospodina Staljina. Uz razgovor s Molotovom, bio bi jedan opširan razgovor sa Staljinom pretpostavka za moju posetu.

Ribentrop

Molotov je prema izveštaju ambasadora Šulenburga ovu poruku Joakima fon Ribentropa primio „sa najvećim stepenom zanimanja“, proglasio je izuzetno važnom i hitnom i obećao da će odmah

obavestiti kako svoju vladu tako i samog Staljina. On je pozdravio nastojanje Nemačke za poboljšanjem odnosa i izjavio Šulenburgu da sada zaista veruje u iskrenost nemačkih namera.²¹

Ipak je postavio tri pitanja koja su za Sovjetski savez bila važna: prvo, kakav stav zauzima Nemačka prema ideji sklapanja pakta o nenapadanju sa Sovjetskim savezom; drugo, da li je nemačka vlada spremna da deluje na Japan i eventualno posreduje u cilju poboljšanja japansko-sovjetskih odnosa i odstranjivanja pograničnih sukoba i treće, da li eventualna zajednička garancija o baltičkim državama spada u okvir nemačkih razmatranja.

Molotov je Šulenburgu rekao i to da je za realizaciju posete nemačkog ministra spoljnih poslova fon Ribentropa Moskvi potrebna priprema, ali da on lično pozdravlja tu moguću posetu.

I sa nemačke strane izraženo je zadovoljstvo ovakvim stavovima Molotova, naročito što je SSSR zainteresovan za pakt o nenapadanju što bi, kako Šulenburg ocenjuje, bio veliki uspeh nemačke diplomatije.²²

Na tri postavljena Molotovljeva pitanja već sutradan 16. avgusta stigao je nemačkom ambasadoru odgovor iz Berlina. Ministar spoljnih poslova Ribentrop u depeši daje nalog fon Šulenburgu da se odmah najavi Molotovu i da mu saopšti da se pitanja koja je Molotov postavio u prethodnom razgovoru „u potpunosti poklapaju sa interesima Nemačke“. Nemačka je spremna, po rečima Ribentropa, da odmah sklopi sa SSSR-om pakt o nenapadanju u trajanju od 25 godina, isto tako pripravna je da pruži SSSR-u tražene garancije za tri baltičke države i da bude neka vrsta posrednika u poboljšanju japansko-ruskih odnosa. U istoj depeši Ribentrop navodi i mogući datum svoje posete Moskvi radi sklapanja pakta o nenapadanju: „Firer je mišljenja da je s obzirom na sadašnju situaciju i na mogućnost da iznenada dođe do ozbiljnih događaja (molim Vas da ovde objasnite g. Molotovu da Nemačka nije voljna da dalje trpi poljske provokacije) poželjno temeljno i brzo raščišćavanje nemačko-ruskih odnosa i uspostavljanje zajedničkog stava o aktuelnom trenutku. Zbog svega toga, recite mu da je ministar spoljnih poslova Rajha spreman da u petak 18. avgusta avionom dođe u Moskvu, sa punom Firerovom punomoći da

²¹ Izveštaj ambasadora Šulenburga za ministra spoljnih poslova Rajha, depeša br. 175 od 15. avgusta, tajno, str. pov.

²² Izveštaj ambasadora Šulenburga upućen državnom sekretaru Vajczekeru, 16. avgust 1939.

raspravlja o celokupnom kompleksu nemačko-ruskih pitanja i da u datom slučaju potpiše odgovarajuće ugovore.“²³

U Moskvi je sa najvećim zadovoljstvom primljeno to što je Nemačka pozitivno odgovorila na tri ključna pitanja od velke važnosti za spoljnu politiku Sovjetskog saveza. Za Ribentropov put u Moskvu više nije bilo prepreka, ostalo je samo da se utanači datum, jer su obe strane i nemačka i sovjetska izradile predlog odnosno skicu Pakta o nenapadanju pa je te verzije trebalo usaglasiti u svim nijansama što je zahtevalo određeno vreme i određenu prepisku, s jedne strane ruskog otpravnika poslova u Berlinu Astahova svojoj vladi, a sa druge, nemačkog ambasadora Šulenburga iz Moskve zvaničnom Berlinu. To je, međutim, moglo da potraje i nedeljama, a Nemačkoj se jako žurilo.

Da bi prekinuo svako dalje odlaganje, Hitler je 20. avgusta uputio ličnu poruku J.V. Staljinu. Ribentrop je zatražio od Šulenburga da odmah zatraži prijem kod Molotova i preda mu pismo za Staljina. To je značilo da je diplomatija na obe strane učinila šta je mogla i da je cela stvar oko obnove političkih odnosa i buduće saradnje između Nemačke i SSSR-a sada u rukama dvojice najviših moćnika, posle čega više nije moglo biti uzmaca ni jedne od strana. Pismo Hitlera za Staljina (20. avgusta) i Staljinovo za Hitlera (21. avgusta) bili su znak da više nije bilo pitanje hoće li će se sporazum o političkoj i vojnoj saradnji dve države realizovati, već se radilo samo o preciziranju modaliteta te saradnje.

Zbog istorijske važnosti citiraćemo oba pisma u celosti.

Hitlerovo pismo je glasilo:

Gospodinu J.V. Staljinu,
Moskva

Berlin, 20. avgust 1939.

Iskreno pozdravljam potpisivanje novog nemačko-sovjetskog trgovinskog ugovora kao prvi korak ka oblikovanju nemačko-sovjetskih odnosa.

Zaključivanje pakta o nenapadanju sa Sovjetskim savezom znači za mene učvršćivanje nemačke politike na dugi rok. Time Nemačka ponovo zauzima pravac koji je kroz prošle vekove bio koristan za obe države. Vlada Nemačkog Rajha je stoga u ovakvom slučaju spremna da povuče sve konsekvence jedne ovakve duboke promene.

²³ Depeša ministra spoljnih poslova Ribentropa ambasadoru Šulenburgu u Moskvi, br. 176/39 od 16. avgusta 1939.

Prihvatam nacrt Pakta o nenapadanju koji je predložio predsednik Saveta narodnih komesara i komesar spoljnih poslova g. Molotov, ali smatram da je neophodno neka pitanja koja su s tim u vezi objasniti najbržim putem.

Dodatni Protokol koji želi sovjetska vlada može se po mom uverenju u najkraćem roku bitno razjasniti ako jedan odgovorni nemački državnik dođe u Moskvu. Inače vladi Rajha nije jasno na koji način bi dodatni Protokol mogao u kratkom roku biti objašnjen i utvrđen.

Napetost između Nemačke i Poljske postala je neizdrživa. Poljsko držanje prema jednoj velesili je takvo da svakog trenutka može izbiti kriza. Nemačka je u svakom slučaju odlučila da štiti svoje interese svim sredstvima.

Moje je mišljenje budući da obe velesile i Rajh i Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika nameravaju da stupe u nove odnose, da ne treba gubiti vreme. Predlažem Vam stoga da primite mog ministra spoljnih poslova u utorak 22. avgusta ili najkasnije u sredu 23. avgusta.

Ministar spoljnih poslova Rajha ima najširu generalnu punomoć za sastavljanje i potpisivanje pakta o nenapadanju kao i dodatnih protokola. S obzirom na međunarodnu situaciju ministar spoljnih poslova Rajha ne bi mogao ostati u Moskvi duže od jednog ili dva dana.

Radovao bih se kad bih primio Vaš brz odgovor.

Adolf Hitler²⁴

Staljinov odgovor je stigao brzo, već narednog dana:

21. avgusta 1939., Moskva

Kancelaru Rajha gospodinu A. Hitleru

Zahvaljujem na pismu.

Nadam se da će nemačko-sovjetski pakt o nenapadanju doneti preokret ka ozbiljnom poboljšanju političkih odnosa između naših zemalja.

Narodima naših zemalja potrebni su međusobni prijateljski odnosi. Pristanak nemačke vlade za sklapanje pakta o nenapadanju stvara podlogu za likvidiranje zategnutosti i uspostavu mira i saradnje između naših zemalja.

Sovjetska vlada mi je naložila da Vas obavestim da je sporazumna sa dolaskom gospodina fon Ribentropa u Moskvu 23. avgusta.

J.V. Staljin

²⁴ Sadržaj Hitlerovog pisma Staljinu koji citiramo, naveo je fon Ribentrop u svojoj depeši ambasadoru Šulenburgu (depeša br. 189, 20. avgust 1939. sa naznakom: šifrirano, tajno, najhitnije)

Nakon razmene pisama dvojice najviših predstavnika vlasti Nemačke i SSSR-a, više ništa nije stajalo na putu da ministar spoljnih poslova Ribentrop otputuje u Moskvu i tamo sa svojim kolegom Vjačeslavom Molotovom sklopi pakt o nenapadanju između Trećeg Rajha i SSSR-a .

Sklapanje Pakta o nenapadanju i Tajnog Protokola 23. avgusta 1939.

Sam čin sklapanja ovog pakta izazvao je pravu senzaciju u Evropi i svetu. Sada je postalo potpuno jasno da prekinuti pregovori između Zapada i SSSR-a više neće biti nastavljeni. Britanija, Francuska i Poljska izrazile su veliku zabrinutost zbog potpisivanja ovog pakta čak i ne znajući sve njegove detalje. Uveravanja iz Moskve koja su u evropske prestonice stizala tih dana da je reč isključivo o regulisanju međusobnih odnosa između dve zemlje i da pakt nikako ne zadire u odnose SSSR-a prema zapadnim silama, nisu mogla da umire strahovanja Britanije i Francuske da je reč o paktu uperenom upravo protiv njih.

Pakt SSSR-a sa nacistima je izazvao i priličnu konfuziju u međunarodnom komunističkom i radničkom pokretu, ali je kominternovska disciplina učinila svoje: evropske komunističke i radničke partije podržale su Pakt saglašavajući se sa zvaničnim sovjetskim stavom da je „engleski imperijalizam najveći krivac za zaoštrenu političku situaciju u Evropi“, a sekretar Komunističke partije Nemačke Valter Ulbriht je iz Moskve poručio: „Svako ko ne podržava Pakt, sluga je engleskog imperijalizma i protivnik nemačkog naroda. Jer ako bi Engleska i Francuska odnele pobedu nad Hitlerovom Nemačkom, nemački narod bi pao u ropstvo još gore nego što je to danas u nacizmu.“²⁵ Po Ulbrihtu, tek kad se izvojuje pobeda nad Engleskom i Francuskom kao oličenjima svetskog imperijalizma, može se započeti borba protiv nacionalsocijalizma.²⁶

Ribentrop je avionom stigao u Moskvu u podne 23. avgusta i već tokom poslepodneva održan je prvi razgovor sa Staljinom. Razgovoru su prisustvovali nemački ambasador fon Šulenburg i savetnik ambasade Hilger koji je izvrsno govorio ruski jezik i u tom razgovoru bio je prevodilac. Prema svedočenju dr Fridriha Gausa jednog od državnih podsekretara u Ministarstvu spoljnih poslova Nemačke koji je bio u zvaničnoj nemačkoj delegaciji, Ribentrop se nakon tog prvog jednočasovnog sastanka vratio u ambasadu zadovoljan pregovorima i ponašanjem Staljina, izjavivši da je gotovo siguran da će da će doći do utanačenja dveju verzija pakta i da će

²⁵ Wolfgang Wippermann, *Zur Analyse des Faschismus. Die Socialistischen und Kommunistischen Faschismus theorien 1921-1945*, M. Diesterweg, Frankfurt/M, 1981., 99

²⁶ Op. cit., 100

sporazum odnosno pakt o nenapadanju biti potpisan još iste večeri za kad je zakazan nastavak razgovora.²⁷

U večernjem razgovoru sa ruske strane učestvovali su Staljin i Molotov kojima je kao prevodilac pomagao savetnik Pavlov, dok su sa nemačke strane razgovor vodili fon Ribentrop, grof fon Šulenburg, Fridrih Gaus i Hilger. Ovaj poslednji kao prevodilac u nemačkoj delegaciji.

Prema rečima Fridriha Gausa razgovor je tekao prilično skladno. "Brzo i bez poteškoća došlo se do konačne verzije pakta o nenapadanju. Gospodin Ribentrop je lično umetnuo u uvodni deo prilično dalekosežno tumačenje u vezi sa prijateljskim oblikovanjem nemačko-ruskih odnosa, kojem je gospodin Staljin prigovorio uz primedbu da sovjetska vlada ne može iznenada izaći pred javnost sa uveravanjima o nemačko-ruskom prijateljstvu, jer ju je nacional-socijalistička vlada tokom šest godina zasipala obiljem prljavštine. Ovaj pasus uvodnog dela je stoga unekoliko izmenjen. Mnogo duže se raspravljalo o jednom naročitom tajnom dokumentu koji je dobio oznaku „Tajni protokol“ ili „Tajni dodatni protokol“, a čiji se sadržaj odnosio na razgraničenje obostranih interesnih sfera na evropskim područjima koja su se nalazila između obeju država. U tom dokumentu Nemačka je izjavila da nije zainteresovana za Letoniju, Estoniju i Finsku, ali je Litvaniju računala u svoju interesnu sferu (...) Za područje Poljske utvrđena je demarkaciona linija ali se ne sećam da li je upisana na karti ili je samo opisana rečima u Tajnom protokolu. Utanačeno je da će obe potpisnice kada se budu sređivala pitanja Poljske, postupati uz obostranu saglasnost. Što se tiče Balkana, ustanovljeno je da Nemačka tu ima samo privredne interese. Pakt o nenapadanju i Tajni protokol potpisani su kasno još iste noći."²⁸

Zahvaljujući pedantnim nemačkim diplomatama koji su uredno vodili beleške o svakom susretu i razgovoru tokom boravka Ribentropa i nemačke delegacije u Moskvi, u mogućnosti smo da u kraćim crtama reprodukujemo i najvažnije akcente razgovora vođenih te večeri odnosno u noći

²⁷ Izjava dr. Fridriha Gausa data pod zakletvom na Međunarodnom sudu u Nirnbergu 1946. godine. (Up. dr Alfred Seidl, *Staljin pomagač Hitlera*, prevod sa nemačkog Beška Turković, izd. Društvo novinara NR Hrvatske, Zagreb 1951.s. 44)

²⁸ Isto, 44-45

23/24 avgusta u Kremlju, oko spoljnopolitičke situacije u svetu i toga kako će ovaj pakt uticati na budućnost svetske politike.

U pogledu Japana, Ribentrop je istakao da nemačko-japansko prijateljstvo ni na koji način nije upereno protiv Sovjetskog saveza, štaviše upravo zahvaljujući takvim odnosima Nemačka bi mogla da posreduje i u rusko-japanskim odnosima kako bi se oni poboljšali. Staljin je na to uzvratio sa Sovjetski savez doduše želi poboljšanje odnosa sa Japanom, ali da njegovo strpljenje u vezi sa japanskim provokacijama ima granica. „Ako Japan želi rat, imaće ga, Sovjetski savez se ne plaši rata i spreman je za njega. Ali ako Japan želi mir – utoliko bolje.“²⁹ Staljin se složio da Nemačka posreduje ali je zamolio da to čini diskretno kako zvanični Tokio ne bi pomislio da je Moskva dala inicijativu za to. Sa ovim se Ribentrop složio i obećao svoju pomoć u tome.

Staljin je svog sagovornika potom upitao da li su mu poznate dalje namere Italije nakon okupacije Albanije i dodao da Albanija kao mala, stenovita zemlja, za Italiju nema neki naročit ekonomski interes. Upitao je Ribentropa da li Italija misli da možda uskoro napadne i Grčku. Ribentrop je odgovorio da Albanija za Italiju ima važan strateški značaj i dodao da što se tiče Grčke ne veruje da je u izgledu bilo kakav italijanski napad na Grčku. Dodao je da se Musolini raduje paktu o nenapadanju između Nemačke i Sovjetskog saveza i da je u više navrata isticao kako bi rado video slično poboljšanje italijanskih odnosa sa Moskvom.

Prema belešci nemačkog diplomate Henkea i Staljin i Molotov su se „vrlo odsečno“ izjasnili o engleskoj vojnoj misiji kada je poslednji put bila u Moskvi, koja sovjetskoj vladi nije otvoreno kazala šta uopšte želi. Ribentrop je na ovo dodao da Engleska samo želi, a oduvek je i želela, da omete razvoj dobrih odnosa između Nemačke i SSSR-a. Engleska je slaba i ona uvek želi da se neko drugi bori za njeno svetsko gospodstvo. Staljin je to potvrdio rečima kako je engleska armija slaba, a britanska flota nema više svoj raniji značaj. To što Engleska uprkos tome vlada svetom rezultat je gluposti ostalih zemalja koje to dopuštaju. Smešno je, istakao je Staljin, da je nekoliko stotina Engleza zaposelo celu Indiju.

²⁹ Beleška državnog podsekretara Henkea o razgovoru sovjetske i nemačke delegacije u Moskvi u noći 23/24 avgusta 1939.godine. (Up. dr Alfred Seidl, 96)

U pogledu Francuske, Staljin je upozorio Ribentropa da je francuska armija za razliku od engleske armije prilično jaka. Ribentrop je međutim odvratio kako nemačka vojska može da regutuje samo iz jednog godišta preko 300.000 vojnika, a Francuska jedva 150.000 i dodao da je nemački zid na njenim zapadnim granicama pet puta jači od francuske Mažino linije i da ako Francuska bude otpočela rat protiv Nemačke biće sigurno poražena.

U pogledu Antikomintern pakta, Ribentrop je uveravao Staljina i Molotova da on u osnovi nije bio uperen protiv Sovjetskog saveza već protiv zapadnih demokratija i - kako je mogao razabrati iz sovjetske štampe - i sovjetska vlada je to pravilno shvatila. Na ove reči Staljin se, prema Henkeovoj belešci, nasmešio i izjavio kako je taj pakt uplašio jedino londonski Siti i engleske trgovce. „Ribentrop se sa tim saglasio i dodao kako se u Nemačkoj u šali govori da je Antikomintern pakt ne samo manje uplašio Staljina nego što je uplašio engleske trgovce i londonski Siti, već da će i sâm Staljin pristupiti Antikomintern paktu.“³⁰

Odnos prema Turskoj je od ključne važnosti za obe države saglasili su se Staljin i Ribentrop. Ribentrop je istakao da bi Nemačka želela da sa Turskom ima dobre odnose i mir. Na žalost Turska umesto da se drži neutralnosti, šuruje sa Engleskom i bila je jedna od prvih zemalja koja se priključila zemljama koje bojkotuju Nemačku. Staljin i Molotov su na to primetili kako je i Sovjetski savez imao loših iskustava sa kolebljivom turskom politikom. Ribentrop je dodao da mu je poznato kako je Engleska podmitila Tursku sa 5 miliona funti samo da rovari protiv Nemačke, na šta je Staljin izjavio kako je taj iznos svakako mnogo veći.

Kad je Pakt o nenapadanju potpisan i završeni razgovori o spoljnopolitičkoj situaciji duboko posle ponoći, priređena je svečana večera i održane su zdravice. Iako zdravice ne odražavaju iskrenost političara koji ih izgovaraju, razmenjene zdravice na ovoj večeri iskaču iz diplomatskog šablona i verovatno zbog brzog i efikasnog obavljenog posla deluju poprilično euforično s obzirom da su do pre samo par meseci ranije, odnosi između Nemačke i SSSR-a bili hladni, netrpeljivi do granice fanatične mržnje, i održavali su se samo onoliko koliko su obziri diplomatije nalagali. Zdravice izgovorene te večeri međutim unose nešto novo u te odnose, zato ih navodimo iz pomenute beleške nemačkog diplomate Henkea:

³⁰ Isto, 97.

„Gospodin Staljin je spontano održao zdravicu Fireru sledećim rečima: 'Poznato mi je koliko nemački narod voli svog Firera, pa stoga želim da pijem u njegovo zdravlje!'

Gospodin Molotov je pio u zdravlje gospodina ministra spoljnih poslova Rajha i gospodina ambasadora grofa fon Šulenburga.

Nadalje je gospodin Molotov nazdravio gospodinu Staljinu primetivši da je gospodin Staljin bio onaj koji je svojim govorom od marta ove godine koji su u Nemačkoj dobro razumeli, pokrenuo preokret političkih odnosa.

Gospoda Molotov i Staljin nanovo su nazdravljali paktu o nenapadanju i novoj eri nemačko-ruskih odnosa kao i nemačkom narodu.

Gospodin ministar spoljnih poslova Rajha sa svoje strane održao je zdravicu gospodinu Staljinu kao i sovjetskoj vladi i srećnom razvoju odnosa između Nemačke i Sovjetskog saveza.“³¹

Sadržina Pakta o nenapadanju između Nemačke i SSSR-a

³¹ Isto, 97

Ugovor ili kako se najčešće naziva pakt o nenapadanju između Trećeg Rajha i SSSR-a imao je kraći uvodni deo i sedam članova koji su određivali prava i obaveze zemalja potpisnica. Koliko se Hitleru žurilo da sklopi ovaj pakt svedoči i odredba kako „ugovor je stupa na snagu odmah nakon potpisivanja“ iako je navedeno da je potrebna i njegova obostrana ratifikacija „u što kraćem roku“ i da ratifikacioni dokumenti budu razmenjeni u Berlinu. Ruski otpravnik poslova Astahov i nemački državni sekretar Vajczeker su to kasnije učinili u nemačkom ministarstvu spoljnih poslova. Ugovor je doslovno glasio:

Vlada Nemačkog Rajha i

Vlada Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika,

rukovođene željom da učvrste stvar mira između Nemačke i SSSR-a, polazeći od osnovnih odredbi ugovora o neutralnosti koji je sklopljen aprila 1926. godine između Nemačke i SSSR-a, došle su do sledećeg sporazuma:

Član I.

Obe ugovorne strane se obavezuju na odustajanje od svakog akta nasilja, agresivnog postupka i od svakog napada jedne na drugu i to kako pojedinačno tako i u zajednici sa drugim silama.

Član II.

Ukoliko jedna od ugovornih strana postane predmetom ratnih postupaka od strane neke treće sile, druga ugovorna strana neće ovu treću silu podupirati na bilo koji način.

Član III.

Vlade obeju ugovornih strana ostaće u stalnom međusobnom kontaktu u cilju međusobnog konsultovanja i obaveštavanja o pitanjima koja se tiču njihovih zajedničkih interesa.

Član IV.

Nijedna ugovorna strana neće učestvovati ni u kakvoj grupaciji sila koja je neposredno ili posredno uperena protiv druge strane.

Član V.

Ukoliko između ugovornih strana nastupe sporovi ili sukobi u vezi sa pitanjima ove ili one vrste, raščišćavaće obe strane ove sporove ili sukobe isključivo putem prijateljske razmene mišljenja ili u slučaju potreba formiranjem arbitražnih komisija.

Član VI.

Sadašnji Ugovor sklapa se na trajanje od 10 godina uz napomenu da se ukoliko ga jedna od ugovornih strana ne otkáže godinu dana pre isteka ovog roka, trajanje važnosti ovog ugovora se automatski produžava za narednih pet godina.

Član VII.

Sadašnji Ugovor treba da bude ratifikovan u što kraćem roku. Ratifikacioni dokumenti treba da budu razmenjeni u Berlinu. Ugovor stupa na snagu odmah nakon potpisivanja.

Sastavljeno u dva originalna primerka na nemačkom i ruskom jeziku.

U Moskvi, 23. avgusta 1939.

Za vladu Nemačkog Rajha

J.fon Ribentrop

Po ovlašćenju Vlade SSSR-a

V. Molotov

Istovremeno je potpisan na i tzv. **Tajni protokol o razgraničenju** kao dopuna Ugovora o nenapadanju koji je glasio:

Povodom potpisivanja ugovora o nenapadanju između Nemačkog Rajha i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, potpisani opunomoćenici obeju strana pretresali su u strogo poverljivom razgovoru pitanje razgraničenja obostranih interesnih sfera u Istočnoj Evropi. Ovaj razgovor dao je sledeće rezultate:

1. Za slučaj teritorijalno-političke promene na području koje pripada baltičkim državama (Finska, Estonija, Letonija i Litvanija) predstavlja severna granica istovremeno i granicu interesnih sfera Nemačke i Sovjetskog Saveza. Pri tom se obostrano priznaje litvanski interes na poručju Viljnusa.

2. Za slučaj teritorijalno-političke promene na području koje pripada Poljskoj, razgraničavaju se interesne sfere nemačkog Rajha i SSSR-a na liniji reka Narve, Visle i Sana.

Pitanje da li je za obe strane poželjno održavanje nezavisne poljske države i kakve granice treba da ima ta država, može se konačno raščistiti u toku daljeg razvoja političkih događaja.

U svakom slučaju ovo pitanje obe vlade rešiće u duhu prijateljskog sporazumevanja.

3. Što se tiče jugoistočne Evrope, naglašava sovjetska strana svoju zainteresovanost za Besarabiju. S nemačke strane izjavljuje se potpuna nezainteresovanost na ovom području.

4. Ovaj Protokol obe strane će držati u najstrožoj tajnosti.

Moskva, 23. avgust 1939.

Za vladu Nemačkog Rajha

J. fon Ribentrop

Po ovlašćenju Vlade SSSR-a

V.Molotov

Protokol o razgraničenju kao tajni dokument i dopuna Paktu, predviđao je kako vidimo priključenje i dotad nezavisnih država Letonije, Estonije i istočnih delova Poljske Sovjetskom savezu, dok su Litvanija i zapadna Poljska trebalo da budu priključeni velikonemačkom Rajhu.

Zanimljivo je da je Nemačka koja je Litvaniju smatrala svojom sferom interesa jer se jedan jezičak njene teritorije nalazio na prostoru Istočne Pruske, samo mesec dana kasnije, na uporno sovjetsko insistiranje izuzela Litvaniju iz svoje sfere, osim pomenutog malenog dela Litvanije koji je zadirao u Istočnu Prusku, i to posebnim Paktom o prijateljstvu i granicama, takođe dogovorenog i potpisanog u Moskvi 28. septembra 1939. godine. (Januara 1941. godine, Nemačka je i taj „jezičak“ posle ruskih upornih diplomatskih nastojanja, ustupila SSSR-u pa je tako cela Litvanija pripojena teritoriji SSSR-a.)

Hitler je sada bio zadovoljan. Obezbedivši se sa istoka imao je određene ruke za svoje dalje planove na Zapadu. Odmah je o velikom diplomatskom uspehu za koji je držao pakt o nenapadanju sa Sovjetskim savezom obavestio svog najvećeg saveznika Benita Musolinija. Istakao je da je pakt sa SSSR-om potpisan iz više razloga. Prvo, zbog stanja opšte političke situacije u Evropi koju Engleska koristi kako bi izolovala Nemačku od drugih zemalja, drugo zbog odugovlačenja japanske vlade da zauzme konačan stav u pogledu savezništva sa Nemačkom i oklevanja da se odrekne svih veza sa Engleskom sve iz nade da bi im Engleska pomogla u slučaju sukoba sa Sovjetskim savezom, i treće, to je pitanje Poljske odnosno neprestano zaoštavanje između Nemačke i Poljske oko pitanja Danciga. Hitler je u pismu Musoliniju od 25. avgusta 1939., jasno nagovestio da je „zbog engleskih mahinacija kojima ohrabruje Poljsku na provokacije protiv Nemačke, stanje postalo neizdrživo“ kao i zbog „vesti o progonu Nemaca u tom području“ samo pitanje vremena kada će izbiti sukob jer „postoji izvesna granica od koje ja ni u kom slučaju ne mogu odstupiti.“³²

³² Pismo Hitlera Musoliniju od 25. avgusta 1939. (Up. dr Alfred Seidl, s.100)

Musolini je u svom odgovoru podržao svog glavnog saveznika i pozdravio sklapanje pakta o nenapadanju sa SSSR-om. “Ovo zbliženje sa između Nemačke i Rusije je potrebno kako bi se izbeglo nemačko zaokruživanje od strane demokratija.”³³

³³ Odgovor Musolinija Hitleru od 25. avgusta 1939. Isto, 101-2

Napad na Poljsku i njena podela - realizacija nemačko-sovjetskog Pakta o nenapadanju

Prvog septembra Nemačka je napala Poljsku. Poljska armija je bila potučena na zapadu zemlje, pa je Ribentrop požurivao svog ruskog kolegu Molotova da Crvena armija što pre napadne Poljsku i tako ne samo pomogne „rasterećenju nemačkih snaga“ nego i da „na istoku zauzme deo svoje interesne sfere precizirane odredbama nemačko-sovjetskog pakta.“³⁴

Molotov je odgovorio da su u Moskvi bili iznenađeni brzim nemačkim uspesima, da Crvena armija još nije u potpunosti spremna; da se upravo upućuju pozivi rezervistima i da će za najdalje desetak dana uslediti sovjetska vojna akcija u Poljskoj.

Šesnaestog septembra samo dan uoči sovjetskog ulaska u Poljsku, Molotov je u razgovoru sa nemačkim ambasadorom Šulenburgom istakao da sovjetska vlada namerava da kao objašnjenje svojoj javnosti za svoju vojnu akciju izjavi sledeće: „Poljska država se raspala i više ne postoji, zbog toga su propali svi sovjetski ugovori sklopljeni sa Poljskom; treće sile bi mogle da se okoriste nastalom situacijom; Sovjetski savez smatra sebe obaveznim da stupi u akciju da bi zaštitio svoju ukrajinsku i belorusku braću i pružio ovom stanovništvu mogućnost mirnog rada.“³⁵ Molotov je, prema izveštaju ambasadora Šulenburga, priznao da formulacija sovjetske vlade baca malu senku na nemački osećaj, ali moli, s obzirom na težak položaj sovjetske vlade, za nemačko razumevanje. “Sovjetska vlada na žalost, ne vidi mogućnost za neku drugu formulaciju jer Sovjetski savez dosad nije brinuo za svoje manjine u Poljskoj i mora svoj postupak prema spolja ali i prema svojim građanima nekako objasniti.“³⁶

Sutradan, 17. septembra 1939. sovjetska armija ušla je u Poljsku. Šulenburg o tome izveštava Ribentropa u depeši upućenoj istog dana:

„Staljin me je primio noćas u 2 sata posle ponoći u prisutnosti Molotova i Vorošilova i izjavio da će Crvena armija ujutro u 6 časova prekoračiti sovjetsko-poljsku granicu na celoj liniji od Polocka do Kamenjec-Podolska. Da bi se izbegli problemi, molio je Staljin da se hitno izda nalog

³⁴ Ribentrop Šulenburgu 3. septembra 1939.

³⁵ Depeša nemačkog poslanika Ministarstvu spoljnih poslova u Berlinu, br. 371/39, 16. septembar 1939.

³⁶ Isto.

da nemački avioni ne preleću liniju Bjalistok-Brest Litovsk-Lavov prema istoku. Sovjetski avioni počće već danas sa bombardovanjem područja istočno od Lavova.³⁷

Između dve vlade usaglašena je i izjava za javnost koja je obavljena istovremeno u sovjetskim i nemačkim medijima 18. sepembra. Zajedničko saopštenje glasi: „Radi izbegavanja neosnovanih glasina u vezi zadataka nemačkih i sovjetskih trupa koje su aktivne u Poljskoj, izjavljuju vlada Rajha i vlada Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika da akcije ovih trupa ne teže nikakvim ciljevima koji bi bili u suprotnosti sa interesima Nemačke i Sovjetskog saveza ili u suprotnosti sa duhom i slovom ugovora o nenapadanju sklopljenog između Nemačke i Sovjetskog saveza. Zadatak ovih trupa leži naprotiv u tome da raspadom poljske države uspostave razoreni mir i red i da pomognu stanovništvu Poljske u stvaranju uslova svog novog državnog života.“³⁸

Kako je 14. septembra, tri dana pre napada SSSR-a na Poljsku, u grad Brest Litovsk na istoku Poljske koji prema paktu treba da pripadne Sovjetima, ušla nemačka 19. motorizovana brigada pod komandom generala Hajnca Huderina, dana 20. septembra 1939. postignut je dogovor sovjetske i nemačke vlade o predaji grada Sovjetima. Sutradan, 21. septembra povučena je demarkaciona linija između nemačkog i sovjetskog dela okupirane teritorije Poljske. Dana 22. septembra 1939. godine održana je svečana ceremonija predaje grada Bresta Sovjetima i tom prilikom je održana zajednička parada 19. motorizovanog korpusa Vermahta i 4. bataljona 29. tenkovske brigade sovjetske Crvene armije. Paradu su sa uzdignute improvizivane tribine, posmatrali komandanti ovih jedinica nemački general Hajnc Guderin i sovjetski general Semjon Krivošin. Parada se završila svečanim spuštanjem nemačke zastave i podizanjem sovjetske, čime je i formalno grad od strane Nemaca bio predat na upravu SSSR-u.³⁹

Tako je prvi deo iz nemačko-sovjetskog pakta u potpunosti ispunjen. Poljska je kapitulirala i podeljena između Nemačke i SSSR-a. Sada je na redu bilo ispunjenje ostalih tačaka iz Pakta a to su bile Estonija i Letonija. Pitanje Litvanije je ostalo da se rešava kasnije.⁴⁰

³⁷ Depeša nemačkog poslanika Ministarstvu spoljnih poslova u berlenu br. 374/39 od 17. septembra 1939.

³⁸ Beleška savetnika nemačke ambasade u Moskvi Hilgera od 18. septembra 1939.

³⁹ O ovome postoji i filmski zapis: <https://www.youtube.com/watch?v=S6gg1z5DovI> pristupljeno 02.10.2019.

⁴⁰ Videti fusnotu 64.

Još prvih dana septembra 1939., Staljin je ultimativno zatražio od estonske vlade uporište za svoju flotu u Baltišportu kao i vazduhoplovnu bazu u toj zemlji. Na oklevanje Estonije da udovolji sovjetskim zahtevima ruski avioni su 24. i 26. septembra nadletali celu teritoriju Estonije. Preplašena estonska vlada zatražila je mišljenje svog Generalštaba o mogućnosti eventualnog vojnog suprotstavljanja Rusima. Generalštab je savetovao vladi da prihvati sve sovjetske zahteve kako bi se spasila zemlja i očuvao mir jer ne postoje nikakvi uslovi da se pruži bilo kakav ozbiljniji vojni otpor SSSR-u. Sličan savet estonskoj vladi uputila je i nemačka vlada koja je naglasila kako će svoju sigurnost Estonija najbolje obezbediti tako što će sa SSSR-om gajiti korektne odnose. Bio je to prvi korak ka aneksiji Estonije koja će uslediti u naredne, 1940. godine, baš kao i sa ostale dve baltičke države: Letonijom i Litvanijom.

A odnosi Trećeg Rajha i SSSR-a su napredovali velikom brzinom. 27. septembra u Moskvu je ponovo doputovao šef nemačke diplomatije Joakim fon Ribentrop u svoju drugu posetu i bio svečano i prijateljski dočekan.⁴¹

Sutradan, 28. septembra sa Molotovom potpisao novi pakt. Ovoga puta taj pakt je nosio malo drugačiji naslov: **Nemačko- sovjetski ugovor o granicama i prijateljstvu.**

I ovaj pakt je vredan izvornog navođenja:

Vlada nemačkog Rajha i vlada SSSR-a smatraju posle raspada poljske države svojim isključivim zadatkom uspostavljanje mira i reda u ovim područjima i osiguranje mirnog života tamošnjim narodima u skladu sa njihovim narodnim osobinama. U tu svrhu dve vlade su se sporazumele o sledećem:

Član I.

⁴¹ Plan ove posete izgledao je ovako: 27. septembra 1939. – Dolazak na moskovski aerodrom u 18 časova; Prvi razgovor od 22-01 časova; 28. septembra 1939. – Nastavak razgovora od 15 do 18:30 časova; - Večera u Kremlju; Prvi čin baleta Labudovo jezero u Boljšoj teatru (za koje vreme je Staljin vodio razgovore sa letonskom delegacijom); - Nastavak razgovora u 24:00 časova; - Potpisivanje ugovora najkasnije u 05:00 ujutro; - Prijem delegacija u nemačkoj ambasadi u Moskvi do 07:30 časova; - Povratak u Berlin u 12:40 časova. (prema: A.Siedl, op.cit. 119)

Vlada Nemačkog Rajha i Vlada SSSR-a utvrđuju kao granicu interesa obeju država liniju koja je ubeležena na priloženoj karti i treba da bude pobliže opisana u dodatnom protokolu.

Član II.

Obe strane priznaju u članu I. utvrđenu granicu interesa obeju zemalja konačnom i odbiće bilo kakvo mešanje trećih zemalja u ovu stvar.

Član III.

Potrebno stvaranje novog državnog poretka preuzeće na područjima zapadno od linije navedene u članu I., vlada Nemačkog Rajha, a na područjima istočno od ove linije vlada SSSR-a.

Član IV.

Vlada nemačkog Rajha i Vlada SSSR-a smatraju predstojeće uređenje sigurnim temeljem za dalji razvoj prijateljskih odnosa među svojim narodima.

Član V

Ugovor stupa na snagu njegovim potpisivanjem . Ispostavljen u dvostrukom izvorniku na nemačkom i ruskom jeziku.

Moskva 28. septembra 1939.

Za vladu nemačkog Rajha

Po ovlašćenju vlade SSSR-a

J.fon Ribentrop

V. Molotov

Uz ovaj pakt sledio je i dodatni protokol odnosno izmena “Tajnog protokola” koji je sastavljen uz Pakt o nenapadanju 23. avgusta. Ova izmena se odnosila na uključivanje Litvanije u interesnu sferu SSSR-a s tim što će jedan manji deo litvanske teritorije (“jezičak”) koji zadire u nemačku oblast Istočne Pruske, biti dodeljen Nemačkoj.

Takođe je sastavljen i “Protokol o međusobnoj razmeni stanovništva” u podeljenoj Poljskoj. Naime, nemačka manjina koja se nalazila u delovima pod sovjetskom okupacijom dobija pravo da se preseli ili u Nemačku ili na teritoriju zapadne Poljske koja je pod nemačkom okupacijom, a belorusko i ukrajinsko stanovništvo ili u SSSR ili na teritoriju pod kontrolom sovjetske vlasti u istočnoj Poljskoj.

Uz ova dva protokola objavljena je i usaglašena izjava dveju vlada o tome da se podelom Pojske rešilo “istočno pitanje”, da je u istočnoj Evropi uspostavljen red i mir i da bi “stvarnim interesima evropskih naroda odgovarao završetak ratnog stanja koje trenutno postoji između Nemačke s jedne, i Engleske i Francuske, s druge strane.”⁴² U izjavi se konstatuje kako će se “obe vlade založiti zajedno sa drugim prijateljskim silama u pravcu što skorijeg postizanja ovog cilja. Ukoliko bi nastojanja obeju vlada ostala bezuspešna utvrdila bi se time činjenica da su Engleska i Francuska odgovorne za nastavljanje rata i da će se u slučaju produženja rata vlade Nemačke i SSSR-a konsultovati o potrebnim merama”.⁴³

Kad su ovako definisali svoje političke odnose, Molotov i Ribentrop su u međusobnoj razmeni pisama dok se Ribentrop još nalazio u Moskvi, potvrdili spremnost da se potpisani kreditni ugovor što pre realizuje i da se obim robne razmene između Nemačke i SSSR- a znatnije poveća.

Iako nemamo neposredan uvid u Molotovljeva pisma, samo zahvaljujući činjenici što Ribentrop u oba svoja odgovora Molotovu, doslovno citira Molotovljeva pisma izražavajući zahvalnost, saznajemo šta Molotov piše svom nemačkom kolegi. Ta pisma nisu samo izraz diplomatske učtivosti dobrog domaćina upućene gostu nakon uspešno obavljenog posla, već daju nagoveštaj buduće privredne saradnje dveju država. Molotov u prvom pismu ističe kako je “vlada SSSR-a na temelju i smislu opšteg političkog sporazuma, voljna svim sredstvima da razvija privredne odnose i promet robe između Nemačke i SSSR-a. U tu svrhu obe strane će sastaviti privredni program prema kojem će Sovjetski savez isporučivati Nemačkoj sirovine, koje će Nemačka kompenzovati industrijskim isporukama.”⁴⁴

Ribentrop ove Molotovljeve reči prihvata “sa zadovoljstvom” i navodi kako “u ime i po nalogu nemačke vlade, saglašavam se sa ovim pismom i stavljam Vam do znanja, gospodine predsedniče, da će i vlada Nemačkog Rajha sa svoje strane poduzeti sve što bude potrebno u tom smislu.”⁴⁵

⁴² Zajednička zjava vlade Nemačkog Rajha i vlade SSSR-a 28. septembra 1939. u Moskvi

⁴³ Isto.

⁴⁴ Pismo ministra spoljnih poslova Rajha Joakima fon Ribentropa, predsedniku Saveta komesara i komesaru za spoljne poslove SSSR-a, V.M.Molotovu 28. septembra 1939.

⁴⁵ Isto.

Istoga dana Molotov upućuje i drugo pismo Ribentropu u kojem ističe kako će se vlada SSSR-a pobrinuti “da u svakom slučaju olakša nemački tranzitni promet sa Rumunijom u oba pravca preko železničke veze Gornja Šlezija, Lavov, Kolomea. Isto važi i za nemački tranzitni promet robe sa Iranom, Avganistanom i zemljama Dalekog istoka. Obe vlade u okviru privrednog ugovora sklopiće sporazum o nesmetanom tranzitu.”

Sovjetska vlada ide i dalje, pa u pomenutom pismu Molotov nagoveštava Ribentropu da je spremna da “uz već utvrđene količine nafte isporuči i daljnu količinu nafte koja odgovara godišnjoj proizvodnji naftonosnog područja Drohobić i Borislav uz napomenu da će se polovina ove količine isporučiti Nemačkoj iz petrolejskih polja spomentog naftonosnog područja, a druga polovina iz ostalih naftonosnih polja u SSSR-u. Kao kompenzaciju za ove liferacije nafte, vlada SSSR-a bi prihvatila isporuke kamenog uglja i čeličnih cevi.” Ribentrop u odgovoru izražava zadovoljstvo ovakvim stavom sovjetske vlade i ponovo se kao i u odgovoru na prvo Molotovljevo pismo, “u potpunosti saglašava u ime nemačke vlade.”⁴⁶

Napad SSSR-a na Finsku 30. novembra 1939.

Posle nevoljnog, iznuđenog pristajanja vlada Estonije i Letonije na sovjetsko ultimativno traženje baza odnosno smeštaj vojnih garnizona u tim zemljama uz potpisivanje ugovora u saradnji, i Finska se našla na udaru takvih sovjetskih težnji. Ne samo Finski zaliv već i finska

⁴⁶ Drugo pismo ministra spoljnih poslova Rajha Joakima fon Ribentropa, predsedniku Saveta komesara i komesaru spoljnih poslova SSSR-a V.M. Molotovu,, 28, septembar 1939.

ostrva bila su predmet Staljinovih aspiracija. To se u Helsinkiju i slutilo i znalo od ranije, ali se do momenta potpisivanja nemačko-sovjetskog pakta o nenapadanju i pakta o granicama i prijateljstvu, verovalo da su dobri odnosi koje je Finska dotad imala sa Nemačkom pouzdana garancija da do sovjetskog napada ne može doći.

Sada, međutim, kad su odnosi između SSSR-a i Nemačke obnovljeni i postali prijateljski i saveznički, zvanični Helsinki je izrazio veliku zabrinutost za svoj teritorijalni integritet. Stoga je finski poslanik u Berlinu, Vuorima 2. oktobra 1939. posetio nemačkog državnog sekretara Vajczekera i zatražio objašnjenje o značenju podele interesnih sfera između Nemačke i Rusije. Pri tom je naročito želeo da čuje nemački stav o tome kako bi ovi dogovori mogli uticati na Finsku i njenu državnu nezavisnost. Prema belešci državnog sekretara Vajczekera o razgovoru koji je vodio sa finskim poslanikom, Vuorima je upozoren da je Finska nedavno odbila da sa Nemačkom sklopi pakt o nenapadanju pa je moguće da sad zbog toga žale u Helsinkiju. Vajczeker je poslaniku dalje rekao kako on lično veruje da Finska nije u situaciji u kojoj su se našle Letonija i Estonija, i da ne veruje da će Finska biti na bilo koji način ugrožena kao ove dve baltičke države.

On je takav nemački stav ponovio i švedskom poslaniku koji je takođe izrazio zabrinutost za položaj Finske koja se našla na vetrometini sovjetskih pretnji. “Odgovorio sam švedskom poslaniku da mi ništa nije poznato o navodnim ruskim zahtevima prema Finskoj. Koliko mi je poznato prilikom posete ministra spoljnih poslova Moskvi, nije bilo reči o Finskoj. Stvar je takva da mi, istočno od poznate linije, nismo pokazali nikakav interes. Želim da pretpostavim da Rusija prema Finskoj neće izneti želje koje zahvataju suviše duboko i da se stoga može naći mirno rešenje.”⁴⁷

Ovakav stav Nemačke otvarao je mogućnost Sovjetskom savezu da izvrši još jači pritisak na Finsku. Tim pre što je upravo tih dana britanski premijer Čemberlen u svom govoru u Parlamentu odbio nemački zahtev za uspostavljanjem mira, jer prema njegovim rečima mira ne može biti dok god je Poljska okupirana.

⁴⁷ Beleška državnog sekretara Ministarstva spoljnih poslova Rajha Vajczekera o razgovoru sa poslanikom Švedske u Berlinu, 9. oktobra 1939.

Čemberlen se u svom govoru, po navodima Ribentropa, “poslužio i lažima” da je on, Ribentrop, prilikom svoje posete Moskvi tobože tražio od Staljina vojnu pomoć za napad na Poljsku. Zato je Ribentrop odlučio da održi javni govor o spoljnoj politici Nemačke i da demanuje “engleske laži”. On tvrdi da je u Moskvi Staljinu rekao upravo suprotno, da Nemačkoj nije potrebna nikakva vojna pomoć ni od koga pa ni od SSSR-a, a da mu je Staljin na to odgovorio sledeće: “Nemačka zauzima ponosno stanovište, otklanjajući već unapred sovjetsku oružanu pomoć. Sovjetskom savezu je međutim u interesu jaka Nemačka kao sused i u slučaju ratnog razračunavanja između Nemačke i zapadnih demokratija interesi Sovjetskog saveza i Nemačke bi bili potpuno na istoj liniji: Sovjetski savez nikada ne bi dozvolio da Nemačka dođe u težak položaj”.⁴⁸

Naložio je ambasadoru Šulenburgu da sa stavovima iz nameravanog govora upozna Molotova i sovjetsku vladu.

Molotov je u svom odgovoru naveo da se Staljin načelno slaže sa tekstom Ribentropovog govora ali moli da se umesto rečenica koje se navode kao Staljinove: “Nemačka zauzima ponosno stanovište” , ili “dođe u težak položaj” itd., izabere sledeća formulacija: “Stanovište Nemačke koja odbija vojnu pomoć, nameće poštovanje. Međutim jaka Nemačka preduslovna je pretpostavka za mir u Evropi, pa iz toga sledi da je postojanje jake Nemačke interes Sovjetskog saveza. Zbog toga se Sovjetski savez ne može saglasiti sa time da zapadne sile stvore uslove koji bi mogli da oslabe Nemačku i dovedu je u težak položaj. U tome leži istovetnost nemačkih i sovjetskih interesa.”⁴⁹ Ribentrop je prihvatio ovakvu Staljinovu formulaciju i interpolirao je u svoj govor.

Ratno stanje se dakle moglo nastaviti (iako tih meseci sve do proleća 1940. godine pravog rata nije bilo) i SSSR je iskoristio Čemberlenovo odbijanje za sklapanje mira, da pokuša da ostvari svoje aspiracije u odnosu na Finsku.

Dana 30. novembra 1939. godine SSSR je napao Finsku nakon što je Finska definitivno odbila da ustupi Finski zaliv i svoja ostrva za razmeštaj sovjetskih vojnih efektivna. Nemačka je u skladu sa

⁴⁸ Depeša ministra spoljnih poslova Rajha Ribentropa nemačkom ambasadoru u Moskvi grofu fon Šulenburgu od 17. oktobra 1939.

⁴⁹ Depeša nemačkog amabsadora u Moskvi Ministarstvu spoljnih poslava u Berlinu, 19. oktobra 1939.

nemačko-sovjetskom paktu javno izrazila svoju neutralnost i nezainteresovanost za finsko-ruski sukob. Štaviše, nemačka štampa je napadala finsku vladu za nepopustljivost i davala za pravo Sovjetima.

Tako je državni sekretar Vajczeker je 2. decembra 1939. u ime ministra Ribentropa uputio cirkularno pismo svim nemačkim diplomatskim predstavništvima u Evropi sa strogim naređenjem da se “u razgovorima o sovjetsko-finskom sukobu izbegava svaka antisovjetska nijansa.”

U daljem tekstu daje savet svojim diplomatama na strani: “Već prema tome s kim se razgovara mogu se iskoristiti ovi argumenti: prirodna je potreba Rusije za povećanjem sigurnosti Lenjingrada i ulaska u Finski zaliv. Spoljna politika Finske poslednjih godina naglašavala je misao o neutralnosti i oslanjala se na skandinavske države, tretirajući nemačko-rusku suprotnost kao politički aksiom. Finska je zbog toga odbila da se osloni na nas čak je odbila i sklapanje pakta o nenapdanju sa nama. Ni u Društvu naroda nije Finska nikada podržavala nemačke interese, uprkos tome što Nemačkoj duguje zahvalnost za pomoć godine 1918. Ministar spoljnih poslova Holsti tipičan je primer za ovo, i naročito je antinemački nastrojen. Široki finski krugovi naglašavali su privrednu i ideološku orijentaciju prema demokratskoj Engleskoj, zbog čega je držanje većeg dela njihove štampe bilo prema nama izrazito neprijatno.”⁵⁰

A nekoliko dana kasnije, u dopunskoj okružnici nemačkim poslanicima u inostranstvu, Vajczeker, prema uputstvima Ribentropa, ističe: “Nema nikakve sumnje da je engleski uticaj na finsku vladu – vršen delimično i preko skandinavskih država – doveo finsku vladu do toga da je odbila ruske predloge i time izazavala sadašnji sukob. Naročito treba naglasiti englesku krivicu za rusko-finski rat. Nemačka ne učestvuje u ovim događajima. U razgovoru treba izražavati simpatiju sa ruskim stanovištem. Molim da se izostavi bilo kakvo simpatisanje sa finskim stanovištem.”⁵¹

Zbog agresije na Finsku, SSSR je isključen iz Društva naroda u Ženevi. Rat je uz snažan i herojski otpor finske armije završen je 12. marta 1940. godine; Crvena armija se uz velike

⁵⁰ Cirkularni nalog državnog sekretara Ministarstva spoljnih poslova Rajha nemačkim diplomatskim predstavništvima. br. E.O. Pol. VI/2651 od 2. decembra 1939.

⁵¹ Dopunski cirkularni nalog državnog sekretara Ministarstva spoljnih poslova Rajha, br. E.O. Pol. VI/2714 od 6. decembra 1939.

gubitke povukla ne uspevši da pokori Finsku.⁵² Finska je očuvala svoju nezavisnost uz gubitak istočne Karelije pa je nova granica upostavljena kod jezera Ladoga.

Razvoj privredne saradnje Nemačke i SSSR-a

Iako je Nemačka u toku sovjetsko-finskog rata videla poprilične vojničke slabosti SSSR-a, ne bi se nikako moglo tvrditi da je već tada odlučila da u dogledno vreme napadne SSSR. Naprotiv, prema dokumentima nemačkog ministarstva spoljnih poslova, vidljivo je da se saradnja sa

⁵² Broj stradalih vojnika Crvene armije je bio ogroman. Dugo se tajio. Nakon 20. kongresa KP SSSR-a 1956. godine i dolaska Hruščova na vlast operisalo se cifrom od 250.000 žrtava. To je navelo jednog sovjetskog generala da ironično i ogorčeno izjavi: „U Finskoj smo 1939. osvojili taman toliko teritorija da imamo gde da sahranimo naše poginule vojnike.“

SSSR-om ne samo nastavljala nego i produbljivala. O tome svedoči i nemačko-sovjetski privredni sporazum koji je zaključen 11. februara 1940. godine u jeku finsko-sovjetskog rata. Uz kreditni ugovor od 19. avgusta 1939. vrednog oko 200 miliona rajhsmaraka (RM) , ovaj ugovor je bio “težak” čak 500 miliona RM. Kada se tome doda još 50 miliona RM predviđene robne razmene u okviru Češkog protektorata, kao i i pomenuti kreditni ugovor, trgovinska razmena Trećeg Rajha i Sovjetskog saveza iznosila je oko 750 miliona rajhsmaraka. Za Nemačku koja je formalno bila u ratnom stanju sa Zapadom (suštinski to je bio period “ni rata ni mira”), i koja se tek spremala da tog proleća 1940., vojno pokori Belgiju, Holandiju, Luksemburg, Norvešku, Dansku i Francusku, sirovine iz SSSR-a poput nafte i gvozdene rude, ali i žita, drveta, mangana i nikla bile su više nego dragocene.

Zahvaljujući beleškama nemačkih diplomata iz ministarstva spoljnih poslova, o ovom velikom privrednom ugovoru dveju zemalja istoriografija ima dosta podataka. Tako iz beleške ekonomskog savetnika u ministarstvu inostranih poslova Trećeg Rajha dr Šnurea, sagledavamo obaveze dveju strana.

Sovjetske isporuke u prvih 12 meseci (od 11. februara 1940. do 11. februara 1941.) odnosile su se na sirovine u sledećim količinama: 1.000.000 tona žita i mahunarki u vrednosti od 120 miliona RM, 900.000 tona nafte u vrednosti od 115 miliona RM, 100.000 tona pamuka u vrednosti od 90 miliona RM, i 500.000 tona fosfata, 100.000 tona rude hroma, 500.000 tona rude gvožđa, 300.000 tona gvozdenih otpadaka i sirovog gvožđa (za dalju preradu) i 2.400 kg. platine.

Nemačke isporuke obuhvatale su industrijske proizvode, tehnološke postupke i uređaje i ratni materijal, s tim da se sovjetske isporuke u prvih 12 meseci moraju kompenzovati nemačkim isporukama za najviše 15 meseci tj. do 11. maja 1941. godine.⁵³

U belešci o privrednom sporazumu navodi se i to da se SSSR kao zemlja koja nije u ratnom stanju sa Zapadom, obavezao da “nastupi umesto nas kao kupac metala i sirovina u trećim zemljama. U kojoj meri se može ovo ostvariti s obzirom na pojačane engleske protivmere ne

⁵³ Beleška Ministarstva spoljnih poslova Rajha od 26. februara o nemačko-sovjetskom privrednom sporazumu potpisanom 11. februara 1940. godine, br. W 1027/39 , Državna tajna

može se zasad oceniti. Budući da je sam Staljin više puta obećao velikodušnu pomoć u tom smislu, može se očekivati da će se SSSR za to založiti u punoj meri.”⁵⁴

Na kraju beleške dr Šnure zaključuje: “Uprkos svim teškoćama tokom dugih pregovora, stalno je dolazila do izražaja volja sovjetske vlade da pomogne Nemačkoj i da privredno učvrsti političko sporazumevanje.”⁵⁵

BLIC KRIG

Nemačko zaposedanje Norveške i Danske (9. aprila 1940), Belgije, Holandije i Luksemburga (10. maja 1940). Napad na Francusku i njena kapitulacija 22. juna 1940.

U skladu sa savezničkim odnosima Nemačka je uoči okupacije Norveške i Danske obavestila Sovjetski savez o nameravanoj akciji. Iz depeše nemačkog ministra spoljnih poslova Ribentropa

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto.

svom ambasadoru u Moskvi, saznajemo kako je Nemačka navodno dobila “pouzdanu vest o neposredno predstojećem napadu udruženih englesko-francuskih snaga na ove dve skandinavske zemlje” pa će zbog toga morati da usledi nemačka intervencija. U depeši se pored ostalog kaže i to kako je “Vlada Rajha mišljenja da su naše akcije u interesu i Sovjetskog saveza jer ako bi uspelo sprovođenje poznatog nam englesko-francuskog plana, Skandinavija bi postala ratno poprište i to bi po svoj prilici dovelo do ponovnog pokretanja finskog pitanja.” Na kraju Ribentrop moli ambasadora fon Šulenburga da ga izvesti kako je u Moskvi primljen ovaj nemački korak.⁵⁶

Šulenburg u svom odgovoru navodi sledeće: “Vaš nalog sam izvršio danas, 9. aprila u 10 časova pre podne kod Molotova. Molotov je izjavio da sovjetska vlada razume da su Nemačkoj ove mere nametnute. Bez sumnje bi Englezi otišli jako daleko da su potpuno prešli preko prava neutralnih država. Na kraju Molotov je doslovno rekao ovo: ‘Mi želimo Nemačkoj pun uspeh u njenim odbrambenim merama.’”⁵⁷

Iz nekih narednih depeša, vidljiv je strah SSSR-a da bi Nemačka mogla možda da ugrozi i Švedsku koja je bila neutralna zemlja. Molotov je stoga upitao Berlin kakvi su njihove namere u pogledu Švedske, ističući da sovjetska vlada smatra da Švedska mora da ostane neutralna, jer bi eventualnim nemačkim napadom na ovu zemlju ne samo opet bilo otvoreno “finsko pitanje” već bi zapadne sile mogle da intervenišu i na taj način bi otpočeo rat u Skandinaviji. SSSR bi, sa svoje strane, teško mogao da dozvoli bilo čiju intervenciju u Finskoj, naročito nakon svršetka sovjetsko-finskog rata i definitivnog uspostavljanja granice kod jezera Ludoga, pa bi tako protiv svoje volje SSSR bio uvučen u rat.

Iz Berlina je odgovoreno da Nemačka potpuno prihvata sovjetsko stanovište o neutralnosti Švedske, da nema nikakvu nameru da tamo izvede bilo kakvu vojnu akciju, sve dok se vlada Švedske drži neutralno u odnosu na Englesku i Francusku.

⁵⁶ Pismo Joakima fon Ribentropa ambasadoru u Moskvi fon Šulenburgu, od 7. aprila 1940. Pismo je lično uručio fon Zauken, podsekretar Ministarstva spoljnih poslova koji je službeno putovao u Moskvu.

⁵⁷ Odgovor fon Šulenburga Joakimu fon Ribentropu, depeša br. 653 od 9. aprila 1939.

Švedska je doduše ostala neutralna, ali se Nemačka spremala da nastavi osvajanje novih država na Zapadu. Ovoga puta na red su došle Belgija, Holandija i Luksemburg. A potom i Francuska. To se zbilo blic krigom u rano jutro 10. maja 1940. godine.

Ipak u skladu sa obavezama iz pakta o savezništvu sa SSSR-om, o međusobnom obaveštanju uoči krupnih političkih i vojnih događaja, Ribentrop 8. maja daje nalog ambasadoru Šulenburugu da o predstojećoj nemačkoj vojnoj akciji obavesti sovjetsku vladu. Obrazloženje je bilo gotovo identično onom prilikom napada na Dansku i Norvešku: “sprečavanje planiranog englesko-francuskog napada na Rursku oblast preko Belgije i Holandije”.⁵⁸

Šulenburg obaveštava svog minsitra da je nalog izvršio i da je “Molotov obaveštenje primio sa razumevanjem i dodao da on shvata da se Nemačka mora zaštititi od englesko-francuskog napada. On ne sumnja u naš uspeh.”⁵⁹

Prvi nesporazumi u odnosima između Nemačke i SSSR-a nisu nastali nakon nemačkog osvajanja odnosno okupacije Francuske i trijumfalnog ulaska Hitlera u Pariz 22. juna 1940., već zbog sovjetskog insistiranja na pripajanju delova kraljevine Rumunije.

Problem je nastao zbog Bukovine koja, za razliku od Besarabije, nije bila predviđena Tajnim protokolom Pakta o nenapadanju kao sovjetska interesna sfera. Tim pre što su nemački interesi u Rumuniji bili višestruki: rumunska naftna polja su bila od vitalne važnosti za nemačku ratnu mašineriju, Istina, Besarabiju su Nemci prepustili Rusima iako je u njoj živelo oko 100.000 Nemaca, praktično je žrtvovali zarad drugih geopolitičkih benefita. Besarabija je 1812. godine došla pod rusku vlast, ali je 1920. godine ušla u sastav Kraljevine Rumunije baš kao i Bukovina. Bukovina je međutim bila još gušće naseljena Nemcima nego Besarabija, a uz to do 1918. imala je i status austrijske krunovine. Bukovinu stoga Nemačka nikako nije želela da prepusti SSSR-u.

Iz Ribentropove depeše nemačkom poslaniku u Bukureštu,⁶⁰ saznajemo da su Sovjeti, u skladu sa novim dogovorom sa nemačkom vladom ipak odustali od pripajanja *cele* teritorije Bukovine i da od vlade Rumunije sad ultimativno zahtevaju da osim Besarabije, SSSR-u bude ustupljen

⁵⁸ Pismeni nalog Ribentropa ambasadoru Šulenburugu, 7. maja 1940.

⁵⁹ Odgovor Šulenburga ministru Ribentropu, depeša br. 374 na nalog od 7. maja, 10 maj 1940.

⁶⁰ Nalog ministra spoljnih poslova Rajha Joakima fon Ribentropa nemačkom poslaniku u Bukureštu 27. juna 1940.

severni deo Bukovine uglavnom naseljen Ukrajincima. Od Sovjeta su Nemci jedino zatražili da u Besarabiji i Severnoj Bukovini poštuju prava nemačke nacionalne manjine, što su ovi čvrsto obećali.

U Ribentropovoj depeši nemačkom poslaniku u Bukureštu se kaže: “Molim Vas da odmah posetite tamošnjeg ministra spoljnih poslova i da mu saopštite sledeće: Sovjetska vlada nam je saopštila da je od rumunske vlade zatražila ustupanje Besarabije i Severne Bukovine. U interesu sprečavanja rata između Rumunije i SSSR-a možemo rumunskoj vladi savetovati da udovolji zahtevima sovjetske vlade.”⁶¹

Crvena armija je već sutradan (28.juna) zaposela ove dve oblasti. Pakt Ribentrop-Molotov se uspešno ostvarivao!

Staljinu je sada preostalo da još formalizuje prisajedinjenje Litvanije, Estonije i Letonije jer su se u tim zemljama još uvek formalno nezavisnim, nalazili veliki vojni kontingenti sovjetske vojske, a istovremeno su Komunističke partije ove tri države vršile ne samo ideološku propagandu nego su uz pomoć sovjetskih trupa postepeno uspostavljale svoju vlast. Tu se više nije radilo o pukim interesnim sferama, niti o okupaciji, već o anektiranju ovih baltičkih zemalja.⁶² Određeni problem je predstavljao više puta pominjani “jezičak” litvanske teritorije naseljen Nemcima koji je zadirao u Istočnu Prusku i koji je prema paktu sa Nemačkom trebalo da pripadne Rajhu. Zato je Staljin preko Molotova uputio molbu nemačkoj vladi i samom Hitleru da i taj “jezičak” pripadne Litvaniji kako se ova baltička zemlja ne bi cepala. O ovoj molbi piše svom ministru Ribentropu nemački ambasador u Moskvi u svojoj depeši od 13.jula 1940. godine:

“Molotov me je pozvao danas i izjavio da je Staljin ponovo preispitao događaje u vezi sa pojasom litvanskog područja i zaključio da su naš zahtev na ovaj pojas kao i sovjetska obaveza da ga nama ustupi - nepobitni. Međutim ustupanje ovog pojasa pod sadašnjim okolnostima sovjetskoj vladi je vrlo nezgodno i teško. Zbog toga sovjetska vlada i lično Staljin usrdno mole nemačku vladu da preispita ne bi li se shodno neobično prijateljskim odnosima Nemačke i Sovjetskog saveza mogao naći neki put kako bi ovaj maleni pojas trajno ostao u Litvaniji. Molotov je dodao da mi možemo svakom trenutku iz ovog pojasa pa i iz cele Litvanije iseliti

⁶¹ Isto.

⁶² Anektiranje je ubrzo izvršeno i to: Litvanije 3. avgusta, Letonije 5. avgusta i Estonije 6. avgusta 1940. godine

nemački živalj ako to želimo. Molotov mi je neprestano ponavljao teškoće koje bi proizašle za sovjetsku vladu kada bi u ovom času ustupila Nemačkoj ovaj pojas te je svojoj i Staljinovoj molbi dao vrlo hitan karakter, izrazivši ponovo svoju nadu u nemačku susretljivost. Molim telegrafsko uputstvo. Možda bi se sovjetska želja dala iskoristiti u pravcu da sprovedemo prema baltičkim zemljama naše ekonomske interese.”⁶³

Zanimljivo je kako je Staljin zarad pridobijanja Nemačke da mu trajno dodeli pomenuti litvanski pojas, vešto iskoristio svoj razgovor sa britanskim ambasadorom u Moskvi Kripsom, koji je vodio na Kripsov zahtev baš tih dana. Naime, britanska vlada je nakon propalih pregovora iz 1939. godine, ponovo pokušala da pridobije SSSR za svog saveznika pa je u tom cilju ambasador Krips trebalo da Staljinu podnese nove britanske predloge. Staljin je, sasvim u duhu Pakta sa Nemačkom o međusobnom partnerskom obaveštavanju, naložio Molotovu da belešku sa tog sastanka dostavi preko Šulenburga nemačkoj vladi. Šulenburg je ovu belešku primio od Molotova sa zahvalnošću jer je njen sadržaj u potpunosti odražavao “prijateljski odnos SSSR-a prema Nemačkoj” kako je tvrdio Molotov. Beleška koju je Šulenburg poslao Berlinu je imala sledeću sadržinu:

“Krips je zamolio da se sovjetska vlada izjasni o ovim pitanjima:

1. Britanska vlada je uverena da Nemačka teži prevlašću u Evropi i hoće da proguta sve evropske države. To je opasnost kako za Sovjetski savez tako i za Englesku. Zbog toga bi obe države trebalo da se sporazumeju o zajedničkoj liniji samoodbrane od Nemačke, a u cilju obnove evropske ravnoteže.
2. Nezavisno od ovoga, Engleska želi da trguje sa SSSR-om, pod uslovom da se engleska izvezena roba ne prodaje Nemačkoj.
3. Britanska vlada je mišljenja da Sovjetskom savezu pripada pravo uticaja pa i vođenja balkanskih država u cilju održavanja *status quo*-a. Pod sadašnjim okolnostima može samo Sovjetski savez izvršiti ovu ozbiljnu misiju.

⁶³ Depeša nemačkog ambasadora ministarstvu spoljnih poslova Rajha br. 1363 od 13. jula 1940.

4. Britanskoj vladi je poznato da Sovjetski savez nije zadovoljan režimom na moreuzima kao ni na Crnom moru. Krips je stoga mišljenja da interese Sovjetskog saveza na moreuzima treba očuvati.

Staljinovi odgovori su bili sledeći:

1. Sovjetska vlada pokazuje najveći interes za sadašnje događaje u Evropi ali on, Staljin, ne vidi nikakvu opasnost od prevlasti bilo koje zemlje u Evropi, a još manje da će Nemačka progutati evropska područja. Staljin prati nemačku spoljnu politiku i dobro poznaje nekoliko rukovodećih nemačkih državnika. Kod njih on nije primetio nikakvo nastojanje da progutaju evropske države. Staljin nije mišljenja da nemački vojni uspesi ugrožavaju Sovjetski savez i njegove prijateljske odnose sa Nemačkom. ***Ovi odnosi ne počivaju na prolaznim momentima nego na fundamentalnim državnim interesima obeju zemalja.*** (istakao- Z.M). Dosadašnja tzv. “evropska ravnoteža” tištala je ne samo Nemačku nego i Sovjetski savez. Zbog toga će Sovjetski savez poduzeti sve mere da više ne bude uspostavljena stara evropska ravnoteža.

2. Sovjetski savez nema ništa protiv trgovine sa Engleskom, ali osporava Engleskoj i svakoj drugoj državi pravo da se meša u nemačko-sovjetske privredne odnose. Sovjetski savez će isporučiti Nemačkoj prema ugovoru jedan deo u inostranstvu kupljenih obojenih metala, jer oni trebaju Nemačkoj za izradu vojnih postrojenja koja isporučuje Sovjetskom savezu. Ako Engleska ne priznaje ovaj uslov, onda je isključena trgovina između Engleske i Sovjetskog saveza.

3. Nijedna sila nema pravo, po Staljinovom mišljenju, na isključivu ulogu kod obuhvatanja i vođenja balkanskih država. Ni Sovjetski savez ne zahteva takvu misiju, iako je zainteresovan u balkanskim stvarima.

4. Što se tiče problema moreuza i Crnog mora, Staljin je rekao da je Sovjetski savez protiv toga da Turska diktira uslove na moreuzima i na Crnom moru. Turska vlada je na to upozorena.”⁶⁴

Ovakav Staljinov stav plasiran je, dakle, svesno u vreme kad se spremao na definitivno priključenje tri baltičke države u državno-pravni okvir SSSR-a, s jedne strane, i sa druge, kako bi omekšao tvrd stav Berlina da ne preda Sovjetima mali litvanski pojas nastanjen uglavnom

⁶⁴ Depeša Šulenburga Ribentropu br. 1634/40 od 13.jula 1940 godine

nemačkim življem. Međutim Staljinov stav u odnosu na Englesku, primljen je u Berlinu sa zadovoljstvom, pa iako nemačka vlada nije odmah priznala SSSR-u pravo na zahtevani litvanski pojas (teritorijalni “jezičak”), učiniće to ipak par meseci kasnije.⁶⁵

Osim nesuglasica oko nemačkog nepoštovanja člana 3. Pakta Ribentrop-Molotov od 23. avgusta 1939, u pogledu neobaveštavanja i nekonsultovanja vlade SSSR-a povodom nemačko-italijanske arbitraže u teritorijalnom sporu između Mađarske i Rumunije, koja je za rezultat imala činjenicu da je Rumunija bila prisiljena da Mađarskoj ustupi veći deo Transilvanije (Erdelja) većinski nastanjenog mađarskim življem, a nešto docnije i Bugarskoj južnu Dobrudžu, odnosi između SSSR-a i Trećeg Rajha odvijali su se relativno skladno.

Prve pukotine nemačko-sovjetske saradnje. Formiranje Trojnog pakta.

Uoči pristupa Japana savezu sa Nemačkom i Italijom (kasnije nazvanom Trojni pakt) koji se dogodio 27. septembra 1940. godine, nemačka vlada je dva dana ranije, o tome obavestila vladu SSSR-a. U obaveštenju poslatom Moskvi se ističe kako je “ratno-huškačka delatnost u Americi koja u ovom stadijumu definitivnog poraza Engleske traži poslednji izlaz u proširenju i produženju rata, dovela do pregovora Italije i Nemačke s jedne i Japana s druge strane, koji će

⁶⁵ Tajni protokol između Nemačke i SSSR potpisan je u Moskvi 10. januara 1941. Njime se Nemačka odriče malog litvanskog pojasa tzv. „litvanskog jezička“. Tako je čitava teritorija Litvanije postala deo SSSR-a

kako stvari sada stoje dovesti već u narednim danima do potpisivanja vojnog saveza triju država.”⁶⁶

U tekstu obaveštenja se dalje ističe kako ovaj savez nije uperen protiv SSSR-a, već “isključivo protiv američkih ratnih hušakača” i dodaje se kako on nema nikakvih ofanzivnih planova ni protiv Amerike, već mu je cilj samo da “urazumi one elemente koje bi da Ameriku gurnu u rat”. Ribentrop dalje svom ambasadoru nalaže da Molotova obavesti da će “uskoro u ime Firera” uputiti lično pismo Staljinu da bi mu objasnio nemačko stanovište oko ovog i drugih aktuelnih političkih pitanja. On ističe kako će u pismu pozvati Molotova da zvanično poseti Berlin kako bi tom prilikom, kako se izrazio, “pretresli važna pitanja zajedničkih političkih ciljeva u budućnosti.”⁶⁷

Dana 26. septembra 1940. godine Molotov je primio fon Šulenburga i prema tekstu depeše koje je Šulenburg iste večeri nakon ovog razgovora uputio svom ministru, Molotov je u pogledu ulaska Japana u Trojni pakt izjavio da je iz sovjetskog poslanstva u Tokiju već dobio informaciju o planu japanske vlade da pristupi vojnom savezu sa Nemačkom i Italijom kao i da je SSSR ne samo zainteresovan nego i da želi da bude potpuno obavešten o sadržaju tog ugovora s obzirom da se radi o Japanu, neposrednom susedu Sovjetskog saveza. On je izrazio svoju zabrinutost i naveo da ukoliko između Japana i Nemačke postoje i neke tajne klauzule, one bi mogle ići na uštrb dalekoistočnog interesa Sovjetskog saveza. Stoga on traži da sovjetska vlada dobije puni uvid u ovaj sporazum. Molotov je zatim upitao Šulenburga da li su istinite vesti koje zapadne svetske agencije prenose da se nemačka vojska iskrcala u finske luke u Vasi, Ukeaborgu i Porju. Iako je prema agencijskim vestima reč o tranzitu nemačkih trupa, SSSR bi u morao, u duhu prijateljskih odnosa Nemačke i SSSR-a, ali i obaveza koje proističu iz Pakta o nenapadanju i Pakt o granicama i prijateljstvu, da dobije podrobna obaveštenja o tome. Molotov je istakao da sovjetsku vladu naročito interesuje broj nemačkih vojnih snaga u Finskoj kao i predviđena dužina njihovog boravka u toj zemlji. Izrazio je tom prilikom nezadovoljstvo što ta informacija sa nemačke strane nije učinjena pre iskrcavanja nemačkih trupa u Finskoj, jer bi se tako eliminisala potreba za ovakvim razgovorom. Ambasador Šulenburg je odgovorio da je tu reč o

⁶⁶ Depeša Ribentropa nemačkom ambasadoru Šulenburgu sa nalogom da sa njenim sadržajem upozna ministra spoljnih poslova SSSR-a Molotova i sovjetsku vladu. (br. depeše 33/40 Rs. od 25. septembra 1940.)

⁶⁷ Isto.

“vojno-tehničkoj saobraćajnoj stvari bez političkog značenja” i da je sve urađeno uz odobrenje finske vlade. Na Molotovljevo pitanje o eventualnim tajnim protokolima, Šulenburg je istakao da ne postoje nikakvi tajni protokoli sa Japanom i kako je napred istakao sam ulazak Japana u Trojni pakt nikako nije usmeren protiv vitalnih interesa Sovjetskog saveza.⁶⁸

Molotovljeva zabrinutost, međutim, nije bila sasvim bez osnova jer je finsko-nemački ugovor o tranzitu nemačkih trupa omogućio Rajhu da preko Finske koncentriše velike vojne snage na strateški značajnu norvešku morsku luku Kirkenes, na samo dva kilometra od norveško-sovjetske granice. Ugovor o tranzitu kroz teritoriju Finske je potpisan sa motivacijom zaštite Norveške od engleskog iskrcavanja, ali i mogućeg napada engleske flote ukoliko bi se nemačke trupe i vojna oprema u ovu norvešku luku transportovale zaobilaznim morskim putem.

Već 9. oktobra 1940. godine, iz Ribentropove depeše upućene ambasadoru u Moskvi fon Šulenburgu u kojoj je sadržan odgovor Sovjetima, saznajemo za novu sovjetsku zabrinutost ovoga puta zbog gomilanja nemačkih snaga u Rumuniji. Ribentrop ističe da su vesti o velikoj koncentraciji nemačke vojske u Rumuniji rezultat engleske propagande i da su te vesti tendenciozne. Zato je Šulenburg dobio nalog da izjavi Molotovu: “Rumunska vlada obratila se na osnovu date joj garancije Sila Osovine da joj u cilju usavršavanja i edukacije rumunske armije stavimo na raspolaganje jednu nemačku vojnu misiju sa izvesnim školskim formacijama nemačkih oružanih snaga. S obzirom na naš interes očuvanja reda i mira na Balkanu kao i da bi naše naftne i žitne interese sačuvali od eventualnih pokušaja ometanja od strane Britanije, mi smo prihvatili ovu želju rumunske vlade. S obzirom na prijateljske odnose sa sovjetskom vladom, želimo joj to saopštiti.”⁶⁹

Kao i u slučaju nemačkog povećanog vojnog prisustva na norveško-sovjetskoj granici tako i u ovom, sovjetska vlada je sa negodovanjem gledala na sve jači nemački politički, a sa nelagodom na vojni uticaj na Rumuniju koja je bila sovjetski neposredni sused. Molotov je u razgovoru sa nemačkim ambasadorom Šulenburgom odbio navode nemačke strane o tobožnjoj engleskoj opasnosti u pogledu Rumunije i istakao kako “Engleska sad ima drugih briga i mora biti srećna

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Ribentrop Šulenburgu, depeša br. 1832/40 od 9. oktobra 1940.

ako sačuva goli život.”⁷⁰ On je istakao da razume važnost Rumunije za ekonomske interese Nemačke, ali da je Rumunija od visokog političkog značaja za SSSR baš kao i Bugarska zbog režima plovidbe Dunavom i Crnim morem kao i dalje moreuzima ka Sredozemlju. Za SSSR, osim ekonomskog interesa Trećeg Rajha u ovim zemljama, nije prihvatljiv nijedan drugi.⁷¹

Pukotine i izvesna nerazumevanja u odnosima između Trećeg Rajha i SSSR-a, Berlin je pokušao da izglati jednim opsežnim pismom koje je lično Staljinu uz punu Hitlerovu saglasnost uputio ministar spoljnih poslova Joakim fon Ribentrop 13. oktobra 1940. godine.

U pismu se detaljno opisuje politička i vojna situacija u Evropi od dana potpisivanja pakta o nenapadanju 23. avgusta 1939. kao i ocena da je saradnja između Nemačke i SSSR bila uspešna i na korist obeju država i odmah na početku se izražava nada da će takva saradnja biti nastavljena i ubuduće. Zatim se konstatuje kako je Engleska glavni krivac za nastavak i proširenje rata nakon završetka sukoba u Poljskoj i Sovjetsko-finskog rata u 1939, kada je Nemačka smatrala da je vreme za zaključenje mira. U proleće 1940. godine, navodi dalje Ribentrop u pismu Staljinu, jasno se videla engleska namera da se rat nastavi. Prvo je Engleska spremala invaziju na Norvešku koju je Nemačka osujetila iskrcavanjem svojih trupa na norveško tlo čime je, kako navodi, sprečen rat u celoj Skandinaviji, a sprečena i namera Engleske i Francuske da finsku vladu nahuškaju na novi rat sa Sovjetskim savezom. Nekoliko sedmica docnije, piše dalje Ribentrop, ova englesko-francuska igra trebala se ponoviti i u Belgiji, Holandiji i Luksemburgu. I tu je Nemačka u poslednji čas odlučujućom i brzom vojnom akcijom sprečila nameravani englesko-francuski udar protiv područja Rura i sprečila rat u zemljama Beneluksa. Kako je Francuska bila “produženi evropski mač Engleske” to je Nemačka bila prinuđena na njeno vojno slamanje o čemu je Moskva bila ranije obavestena i koja je pozdravila tu nemačku akciju.

Ribentrop dalje navodi kako je sledeći politički i vojni cilj Engleske Balkan. “Prema vestima koje smo primili, od početka 1940. godine stvarani su najrazličitiji planovi, a u jednom slučaju (Ribentrop ne navodi kojem – prim. Z.M.) naređeno je i njihovo sprovođenje. Što ovi planovi

⁷⁰ Šulenburg Ribentropu, depeša br. 2141/40 od 10. oktobra 1940.

⁷¹ Nemačka je, kao što je poznato, u međuvremenu fazno sve više pojačavala brojnost svojih vojnih snaga u Rumuniji koja će pod diktatorom Antoneskuom u novembru 1940. pristupiti Trojnom paktu.

nisu sprovedeni, imamo da zahvalimo nepojmljivom engleskom diletantizmu i neslogom političkih i vojnih rukovodstava Engleske i Francuske.” Ribentrop u pismu Staljinu navodi “dobru volju Nemačke” da uprkos svemu, sklopi sa Engleskom mir. “Svestan potpune besmislenosti daljeg nastavljanja rata, Firer je 19. jula ove godine ponovo ponudio Engleskoj mir. Nakon engleskog odbijanja ove poslednje ponude, Nemačka je odlučila da nastavi rat protiv Engleske i njene imperije sve do njenog konačnog obaranja.”

Ribentrop se zatim osvrće na izvesne nesuglasice koje su nastale u sovjetsko-nemačkim odnosima prouzrokovane vojnim i političkim akcijama Berlina pre svega zbog slanja trupa preko teritorije Finske u norveške luke Narvik i Kirkenes od kojih se ova potonja luka nalazi tik uz sovjetsku državnu granicu. On objašnjava da je taj potez iznuđen upravo “zbog engleske opasnosti i nužnosti da Rajh obezbedi svoje trupe duž cele norveške obale od Skageraka do Kirkenesa” i objašnjava Staljinu da to “ni u kom slučaju nije upereno protiv interesa Sovjetskog saveza.”

On se dalje osvrće i na sovjetsku zabrinutost zbog nemačkog angažovanja u Rumuniji i davanja bezbednosnih garancija toj zemlji, ističući kako je “naša garancija Rumuniji proistekla isključivo iz potrebe osiguranja ovog, za nemačko snabdevanje naftom i žitom važnog, balkanskog područja od bilo kakvih ratnih sukoba, smetnji, sabotaze i slično, bilo da dođu iz samog balkanskog prostora, bilo da se radi o eventualnom napadu spolja.” Ribentrop zaključuje kako takva garancija data Rumuniji prati i slanje nemačkih vojnih instruktora za obučavanje rumunske armije, i da se ne radi ni o kakvom slanju vojnih kontingenata kako piše engleska i američka štampa, te da je očigledno da je Nemačka tim svojim akcijama u Rumuniji zaštitila i interes SSSR-a na slobodan režim na Dunavu i Crnom moru od uticaja i mešanja drugih sila pre svega Engleske.

Ribentrop obećava Staljinu da će se zajedno kod italijanske vlade on lično zauzeti da “ovaj sovjetski interes na Crnom moru i moreuzima Bosfor i Dardaneli bude realizovan, a da ne zadire u italijanske interese ovladavanja Sredozemljem, sa kojim interesima se svojevremeno saglasila i sovjetska vlada.”

U pogledu Japana, odnosno japanskog pristupanja paktu osovinskih sila (Trojni pakt) Ribentrop navodi da je posle “ovih mera za osiguranje položaja Osovine u Evropi, vlada Rajha zajedno sa

italijanskom vladom bila zainteresovana da se spreči pretvaranje evropskog rata u svetski požar.” Englezi su, po rečima Ribentropa, “rat praktično izgubili, i oni žele da pronađu saveznike u drugim zemljama demokratije, odnosno plutokratskim državama poput Sjedinjenih američkih država kako bi rat proširili i na Aziju. Ta angloamerička sprega bi međutim opasno ugrozila interese Japana na Dalekom istoku. Stoga sam po Firerovom nalogu poslao jednog izaslanika u Tokio da izvidi tamošnju situaciju kao i ne bi li ustanovio da bi zajednički interesi Nemačke, Italije i Japana došli do izražaja u obliku jednog pakta protiv proširivanja rata na ostale narode. Razmena misli koja je potom usledila pokazala je potpunu saglasnost pogleda između Berlina, Rima i Tokija da u interesu skorog uspostavljanja mira treba izbeći svako dalje širenje rata i da se ratno huškanje međunarodne profilerske bande može zaustaviti samo vojnim savezom triju sila.”

Ribentrop je odmah potom požurio da umiri Staljina istakavši da su “sve tri sile od početka razmene misli u istoj meri zastupale stanovište da ovaj pakt ni na koji način ne sme biti uperen protiv Sovjetskog saveza, naprotiv, da prijateljske veze triju sila i njihovi ugovori sa SSSR-om moraju ostati nedirnuti ovim sporazumom.”

On dalje veruje kako dobar susedski odnos između Nemačke i SSSR-a kao i između Japana i SSSR-a zajedno sa međusobnim prijateljstvom sila Osovine ”može da bude vrlo plodonosno za sve četiri države”. A zatim sledi ključna rečenica u celom pismu:

“Ponavljajući ukratko hteo bih da kažem da je i prema Firerovom mišljenju očito istorijski zadatak četiri sile Sovjetskog saveza, Italije, Japana i Nemačke da urede svoju politiku na dugi rok i razgraničenjem svojih interesa po vekovnom merilu usmere budući razvoj svojih naroda pravilnim putem.” (istakao Z.M.)

Ova rečenica, iako iskazana diplomatskom formulacijom, bila je nedvosmislen poziv SSSR-u, da se priključi trima silama i da pakt umesto Trojni postane Četvorni.

Na kraju pisma Ribentrop poziva Molotova u zvaničnu uzvratnu posetu Berlinu prilikom koje bi mu od strane samog Hitlera bilo pruženo još više detalja o zajedničkom političkom nastupu četiri velike sile.

Ribentrop pismo Staljinu završava u izuzetno prijateljskom tonu: “Gospodin Molotov može Vas po povratku opširno izvestiti o Firerovim ciljevima i namerama. Ukoliko se tom prilikom, kao što verujem, sme očekivati da se nađe mogućnost dalje izgradnje jedne zajedničke politike u smislu mojih gornjih navoda, biće mi drago da opet dođem u Moskvu kako bih s Vama, vrlo poštovani gospodine Staljine, nastavio razmenu misli i sporazumeo se - po mogućnosti zajedno sa predstavnicima Italije i Japana - o osnovama politike koja bi za sve nas mogla da bude samo od praktične koristi. S najdubljim poštovanjem, Vaš odani, Ribentrop”.⁷²

Staljinov odgovor na Ribentropovo pismo usledio je posle par dana. Iz izveštaja nemačkog ambasadora u Moskvi Šulenburga koji u celini navodi Staljinovo pismo, saznajemo kakav je bio taj odgovor:

“Vrlo poštovani gospodine fon Ribentrop!

Primio sam Vaše pismo. Iskreno Vam zahvaljujem na poverenju kao i na analizi poslednjih događaja koja je sadržana u Vašem pismu.

Slažem se sa Vama da je dalje poboljšanje odnosa između naših država potpuno moguće, uz oslonac na trajnu podlogu dugoročnog razgraničenja obostranih interesa.

Gospodin Molotov priznaje da je Vaš dužnik i da mu je dužnost da Vam uzvрати posetu u Berlinu. Time gospodin Molotov prihvata Vaš poziv. Preostaje samo da se utvrdi dan njegovog dolaska u Berlin. Za gospodina Molotova je napodesnije vreme od 10. do 12. novembra. Ako to odgovara i nemačkoj vladi, može se pitanje termina smatrati rešenim.

Pozdravljam želju koju ste izrazili da ponovo dođete u Moskvu kako bismo nastavili sa razmenom misli započetom prošle godine o pitanjima koje interesuju naše dve zemlje i nadam se da će se ta želja ostvariti posle puta gospodina Molotova u Berlin.

Što se tiče zajedničkog savetovanja o pojedinim pitanjima uz učešće Italije i Japana, mišljenja sam, iako nisam načelno protivan, da se ovo pitanje mora podvrći prethodnom ispitivanju.

S odličnim poštovanjem,

⁷² Pismo ministra spoljnih poslova Nemačke Joakima fon Ribentropa Staljinu, 13. oktobar 1940.

Vaš vrlo odani Staljin.”⁷³

Staljinov odgovor je kako se vidi bio prilično uzdržan u pogledu ulaska SSSR-a u “Četvorni pakt” koji je diplomatski uvijeno predložio nemački ministar spoljnih poslova Ribentrop, i odnosio se isključivo na pitanje daljih razgraničenja interesnih sfera sa Nemačkom. Staljin je, naime, u svom pismu upotrebio termin “obostrano razgraničenje”, dok je sa drugim dvema silama Italijom i Japanom razgovore na tu temu ostavio je za kasnije.

Nemačka je ipak odlučila da Molotovu prilikom njegove posete predloži takav savez verujući da će Hitlerovi argumenti zašto je za Rusiju dobro da u takav savez uđe, ubediti sovjetsku stranu.

Poseta V. Molotova Berlinu. Razgovori sa Ribentropom i Hitlerom.

Vjačeslav Molotov je u Berlin stigao 12. novembra 1940. godine i već istog popodneva imao razgovore sa svojim nemačkim kolegom fon Ribentropom, a iste večeri je bio primljen i kod Hitlera sa kojim je vodio iscrpan razgovor. Zahvaljujući opsežnoj belešci savetnika nemačkog

⁷³ Staljinovo pismo Joakimu fon Ribentropu od 21. oktobra 1940. godine.

ministarstva koji je potpisan kao Šmit (Schmidt) saznajemo glavne akcente iz ovih dugih i temeljnih razgovora.

Ribentrop je Molotovu uglavnom ponovio ono što je već ranije istakao u pismu Staljinu: dao je analizu zbivanja od svoje poslednje posete Moskvi 28. septembra 1939. i istakao da su se mnoge stvari od tada promenile uglavnom u korist i nemačke i sovjetske strane upravo zahvaljujući Paktu o nenapadanju i Paktu o razgraničenju i prijateljstvu, potpisanim u Moskvi prilikom njegovih dveju poseta. Polazeći od toga da je “Engleska već izgubila rat i samim tim i imperiju koju je širom sveta stvorila tokom vekova”, Ribentrop je podvukao da je konačno došlo vreme da se izvrši podela njenih kolonija. Stoga on nagoveštava Molotovu da se Nemačka nikako više neće širiti na Istok, već na jug, na područje nekadašnjih nemačkih kolonija u centralnoj Africi. Japan, se po rečima Ribentropa takođe uputio na jug prema Južnokineskom moru, a isto tako i italijanska ekspanzija je usmerena na jug, na afrički deo Sredozemlja tj. na severnu i istočnu Afriku. Rusija bi mogla svoj prirodni i jako važan izlazak na velika topla mora takođe pronaći na jugu pre svega se tu misli na Persijski zaliv i na Arapsko more, a uz to bi mogla da svoju teritorijalnu ekspanziju usmeri na one delove Azije za koje je Nemačka nezainteresovana.

Osvrnuvši se na pitanje Turske i ugovore iz Montrea o moreuzima⁷⁴, Ribentrop je Molotovu rekao kako Nemačka potpuno razume sovjetsko nezadovoljstvo tim ugovorom. Nemačka smatra prihvatljivim da na Crnom moru Sovjetska Rusija i obalne države moraju da imaju najveća prava i da uživaju određene prednosti svog položaja, a ne da zemlje udaljene hiljadama kilometara imaju ista prava na plovidu Dunavom i crnomorskim moreuzima kao i SSSR. Zato bi Nemačka pozdravila nov ugovor SSSR-a sa Turskom o moreuzima. To bi po mišljenju nemačke vlade bilo moguće ako bi Sovjetski savez izvršio pritisak na Tursku da se drži svoje neutralnosti i da se okane sadašnje saradnje sa Engleskom.

Molotov se, prema belešci pomenutog savetnika Šmita, saglasio sa Ribentropom da bi sporazumevanje između Nemačke i Sovjetskog saveza u daljim političkim koracima bilo od velike važnosti za obe strane. On ističe da dobro shvata izlaganja Ribentropa o značaju Trojnog

⁷⁴ Ugovor o regulisanju plovidbe putničkih, teretnih i ratnih brodova moreuzima Bosfor i Dardaneli potpisan je 20. jula 1936. u Montreu. Iako je SSSR uspeo da se izbori za slobodnu plovidbu, nije bio zadovoljan restrikcijama za plovidbu njegove ratne flote kroz moreuze o čemu je odlučivala Turska koja je imala punu kontrolu nad prolaskom svih ratnih brodova.

pakta. Međutim kao predstavnik zemlje koja nije u ratu ni sa jednom od svetskih država, on bi voleo da mu se dâ niz objašnjenja oko pojedinih termina u Trojnom paktu. Naveo je da sintagma “veliki istočnoazijski prostor” koji se pominje u Trojnom paktu njemu deluje vrlo neodređeno, a moglo bi se shvatiti i kao udar na SSSR. Ovo je važno, istakao je dalje Molotov, između ostalog i zbog toga da bi se uopšte moglo govoriti o tome da bi se Sovjetski savez mogao eventualno uključiti u akcije koje Ribentrop pominje i to se, po oceni Molotova, mora jasno i nedvosmisleno precizirati. Ribentrop je odgovorio da će to svakako biti učinjeno i da će mu u razgovoru koji sledi “Firer izneti detaljne podatke o svakoj od pomenutih tačaka iz ovog razgovora.”⁷⁵

Razgovor Molotova sa Adolfom Hitlerom

Nakon susreta sa Ribentropom, Hitler je primio Molotova i sa njim vodio iscrpne razgovore. Prema belešci o ovom razgovoru, Hitler je nakon nekoliko pozdravnih reči istakao kako su Rusi i Nemci veliki narodi koji po prirodi stvari ne treba da imaju nikakav sukob interesa ako svaki od

⁷⁵ Beleška o razgovoru Joakima fon Ribentropa i Vjačeslava Molotova 12. novembra 1940. u Berlinu.

ta dva naroda shvati da su onom drugom neophodne izvesne potrebe i da im je nemoguća egzistencija ako one nisu zagarantovane. Hitler je zatim pohvalio dotadašnju saradnju dveju država istakavši kako su “ tokom ove, samo jedne jedine godine, i Nemačka i Rusija imale koristi od te saradnje.”⁷⁶ Molotov se, prema belešci, u potpunosti složio sa ovim mišljenjem.

Hitler je dalje govorio o spoljnopolitičkoj situaciji, o ratu koji Nemačka želi da privede kraju nakon što sasvim onemogući Englesku da i dalje gospodari svetom. Osvrnuo se i na SAD koje, kako se izrazio, “Engleskoj pomažu iz sopstvenih ciljeva kako bi prigrabili Britansku imperiju čim Engleska bude na kolenima”. On, Hitler, “jasno vidi da SAD žele da naslede Englesku na svetskom tronu, i da sada naoružavajući je, zapravo istražuju i stiču vojne baze svud po Komonveltu. Ta opasnost od nove imperijalističke sile je realna” i po njegovom mišljenju, Nemačka, Italija, Japan, Španija, Petenova Francuska i “druge evropske prijateljske zemlje” bi to jasno morale imati u vidu i na vreme sprečiti takve namere SAD. Naravno da se pritom računa i na Rusiju kao veliku silu. Ali prvo se mora završiti rat u Evropi i definitivno slomiti Engleska.

Hitler se zatim vratio isključivo odnosima Nemačke i SSSR-a. Istakao je da on ima potpuno razumevanje za ruske napore da se osiguraju luke slobodne od leda, dakle južne luke sa apsolutno sigurnim pristupom otvorenom moru. Nemačka je po njegovim rečima u ogromnoj meri proširila svoj životni prostor u svojim sadašnjim istočnim provincijama. On dalje smatra da verovatno nisu ni Nemačka ni Rusija ostvarile sve svoje interese, međutim ipak su zajedničkim naporima ostvarili velike uspehe. Ako se preostala pitanja budu posmatrala na liberalan, a ne krut način, vodeći pri tom računa da je Nemačka još uvek u ratu, a SSSR nije, i da Nemačka zbog rata mora da se bavi i takvim oblastima koje same po sebi nemaju za nju posebno političko značenje, onda će oba partnera i Nemačka i SSSR, i u budućnosti moći da ostvaruju znatne koristi. To se posebno odnosi, istakao je Hitler na nemački odnos prema Balkanu. U Rumuniji se nalaze nemačke vojne snage iako Rumunija za Nemačku nema politički značaj, ali u uslovima rata, Nemačka mora da zaštiti rumunska petrolejska polja koja su Nemačkoj od presudne vojne važnosti za suprotstavljanje Engleskoj koja namerava da u Grčkoj stvori svoju jaku pomorsku bazu. Čim Engleska bude dotučena, rekao je Hitler Molotovu, nemačke trupe će se povući iz Rumunije jer osim ekonomskog, Nemačka nema nikakvog političkog interesa na Balkanu.

⁷⁶ Isto.

Međutim, Nemačka ne može dozvoliti nikome pa ni Engleskoj da stekne uporište u Solunu. “Nemačka još uvek ima u neprijatnom sećanju Solunski front!”⁷⁷

Molotov je, prema belešci savetnika Šmita, odgovorio da su Hilterove izjave opšte prirode i da se on načelno slaže sa njima. Molotov je takođe mišljenja da je u obostranom interesu Nemačke i SSSR-a da nastave svoju političku i privrednu saradnju, a ne da se bore jedna protiv druge. Izjavio je da mu je Staljin dao tačne instrukcije i da je sve ono što se sprema da kaže i Staljinovo mišljenje. On se slaže sa Hitlerom da su oba partnera dosad imali koristi od nemačko-sovjetskog pakta. Posebno je naglasio da je Nemačka tim paktom dobila osiguranu pozadinu prilikom intervencije u Poljskoj gde je Nemačka takođe stekla znatne ekonomske prednosti. Međutim po mišljenju zvanične Moskve jedino pitanje koje još nije rešeno jeste pitanje Finske i on, Molotov, “moli Firera da mu kaže da li je nemačko-sovjetski sporazum u delu koji se tiče Finske još na snazi.” Molotov je zatim prešao na pitanje značenja Trojnog pakta. Koje je značenje ovog pakta kojim se uređuje novi poredak u Evropi i Aziji i koja će se uloga u njemu dodeliti Sovjetskom savezu? Ova se pitanja, po mišljenju Molotova, moraju tretirati za vreme ove njegove posete ali i za vreme predviđene posete ministra spoljnih poslova Rajha fon Ribentropa Moskvi za koju sovjetska vlada smatra da je izvesna. Pored toga treba raščistiti i izvesna pitanja u pogledu balkanskih i crnomorskih interesa Rusije, pre svega u vezi Rumunije, Bugarske i Turske. Molotov je istakao da bi “sovjetskoj vladi bilo olakšano davanje odgovora na pitanja koja je izložio Firer, ako bi ona mogla da dobije zatražena objašnjenja.”⁷⁸ Sovjetska vlada bi, nastavio je Molotov, bila zainteresovana za novi poredak u Evropi, a naročito za tempo i oblik tog novog poretka. Ona bi takođe volela da stekne pojam o granicama takozvane sfere Velike Istočne Azije.

Hitler je odgovorio da je Trojni pakt namenjen regulisanju prilika u Evropi u skladu sa prirodnim interesima evropskih država i da se prema tome Nemačka sada obraća Sovjetskom savezu da bi se i on izjasnio u pogledu oblasti koje su za njega od interesa. Podvukao je da se **ni u kom slučaju** neće sprovesti nikakvo rešenje bez saradnje sa SSSR-om. To ne važi samo za Evropu, već i za Aziju, gde sama Rusija treba da saraduje prilikom definisanja sfere Velike Istočne Azije i

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Isto.

da označi tamošnje svoje zahteve. Nemačka bi tu imala funkciju posrednika. Hitler je još jednom ponovio kako se “Rusija ni u kom slučaju neće staviti pred svršen čin.” Štaviše, Nemačka će, po njegovim rečima, pomoći da se regulišu pitanja Crnog mora i kontrole moreuza što je tesno vezano sa nemačkim i sovjetskim odnosima sa Turskom.

Na kraju Hitler je rezimirao razgovor rekavši da on predstavlja prvi konkretni korak u pravcu obimne saradnje, vodeći pritom računa o problemima Zapadne Evrope koje treba zajednički da rešavaju Nemačka, Italija i Francuska (Petanova – prim. Z.M.) kao i o pitanjima Istoka koja se u suštini tiču Rusije i Japana, a u pogledu kojih Nemačka nudi svoje usluge kao posrednik. “Radi se o tome”, rekao je Hitler, “ da se treba suprotstaviti svakom pokušaju Amerike da na račun Evrope zaradi pare. SAD nemaju šta da traže u Evropi, niti u Africi ili Aziji.”

Molotov je izrazio svoje slaganje sa Hitlerovim stavovima što se tiče Engleske i Amerike. Učešće Rusije u Trojnom paktu izgleda mu potpuno prihvatljivo u principu, pod uslovom da Rusija treba da saraduje kao partner, a ne samo kao objekat. U tom slučaju on ne vidi nikakve teškoće u pogledu učešća Sovjetskog saveza u zajedničkom naporu. Ali cilj i značenje Pakta moraju se pre toga tačno definisati, naročito razgraničenje interesnih sfera Velike Istočne Azije.

Zanimljivo je da je na ovom mestu razgovor prekinut, jer su se Berlinom oglasile sirene za vazдушnu opasnost pa su svi sišli u podzemno sklonište. Prema belešci razgovori su nastavljeni sutradan, 13. novembra.

Nastavak razgovora Hitler – Molotov 13. novembra 1940.

U nastavku razgovora prvi je reč uzeo Hitler koji se osvrnuo na Molotovljevo pitanje o Finskoj. On je istakao da su Tajnim protokolom koji je deo Pakta o nenapadanju između Trećeg Rajha i SSSR-a podeljene uticajne i interesne sfere. Nemačka po njegovim rečima nije učinila ništa na štetu interesa Rusije, naprotiv ona je ispunila sporazum. Ona je, naveo je on, ustupila SSSR-u i Litvaniju iako to nije bilo predviđeno tajnim protokolom jer je Litvanija spadala u nemačku interesnu sferu, ali je Nemačka razumela da je tokom događaja koji su usledili nastala situacija koja je iziskivala reviziju prvobitnog sporazuma. Isto važi i za Bukovinu. U strogom smislu, Nemačka je prema prvobitnom sporazumu jasno izjavila da je nezainteresovana za Besarabiju ali

da ima interesa za Bukovinu kao bivšu austrijsku krunovinu i oblast većinski nastanjenu nemačkim stanovništvom. Međutim ona je i tom slučaju shvatila da je revizija u izvesnom smislu potrebna i da je od koristi za Rusiju. I tako je načinjena revizija: ustupljena joj Severna Bukovina umesto cele, sa čime se Moskva sa zahvalnošću složila.

U pogledu Finske situacija je slična: tačno je da Nemačka tamo nema nikakvog političkog interesa kao što piše u Tajnom protokolu, ali u međuvremenu je objavljen rat Nemačkoj i situacija se promenila utoliko što je ona zainteresovana za isporuku rude nikla i drveta iz te zemlje, što finska teritorija služi kao tranzit nemačkim trupama i transportovanju vojnog materijala u Norvešku. O tome je, istakao je Hitler, Moskva na vreme obaveštena. Čim prestane opasnost od engleskog iskrcavanja u Norveškoj i rat prestane, nemačke trupe će se povući iz Finske, jer Nemačka shvata da je to politički interesna sfera SSSR-a.

Molotov se u svom odgovoru složio sa Hitlerom da su Paktom odnosno Tajnim protokolom jasno povučena granica između Nemačke i SSSR-a, da su razgraničene uticajne i interesne sfere dveju država u pogledu triju baltičkih država, Poljske, Finske kao i Rumunije. Složio se sa Hitlerovim primedbama koje se tiču naknadnih revizija. Potvrdio je da je od momenta potpisivanja nemačko-sovjetskog Pakta o nenapadanju i Pakta o razgraničenju i prijateljstvu, kao i tajnih protokola, politička i vojna situacija u Evropi umnogome promenjena i on se tu slaže sa Hitlerom. Ipak dodaje da su upravo navedeni “sporazumi sa nama znatno doprineli trijumfalnim poredama nemačke vojske i ako bi se izradio bilans situacije kao rezultat poraza Francuske u junu 1940, onda bi se ta činjenica takođe morala uzeti u obzir”.⁷⁹

Molotov je u pogledu Litvanije istakao da je za najveći deo njene teritorije, SSSR ustupio Nemačkoj čitavo Lublinsko vojvodstvo u Poljskoj, ali da za maleni deo teritorije tzv. jezičak koji zadiru u istočnu Prusku i za koji je vlada u Moskvi molila vladu Nemačke da joj ga ustupi uz odgovarajuću novčanu naknadu još uvek nije dobila odgovor. Isto tako Molotov smatra da bi u skladu sa trenutnom situacijom trebalo izvršiti novu reviziju u pogledu pripajanja i Južne Bukovine Sovjetskom savezu jer je cela teritorija Bukovina od velikog strateškog interesa za Sovjetski savez.

⁷⁹ Molotov u razgovoru sa Hitlerom u Berlinu, Beleška poslanika Šmita od 13. novembra 1940.

Hitler je odbacio bilo kakvu mogućnost ustupanja Južne Bukovine jer bi to za Nemačku bio pretežak ustupak. I Severnu Bukovinu Nemačka je predala Rusiji uz veliku nelagodu tamošnjeg nemačkog življa, ali je ipak razumela potrebe SSSR-a i učinila joj taj ustupak. Dalje od toga Nemačka ne može da ide.

Još jednom je ponovio Molotovu da u pogledu Finske on u potpunosti poštuje tajni protokol kao o isključivo sovjetskoj uticajnoj i interesnoj sferi i da nijedan sporazum u pogledu Finske između Nemačke i SSSR nije prekršen. Trenutno stanje “kada je Nemačka u ratu i bori se na život i smrt” je takvo da su nemački vojni efektivni u Finskoj samo privremeno, dok rat traje. To bi Moskva morala da razume. Nemačka ne može da dopusti bilo kakav rat na Baltiku.

Na ovo je Molotov izjavio da nije reč ni o kakvom ratu na Baltiku, već o proklamovanom interesu Sovjetskog saveza ugovorenog sa Nemačkom o podeli interesnih sfera. Sovjetski savez samo traži da se taj sporazum do kraja poštuje. Molotov je zatim upitao Hitlera: “O kakvom ratu na Baltiku može biti reči kad je Nemačka okupirala Dansku, Norvešku, Belgiju, Luksemburg, Holandiju, potpuno vojnički pobedila Francusku, čak veruje da je već skoro osvojila i Englesku?”

Hitler je podsetio Molotova da je za vreme finsko-ruskog rata i pored opasnosti da bi Engleska mogla da formira svoje baze u Skandinaviji, Nemačka u tačine ispunjavala svoje partnerske obaveze prema SSSR-u i da je uvek Finskoj savetovala da popusti. Ribentrop koji je prisustvovao sastanku, se uključio u razgovor rečima da je Nemačka išla čak toliko daleko da je finskom predsedniku odbila upotrebu nemačkog kabla za njegov govor u Americi preko radija.

U vezi sa mogućim ratom na Baltiku koji Nemačkoj nikako ne bi odgovarao, Hitler je ponovio da bi u slučaju da npr. Švedska pod nagovorom Engleske istupi iz svoje neutralne pozicije i interveniše u Finskoj protiv nemačkih snaga to bi nesumnjivo izazvalo rat. A tada, zaključio je, i SSSR ne bi mogao sedeti skrštenih ruku.

Hitler je podvukao je da će budući uspesi biti utoliko veći ukoliko Nemačka i Sovjetski savez budu uspevali da se bore rame uz rame protiv ostalog sveta, a postaće manji ako bi dve zemlje

bile jedna protiv druge. Hitler je na kraju rekao kako “u prvom slučaju nema te sile na svetu koja bi se mogla suprotstaviti našim dvema zemljama.”⁸⁰

Zatim je sažeo diskusiju i istakao kako se obe strane slažu u tome da Finska spada u sovjetsku uticajnu sferu i umesto teoretske diskusije oko potencijalnog rata na Baltiku i finskog pitanja, potrebno je preći na ozbiljnije teme. Te teme će, kako se Hitler izrazio prema Šmitovoj belešci, proisteći iz nesumnjivog brzog vojničkog poraza Engleske i potrebe podele njene imperije, koju je podrugljivo nazvao ‘imanje pod stečajem’: “Posle osvajanja Engleske, Britanska Imperija će biti raskomadana kao gigantsko svetsko imanje pod stečajem od 40 miliona kvadratnih kilometara. Na tom imanju pod stečajem, SSSR će naći pristup morima koja se ne lede. Do sada je jedna manjina od 45 miliona Engleza vladala nad 600 miliona stanovnika Britanske Imperije. Nemačka se sada sprema da smrvi tu manjinu. Čak ni Sjedinjene američke države ne rade ništa drugo nego da sa tog imanja pod stečajem sebi izaberu neki njezin deo. Nemačka bi naravno želela da izbegne svaki sukob koji bi je odvrćao od njene borbe protiv srca te Imperije, protiv Engleske. Iz tog razloga Nemačkoj se ne dopada rat koji je Italija započela protiv Grčke, jer on odvlači snage prema periferiji, umesto da one budu koncentrisane na jednoj tački, protiv Engleske. Isto bi se desilo i u slučaju jednog baltičkog rata. Sukob sa Engleskom će biti nastavljen do krajnjih granica i nema sumnje da će vojni poraz Engleske dovesti do raspada njene svetske Imperije. Fantastično je verovanje da bi se Imperijom moglo upravljati iz Kanade! Pod takvim okolnostima pojavljuju se perspektive svetskog značaja. Tokom idućih nekoliko nedelja one treba da se regulišu putem zajedničkih diplomatskih pregovora sa Rusijom i treba da se uredi rusko učešće u rešavanju tih problema. Sve one zemlje koje bi mogle biti zainteresovane za imanje pod stečajem, moraće da obustave međusobne razmirice i da se isključivo bave deobom Britanske Imperije. Ovo važi za Nemačku, Italiju, Francusku (Petenovu – prim. Z.M.), Rusiju i Japan.”

Prema belešci, Molotov je odgovorio kako je “sa interesovanjem pratio Hitlerove argumente i da se slaže sa svim onim što je jasno razumeo”. Ali da ima stvari koje su mu manje jasne ali da je to zbog toga što on, Molotov, o njima nije razmišljao tako duboko kao njegov sagovornik. Po Molotovu glavna stvar je u tome da se najpre Nemačka i SSSR slože oko zajedničke saradnje u koju se Italija i Japan mogu uključivati kasnije.

⁸⁰ Isto

Hitler je na ovo dodao da otvaranja ove velike perspektive neće biti laka ali on želi da “stvori svetsku koaliciju zainteresovanih sila koja bi se sastojala od Španije, Francuske, Italije Nemačke, SSSR-a i Japana koja bi se pružila od Severne Afrike do Istočne Azije, dakle svih onih koji bi našli udeo u britanskoj stečajnoj masi.”

Molotov je odgovorio da je ovde postavljeno mnogo pitanja na koja on ne može bez konsultacije sa Staljinom da pruži adekvatne odgovore. On bi želeo da se raspravi, za SSSR jedno važno pitanje, a to je problem Turske. Kao crnomorska sila, Sovjetski savez je povezan sa izvesnim brojem država, pre svega sa Rumunijom i Bugarskom. U vezi sa tim Molotov je naglasio da još uvek postoji nerešeno pitanje plovidbe ruskih brodova kroz moreuze koje kontroliše Turska. Pošto je Turska oduvek bila naklonjena Engleskoj, Molotov je moreuze Bosfor i Daradanele nazvao “istorijskom kapijom za napad Engleske na Sovjetski savez.” Naglasio je da je situacija za njegovu zemlju još opasnija od kada su engleske trupe u Grčkoj. Zato SSSR polaže važnost da ima tesne i savezničke odnose sa crnomorskim obalnim zemljama poput Rumunije i Bugarske. Istakao je dalje da je Nemačka dala bezbednosne garancije Rumuniji koja je prirodni saveznik Sovjetskog saveza i tamo uputila svoje trupe ne pitajući SSSR, pa je stoga upitao Hitlera kako bi nemačka vlada reagovala ako da bi vlada SSSR-a dala iste takve garancije Bugarskoj kao nezavisnoj zemlji bez da konsultuje vladu u Berlinu. Za SSSR je pitanje crnomorskih moreuza i Dunavske plovidbe od ključnog bezbednosnog značaja. Rusija po Molotovljevim rečima, ima tu samo jedan cilj: ona želi da bude osigurana od eventualnih napada kroz moreuze i ona želi da to pitanje reši sa Turskom, pri čemu bi joj davanje bezbednosnih garancija Bugarskoj pomoglo u toj nameri.

Hitler je reagovao pitanjem da li je Bugarska uopšte zatražila od SSSR-a takve garancije, i rekao kako je Rumunija diplomatskim putem to tražila od Nemačke. Odgovorio je da o ruskom davanju garancija Bugarskoj ne može ništa određeno da kaže dok se ne konsultuje sa Musolinijem koji sada vodi rat u Grčkoj, jer je Sredozemlje italijanski interes što i Rusija priznaje. Sada u ratnim uslovima kad Engleska preti iz Grčke, Nemačkoj i Italiji su obe zemlje i Rumunija i Bugarska od velike važnosti, iako u mirnodopskim uslovima Nemačka osim ekonomskih, nema političke interese, a najmanje teritorijalne aspiracije prema zemljama na Balkanu. On smatra da bi težnje SSSR-a u crnomorskom pitanju najbolje mogle biti realizovane kroz reviziju sporazuma iz Montrea iz 1936. godine koju bi Nemačka podržala. Na kraju je Hitler još jednom ponovio svoju

ideju o velikom koalicionom frontu Nemačke, Italije, Japana, Rusije, Francuske i Španije protiv Engleske i njene svetske imperije uz ogradu da ne može siguran da će se ona ostvariti, ali da se nada da je takva koalicija moguća, u suprotnom “bila bi propuštena jedna velika istorijska prilika.”

Prema belešci savetnika Šmita, Hitler je zatim upozorio na odmaklo vreme, dodajući da bi s obzirom na mogućnost engleskih vazdušnih napada bilo bolje da se razgovor prekine jer su, po njegovom mišljenju, dovoljno tretirani svi najvažniji problemi.

Nastavak razgovora Molotova sa Ribentropom

Iz Šmitove druge beleške saznajemo da su “s obzirom da je naređena uzbuna zbog vazdušnog napada, ministar spoljnih poslova Rajha fon Ribentrop i gospodin Molotov posle večere u ambasadi SSSR-a, sišli u 21:40 časova na dan 13. novembar 1940. godine, u sklonište ministra spoljnih poslova radi vođenja završnih razgovora.”⁸¹

Ovaj razgovor se svodio na detaljniju razradu ideja koje je Hitler izložio u razgovoru sa Molotovom. Ribentrop je istakao da je za njihovo ostvarenje potrebna pre svega dalja i sveobuhvatnija saradnja sa Moskvom u cilju definitivnog razrešavanja svih spornih i nedorečenih pitanja u odnosima između Rajha i SSSR-a. On smatra da se ta pitanja bezuslovno moraju definisati. Ribentrop je zatim u ime nemačke vlade i samog Hitlera ponudio Molotovu da SSSR praktično uđe u Trojni pakt kako bi se realizovala koalicija zemalja koja se bori za novi evropski i svetski poredak, a protiv zapadnih demokratija pre svih Engleske i SAD u smislu kako je to u predašnjem razgovoru Molotovu već predstavio Hitler. Ta ponuda je bila uz ogradu da je reč “tek o sirovim idejama koje će morati da prouče strane” i o kojima će se morati voditi diskusija između Molotova i Staljina. Molotov je istakao da ako se Staljin saglasi, i Nemačka i SSSR budu imale zajednički stav o novom evropskom poretku i podeli interesnih sfera među državama potpisnicama, tek onda je moguće pristupiti diplomatskim naporima da se sa tim slože Italija i Japan.

⁸¹ Beleška o završnom razgovoru između ministra spoljnih poslova Rajha fon Ribentropa i predsednika saveta narodnih komesara i narodnog komesara spoljnih poslova SSSR-a, gospodina Molotova, br. RM 42/40 13. novembar 1940. Trajanje razgovora: 21:45 do 24:00.

Potom je Ribentrop upoznao Molotova sa nacrtom jednog takvog mogućeg sporazuma četiri sile (Nemačke, Italije, Japana i SSSR-a). Sporazum četiri sile bi imao samo preambulu i tri člana. U preambuli sporazuma bi trebalo da stoji kako te države “podstaknute željom da unutar svojih prirodnih granica uspostave poredak koji će služiti blagostanju svih zainteresovanih naroda da stvore čvrsti i trajnu osnovu za njihova zajednička nastojanja prema tom cilju” i da su se stoga “sporazumele o sledećem:

Član 1.

Putem Trojnog pakta sklopljenog 27. septembra 1940. godine Nemačka, Italija i Japan su se sporazumeli da se svim mogućim sredstvima suprotstave daljem proširivanju rata u svetski sukob i da saraduju u pravcu uspostavljanja svetskog mira. Oni su izrazili spremnost da svoju saradnju prošire na nacije u drugim delovima sveta koje su sklone da svoje napore usmere istim pravcem. Sovjetski savez izjavljuje da se slaže sa tim ciljevima i da je sa svoje strane odlučan da u tom pravcu deluje sa trima silama.

Član 2.

Nemačka Italija, Japan i Sovjetski savez preuzimaju obavezu da će uzajamno poštovati svoje prirodne uticajne sfere. Ukoliko te interesne sfere dolaze u međusobni dodir, oni će se međusobno na prijateljski način konsultovati u cilju prevazilaženja eventualnih problema.

Član 3.

Nemačka, Italija, Japan i Sovjetski savez preuzimaju obavezu da neće pristupiti nikakvoj kombinaciji sila odnosno da neće pružiti podršku nikakvoj kombinaciji sila koja je upravljena protiv jedne od četiri sile. Četiri sile će na svaki način ukazivati pomoć u ekonomskim stvarima i one će se dopunjavati i proširiti sporazume koji između njih već postoje.”⁸²

Ribentrop je zatim Molotovu predstavio i skicu mogućih Tajnih protokola koji bi pratili ovaj Sporazum i to protokol broj 1, između sve četiri države o podeli sveta odnosno o međusobnom razgraničenju njihovih interesnih sfera i protokol broj 2, između tri potpisnice (Nemačke, Italije

⁸² Isto.

i SSSR-a) o pridobijanju Turske za svoje dalje planove, kao i o poništavanju konvencije iz Montrea i stvaranju druge konvencije kojom bi se Sovjetskom savezu omogućilo pravo slobodnog i neograničenog prolaza njegove ratne mornarice kroz crnomorske moreuze, dok bi se Italija i Nemačka odrekle prava da svojim ratnim brodovima prolaze kroz njih.

U Tajnom protokolu broj 1, koji potpisuju sve četiri države, načelno su podeljene svetske sfere uticaja: Nemačka je, osim revizija koje su već izvršene u Evropi kao i one koje tek treba izvršiti nakon završetka rata, kao svoju interesnu sferu označila Centralnu Afriku; Italija je osim evropskih revizija koje će se takođe precizirati nakon rata, kao svoju interesnu vanevropsku sferu označila Severnu i Severoistočnu Afriku; Japan utvrđuje da su njegove teritorijalne aspiracije usmerene na oblasti Istočne Azije, južno od Japana (uključiv Indoneziju); Sovjetski savez izjavljuje da su njegove teritorijalne pretenzije usredsređene južno od teritorije SSSR-a, prema Indiji odnosno Indijskom okeanu.

Ribentrop je na kraju svog dugog izlaganja izjavio da bi nemačka vlada pozdravila ako bi Sovjetski savez bio spreman na takav sporazum sa Italijom, Japanom i Nemačkom. On se nada da će ovaj predlog Berlina biti temeljno proučen u Moskvi. Takođe izrazio je izvesni optimizam da bi predlog mogao biti prihvaćen i saradnja uspostavljena, naročito što i Staljinovo pismo njemu, Ribentropu, jasno pokazuje da Rusija nije protiv takve saradnje. Dalje je istakao da savršeno “razume probleme u odnosima između Japana i SSSR-a, ali bi jedan pakt o međusobnom nenapadanju mogao da smiri strahovanja kod obeju strana”, a Nemačka i on lično bi mogli biti posrednici u sovjetsko-japanskim pregovorima. On ima dobre kontakte sa japanskom vladom i pouzdano zna da bi Japanci bili širokogradi ako bi se jedan takav pakt potpisao. Japan bi čak mogao da prizna da su Sikjang i Spoljna Mongolija oblasti od sovjetskog interesa, a ukoliko bude ostvarena puna saglasnost između SSSR-a i Trojnog pakta, sovjetska interesna sfera bi se mogla proširiti i na sadašnju Britansku Indiju, čime bi se obezbedio ruski izlaz na toplu mora odnosno u ovom slučaju na Indijski okean, kako je to predložio Hitler u pređašnjem razgovoru sa Molotovom.⁸³

Molotov nije mogao da se neposredno izjasni o ovim predlozima Berlina bez konsultacija sa svojom vladom i Staljinom lično. On je ponovio Ribentropu ono što je rekao i Hitleru: i njemu i

⁸³ Isto.

Staljinu je od velike važnosti jaka i nedvosmislena garancija da crnomorski moreuzi neće biti korišćeni za napad na Sovjetski savez kao što se to dešavalo u ranijoj istoriji. Isto tako SSSR je životno zainteresovan za Baltik, naročito za Finsku kao svoju interesnu sferu, ali i za pitanje Balkana koji je teritorijalno blizu sovjetskih granica, naročito se to odnosi na Mađarsku, Rumuniju i Bugarsku. Nemačka je ne sporazumevajući se i ne konsultujući Moskvu arbitrirala zajedno sa Italijom kod mađarsko-rumunskog spora, a obe zemlje spadaju u oblasti od važnog interesa za Moskvu. Sovjetski savez sa zabrinutošću gleda na ratni razvoj u Grčkoj. On, Molotov, svakako razume i nemačku zabrinutost zbog činjenice da bi Solun mogao postati jaka podmornička engleska baza, ali ako je Engleska na izdisaju kao što se u Nemačkoj tvrdi, onda takve bojazni ne treba da bude. To su sve pitanja koja se prethodno moraju raščistiti između Nemačke i SSSR-a. Jer, kako se izrazio, “sva ta velika pitanja sutrašnjice ne mogu se odvajati od pitanja današnjice.”

Molotov je na kraju zaključio da su razgovori koje je vodio sa Hitlerom i Ribentropom bili veoma korisni i da iznesene ideje treba da budu dalje razmatrane i putem diplomatskih kanala tretirane odnosno preko ambasadora na jednoj i drugoj strani.

Zatim se, prema belešci nemačkog diplomate Šmita, “gospodin Molotov srdačno oprostio od ministra spoljnih poslova Rajha, naglasivši da ne žali zbog vazdušne uzbune, jer njoj ima da zahvali za tako iscrpan i prijateljski razgovor sa ministrom spoljnih poslova.”⁸⁴

Na kraju Molotovljeve posete objavljen je zajedničko saopštenje u kojem se ističe da su nemačko- sovjetski razgovori doveli do saglasnosti dveju strana o neophodnosti da i u budućnosti nastave politiku započetu 23. avgusta 1939. kao i da je razmena gledišta o svim važnim pitanjima od interesa za Nemačku i Sovjetski savez protekla u atmosferi uzajamnog poverenja i dovela do saglasnosti obeju država.

⁸⁴ Isto.

Odnosi Nemačke i SSSR-a nakon Molotovljeve posete

Prvih dana nakon Molotovljeve posete Nemačka se još nadala da bi SSSR mogao postati četvrti učesnik pakta Sila Osovine, pa je Ministarstvo spoljnih poslova uputilo cirkularno pismo svim svojim diplomatskim predstavništvima u kojem ističe odlučnost Nemačke i SSSR-a da nastave

svoju dosad vrlo uspešno saradnju i ističe “da su sva nagađanja u pogledu tobožnjih nemačko-ruskih sukoba nalaze u oblasti fantazije i da su sve računice neprijatelja u vezi poremećaja nemačko-ruskih odnosa poverenja i prijateljstva, zasnovane na samoobmanjivanju.”⁸⁵

Još 20. novembra i Hitler je u razgovoru sa mađarskim ministrom spoljnih poslova grofom Čakijem ponovio, istina sa manje entuzijazma, ideju da i Sovjetsku Rusiju uključi u široku koaliciju u borbi “protiv zapadne plutokratije”, ali je istakao rusku političku kolebljivost i nedoslednost. “Uprkos nemačko-ruskih ugovora, moramo biti načisto sa tim da je Rusija već prema situaciji čas boljševička, čas nacionalno ruska. Ona uvek podiže onu zastavu koja joj je u datom momentu najpogodnija: pred slovenskim zemljama poput na primer Jugoslavije, Rusi se prikazuju kao zaštitnica slovenstva, a pred neslovenskim zemljama nastupaju kao prvoborci proletarijata.”⁸⁶

Nemačko odnosno Hitlerovo potpuno razočarenje sovjetskom politikom usledilo je nakon odgovora Kremolja na ponudu da SSSR pristupi Trojnom paktu prilikom Molotovljeve posete Berlinu.

U strogo poverljivoj depeši nemačke ambasade u Moskvi upućenoj ministru spoljnih poslova Ribentropu, navode se po tačkama zahtevi sovjetske vlade kao uslov pristanka da se Sovjetski savez priključi Silama Osovine. Te tačke glase:

“Sovjetska vlada je spremna da prihvati nacrt Četvornog pakta koji je ministar spoljnih poslova Rajha izložio za vreme razgovora sa narodnim komesarom Molotovom, dana 13. novembra 1940. godine u Berlinu, pod sledećim uslovima:

1. Ako se nemačke trupe budu odmah povukle iz Finske, koja po ugovoru iz godine 1939. spada u uticajnu sferu Sovjetskog saveza. U isto vreme Sovjetski savez se obavezuje da će osigurati mirne odnose sa Finskom i da će štititi nemačke ekonomske interese u Finskoj (izvoz drveta i nikla).

⁸⁵ Cirkularno pismo državnog sekretara u Ministarstvu spoljnih poslova svim nemačkim diplomatskim misijama i kancelarijama u Parizu i Briselu, br. 576, tajno, šifrirano, 15. novembar 1940.

⁸⁶ Hitler u razgovoru s mađarskim ministrom spoljnih poslova grofom Čakijem u Beču, prilikom pristupanja Mađarske Trojnom paktu.

2. Ako u toku idućih nekoliko meseci sigurnost Sovjetskog saveza u crnomorskim moreuzima bude osigurana zaključenjem pakta o uzajamnoj pomoći između Sovjetskog saveza i Bugarske, koja se u geografskom pogledu nalazi unutar zone sigurnosti crnomorskih granica Sovjetskog saveza, kao i uspostavljanjem jedne baze za kopnene i pomorske snage SSSR-a na dometu Bosfora i Dardanela i to putem dugoročnog ugovora o najmu.

3. Ako oblast južno od Batuma i Bakua u pravcu Persijskog zaliva bude priznata kao centar aspiracija Sovjetskog saveza.

4. Ako se Japan bude odrekao svojih prava na koncesije uglja i nafte u Severnom Sahalinu.”⁸⁷

Tri su ključna razloga zbog kojih Nemačka nije htela da prihvati ove uslove Moskve:

Prvo, uvredio ju je ultimativan ruski ton sadržan u tački jedan. Drugo, iako je Nemačka ugovorno priznala Finsku kao sovjetsku interesnu sferu, ona nije ni mogla ni želela da povuče svoje trupe iz te zemlje jer bi time, u slučaju u engleskog napada, odsekla odstupnicu svojim trupama u Norveškoj, s obzirom da bi zbog švedske neutralnosti povlačenje trupa preko njene teritorije bilo neizvodljivo bez ozbiljnijih sukoba, možda čak i rata, što Nemačkoj u datom trenutku nikako ne bi odgovaralo. I treće, sovjetsko insistiranje na Bugarskoj kao isključivo ruskoj zoni i instaliranje sovjetske baze na Dardanelima poremetilo bi nemačko-italijanske odnose jer je Musolini davno proklamovao, a Trojnim paktom i utvrdio Mediteran kao isključivo italijanski interes u okviru doktrine “Mare nostrum”. Isto tako Nemačkoj bi u slučaju predavanja Bugarske Rusima, bile vezane ruke u pogledu uključivanja u rat u Grčkoj jer kako je Hitler istakao i u razgovoru sa Molotovom i nešto docnije sa mađarskim ministrom Čakijem, “Nemačka ni u kom slučaju neće trpeti učvršćivanje Engleza u Solunu”. Jer nemačke trupe u Rumuniji ništa neće značiti ako se za budući rat protiv Engleza u Grčkoj one ne bi mogle stacionirati i u Bugarskoj.

⁸⁷ Hitna, tajna, šifrovana depeša nemačkog ambasadora u Moskvi fon Šulenburga ministru spoljnih poslova Rajha Joakimu fon Ribentropu, br. 2362, 25.novembar 1940.

Odluka o napadu na SSSR. Plan “Barbarosa” od 18. decembra 1940.

Hitler je nakon prijema odgovora iz Moskve definitivno prelomio i odustao od ideje da SSSR privoli na dalju političku i vojnu saradnju. Štaviše, odlučio je da napadne SSSR čim prilike to dozvole.

Stoga je 18. decembra 1940. godine izdao tajno uputstvo Vermahtu da “nemačke oružane snage moraju biti spremne da još pre završetka rata sa Engleskom poraze Sovjetsku Rusiju u brzom ratnom pohodu.”⁸⁸

Samo je najuži krug političkih i vojnih Hitlerovih saradnika znao za plan “Barbarosa”, ali je njihovo oficijelno držanje prema Moskvi izgledalo i dalje saveznički prijateljsko, mada u tonu obraćanja ruskim sagovornicima distancirano i hladnije nego ranije. Odugovlačilo se i sa odgovorom na sovjetske uslove za pristupanje Trojnom paktu koji su za nemačku ratnu politiku bili neprihvatljivi.

Ipak, uprkos tome, možda i radi “zavaravanja tragova”, 10. januara 1941. godine konačno je rešeno teritorijalno pitanje oko tzv. “litvanskog jezička” tako što je Nemačka odlučila da tu teritoriju ustupi Sovjetskom savezu uz određenu novčanu naknadu. O tome je u nemačkoj ambasadi u Moskvi sklopljen je Tajni protokol između Nemačke i SSSR-a.⁸⁹

Tajni protokol

“Nemački ambasador grof fon Šulenburg po ovlašćenju vlade Nemačkog Rajha s jedne strane, i predsednik Saveta narodnih komesara i narodni komesar za spoljne poslove V.M.Molotov, po ovlašćenju vlade SSSR-a, s druge strane, ugovorili su sledeće:

1. Vlada Nemačkog Rajha odriče se svog zahteva na deo litvanske teritorije koji je spomenut u Tajnom dodatnom protokolu od 28. septembra 1939. godine i obeležen na mapi koja je priložena tom protokolu.
2. Vlada Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika spremna je da pruži nadoknadu vladi Nemačkog Rajha za područje spomenuto u tački 1. ovog Protokola, plaćanjem Nemačkoj 7.500.000 zlatnih dolara (31.500.000 Rajhsmaraka). Plaćanje 31.500.000 nemačkih maraka izvršiće vlada SSSR-a na sledeći način: jednu osminu odnosno 3.937.500 RM u isporukama obojenih metala u roku od tri meseca od dana potpisivanja ovog protokola, ostalih sedam osmina u iznosu od 27.562.500 RM, izvršiće sovjetska strana

⁸⁸ Uputstvo br. 21. Plan Barbarosa, br. 33.408/40, Vojna tajna, Firerov glavni stan, Berlin 18.12.1940.

⁸⁹ Depeša ambasadora fon Šulenburga nemačkom Ministarstvu spoljnih poslova o potpisanom Tajnom protokolu između dveju vlada, Moskva, tajno, br. A/g15/41 od 14. januara 1941.

u zlatu, i to odbijanjem od nemačkih plaćanja u zlatu koje nemačka strana treba da izvrši do 11. februara 1941. prema ugovoru potpisanom od strane predsednika nemačke privredne delegacije g. dr Šnurea i sovjetskog narodnog komesara za spoljnu trgovinu g. A.I.Mikojana 11. februara prošle, 1940. godine.

3. Ovaj protkol je sastavljen u dva originalna primerka na nemačkom jeziku i dva originalna primerka na ruskom jeziku i stupa na snagu odmah nakon potpisivanja.

Moskva 10. januara 1941.

za vladu Nemačkog Rajha

po ovlašćenju vlade SSSR-a

Šulenburg

V.M. Molotov

Sasvim je moguće da je ovaj sporazum sa SSSR-om za Nemačku bio maska kako bi se sakrile prave namere: vojne pripreme za napad na SSSR.

Nemačka je, naime, već početkom januara 1941. godine počela da pojačava svoje vojne kontingente u Rumuniji transportom preko teritorije Mađarske upozoravajući svoje diplomatske predstavnike u Moskvi, Ankari, Atini i Beogradu da u svojim eventualnim razgovorima sa predstavnicima tih i drugih zemalja budu "uzdržani" i da na njihova pitanja o cilju transporta jakih nemačkih formacija i njihovog stacioniranja u Rumuniji odgovaraju da je taj cilj suportstavljanje utvrđivanju britanskih snaga u Grčkoj i da nije uperen ni protiv jedne balkanske države.⁹⁰

Već 17. januara sovjetski ambasador u Berlinu Dekanosov posetio je na svoj zahtev nemačkog državnog sekretara Vajczekera i predao mu notu sovjetske vlade u kojoj se konstatuje da su "prema svim podacima u Rumuniji u velikom broju skoncentrisane nemačke trupe spremne za ulazak u Bugarsku". Prema strahovanjima sovjetske vlade, ova činjenica može da ima za posledicu da "Engleska pokuša da u savezu sa Turskom otpočne vojne operacije protiv Bugarske, i zauzme moreuze čime bi se ugrozio sovjetski interes". U noti se dalje ističe kako je "sovjetska vlada već više puta izjavila nemačkoj vladi da bugarsku teritoriju i oba moreuza smatra svojom

⁹⁰ Uputstvo- naredba ministra spoljnih poslova Rajha diplomatskim predstavnicima u Moskvi, Ankari, Beogradu, Atini i Tokiju, strogo poverljivo, državna tajna, šifrirano, br. e.o.Pol.1650 gRs/41 od 7. januara 1941.

sferom bezbednosti zbog čega ne može ostati ravnodušna prema događajima koji ugrožavaju interese sigurnosti SSSR-a.”⁹¹

Istovremeno je u Moskvi nemački ambasador pozvan kod Molotova koji mu je saopštio isto ono što je pisalo u sovjetskoj noti, a pritom ga je i upitao zbog čega već skoro dva meseca nema nemačkog odgovora na sovjetske uslove iskazane u odgovoru nemačkoj vladi od 25. novembra 1940. godine o pitanju ulaska SSSR u pakt sa Silama Osovine.

Nemačka je na ovu notu odgovorila sovjetskoj vladi 21. januara, ponovo je uveravajući da povećanje trupa Rumuniji nije usmereno protiv interesa SSSR-a već isključivo protiv engleskog učvršćivanja u Grčkoj. Kad je reč o nemačkom odgovoru na sovjetske uslove za ulazak u pakt Sila Osovine koje je vlada SSSR-a u svom pismu od 25. novembra postavila nemačkoj vladi, Ribentrop je naložio Šulenburgu da Molotovu kaže da “Vlada Rajha ostaje i nadalje uz ideje koje su izložene g. Molotovu prilikom njegovog boravka u Berlinu” te da je nemačka vlada odmah kontaktirala savezničke vlade Italije i Japana i nada se da će u dogledno vreme moći o tome da nastavi politički razgovor sa sovjetskom vladom.”⁹²

Bila je to prilično neubedljiva laž. Već samo odugovlačenje nemačkog odgovora moglo je signalizirati sovjetskoj vladi i Staljinu da su odnosi sa Nemačkom zahladneli do mere opasnosti od mogućeg prekida svih veza pa i oružanog sukoba. Ipak dok se ne otvore sve sovjetske arhive iz ovog perioda, nećemo saznati da li je Staljin zaista verovao da ga Hitler neće napasti (“jer on sa njim ima pakt o nenapadanju i prijateljstvu”) ili su se i on i sovjetska vlada samo gradili nevesti, a u dubini duše su znali za neminovnost nemačkog napada i da su taj napad očekivali. Moguće je da su računali da on ipak neće doći tokom 1941. godine s obzirom na dotadašnju obostrano uspešnu robnu razmenu pri čemu je Nemačka imala više koristi jer je od SSSR-a u zamenu za industrijske proizvode i proizvode široke potrošnje, dobijala naftu, žito, obojene metale, nikl, kobalt, drvo, sirovine koje su joj bile neophodne upravo za ratne potrebe.

⁹¹ Depeša državnog sekretara nemačkog ministarstva spoljnih poslova Vajczekera ministru Ribentropu, br.52/41 od 17. januara 1941.

⁹² Depeša ministra spoljnih poslova Ribentropa nemačkom ambasadoru u Moskvi fon Šulenburgu, br.38/42 od 21. januara 1941. godine.

Nemačka je nastavila prividno održavanje prijateljskih odnosa pa je držeći se Pakta o nenapadanju odnosno članova tog pakta o neophodnosti međusobnih obaveštavanja dveju strana o političkim namerama, svom partneru SSSR-u, uredno najavljivala svoje vojne i druge akcije. Tako je 27. februara dva dana uoči bugarskog potpisivanja Trojnog pakta (1.3.1941) Ribentrop dao nalog ambasadoru u Moskvi da sovjetsku vladu informiše o tome. Isto tako da izjavi kako su nemačku vladu “vesti o engleskim namerama u Grčkoj naterale da preduzme dalje mere bezbednosti na temelju čega je ulazak nemačkih trupa u Bugarsku postao neophodan.”⁹³

Sovjetska vlada je na ulazak Bugarske u Trojni pakt kao i na stupanje nemačkih snaga na teritoriju Bugarske koju je smatrala svojom interesnom i bezbednosnom sferom, primila sa zabrinutošću. Molotov je hitno pozvao nemačkog ambasadora grofa fon Šulenburga 1. marta 1941. godine i rekao mu da “treba žaliti što je vlada Nemačkog Rajha bez obzira na upozorenje sovjetske vlade u demaršu od 25. novembra 1940., smatrala mogućim da pođe putem povrede interesa bezbednosti SSSR-a i odlučila da vojno zaposedne Bugarsku. S obzirom da se sovjetska vlada i dalje oslanja na svoje stanovište izneto u pomenutom demaršu kao i u svim ugovorima od ranije, mora nemačka vlada razumeti da ne može računati na podršku SSSR-a u njenim postupcima u Bugarskoj.”⁹⁴

Zanimljivo je da je baš u vreme ozbiljnih nesuglasica i zahlađenja nemačko-sovjetskih odnosa, SSSR uspeo nakon višemesečnih pregovora da sa Japanom sklopi pakt o nenapadanju o čemu je ministar spoljnih poslova Japana Macuoka prilikom posete Berlinu (27. marta 1941) detaljno i sa velikim zadovoljstvom izvestio nemačku vladu. Japan iako verni nemački saveznik ništa naime nije znao o tome da je Hitler odlučio ne samo da ne uključuje SSSR u Trojni pakt, već i da ga čim bude vojnički sasvim spreman i napadne. Naprotiv, u razgovoru sa Hitlerom, Macuoka je hvalio držanje sovjetskog rukovodstva prema njemu, Staljinovo posebno. Hitleru je rekao i kako je Staljinu zahvalio na toplom dočeku, time što je javno pohvalio sovjetski sistem i našao izvesnu sličnost ovog autoritarnog sistema sa starim japanskim tradicijama istakavši da su “Japanci u

⁹³ Depeša ministra spoljnih poslova Ribentropa nemačkom ambasadoru u Moskvi fon Šulenburgu, br.403 od 27. februara 1941. godine.

⁹⁴ Pema izveštaju nemačkog ambasadora Šulenburga upućenog nemačkom ministarstvu spoljnih poslova, od 1. marta 1941. depeša br. 403/41, tajno, šifrovano, najhitnije.

stvari moralni komunisti.” Na Staljinovo čuđenje, naveo je nekoliko primera iz sopstvene porodice za ono što naziva moralnim komunizmom. “Taj moralni komunizam srušiće liberalizam, individualizam i egoizam koji je nam je uvezen sa Zapada. U osnovi, anglosaksonci su krivi za njihovo prodiranje u Japan. Trenutno u tom smislu u Japanu je zbrka. Ali ipak postoji manjina koja je dovoljno jaka da se uspešno bori za ponovno uspostavljanje japanskog identiteta, onog japanskog “starog ja”. Japan je stoga prisiljen da se za ponovno uspostavljanje starog nacionalnog ideala bori protiv anglosaksonaca isto tako kao što se u Kini ne bori protiv Kineza nego protiv Velike Britanije i protiv kapitalizma koji ona uvodi u Kinu”.⁹⁵ Staljin mu je odgovorio da SSSR zbog toga nikada nije bio u dobrim odnosima sa Velikom Britanijom niti će to biti.

Macuokino oduševljenje Staljinom⁹⁶ zbog činjenice da će za koji dan Japan sa SSSR-om i formalno potpisati pakt o nenapadanju i neutralnosti koji će obezbediti poštovanje obostranog teritorijalnog integriteta i neutralnosti u slučaju rata⁹⁷ i njegovu izjavu da sada malo toga stoji na putu da i SSSR bude partner Silama Osovine, stišavao je Ribentrop rečima kako Macuoki može potvrditi “u najstrožem poverenju da je današnji odnos sa Rusijom istina korektan, ali nije više prijateljski. Nakon Molotovljeve posete Moskvi kojom prilikom je SSSR-u ponuđen pristup Trojnom paktu, Rusija je postavila Nemačkoj neprihvatljive uslove. Pri tome se radilo o ugrožavanju nemačkih interesa u Finskoj, dodeljivanju baze u Dardanelima i o jakom ruskom uticaju na balkanske države, naročito na Bugarsku. Firer nije na to pristao jer je mišljenja da Rajh ne može odobriti ovakvu rusku politiku kao trajnu. (...) Ukoliko bi Rusija jednog dana zauzela stav koji bi se mogao protumačiti kao ugrožavanje Nemačke, Firer će razbiti Rusiju.”⁹⁸

Istog jutra dok je Hitler razgovarao sa Macuokom saznalo se za vojni puč u Jugoslaviji usled nezadovoljstva dela vojnog vrha Kraljevine Jugoslavije ali i naroda zbog potpisivanja Trojnog

⁹⁵ Beleška o razgovoru Macuoke sa Hitlerom, 27. marta 1941. godine u Berlinu nakon posete Moskvi.

⁹⁶ Staljin je Macuoki priredio veličanstven doček u Moskvi. Posebno se trudio pred celim diplomatskim korom koji je prisustvovao kako dočeku isto tako i svečanom ispraćaju ministra spoljnih poslova Japana, da Macuoki ukaže više nego prijateljsku pažnju što nije promaklo kako stranim diplomatama tako ni nemačkom ambasadoru fon Šulenburgu o čemu je odmah izvestio svoju vladu.

⁹⁷ Pakt o nenapadanju i neutralnosti između SSSR-a i Japana potpisan je 15. aprila 1941. u Moskvi

⁹⁸ Beleška savetnika Šmita o razgovoru Ribentropa i Macuoke u Berlinu 27. marta 1941. godine

pakta. U belešci Hitlerovog razgovora sa Macuokom nema međutim pomena o ovom događaju niti o namerama Hitlera prema Jugoslaviji u novim okolnostima.

Iz jednog drugog nemačkog dokumenta, tačnije iz pisma mađarskog regenta Mikloša Hortija upućenog Hitleru, posredno vidimo da je Hitler već 28. marta nagovestio Mađarskoj da će napasti Jugoslaviju, a njemu, Hortiju, stavio u izgled jugoslovenske teritorije Međimurje i Bačku. U tom pismu, naime, mađarski regent zahvaljuje Hitleru na tome, potvrđujući da “naši teritorijalni zahtevi na koje je Vaša ekscelencija imala dobrotu da se pozove, postoje i očekuju svoje ispunjenje.”⁹⁹

Potom sledi još jedan događaj koji je dodatno poremetio ionako pogoršane nemačko-sovjetske odnose: potpisivanje pakta o prijateljstvu između SSSR-a i Kraljevine Jugoslavije 5. aprila 1941. u Moskvi.

Naime, četvrtog aprila 1941. godine nemački ambasador u Moskvi fon Šulenburg izveštava ministra Ribentropa da ga je Molotov pozvao u Kremlj da ga u skladu sa sporazumom o međusobnom obaveštavanju dveju sila o nameravanim važnijim spoljnopolitičkim potezima, obavesti o predstojećem sklapanju pakta o nenapadanju i prijateljstvu sa Kraljevinom Jugoslavijom. Molotov je istakao da će se ugovor potpisati “danas ili sutra”¹⁰⁰ i podvukao da se sovjetska vlada ovim potezom rukovodila isključivo željom za očuvanjem mira kao i uverenjem da će to nemačka vlada razumeti jer je i ona protiv daljeg proširivanja rata. Na kraju je Molotov rekao kako sovjetsko-jugoslovenski ugovor o prijateljstvu nije uperen protiv Nemačke niti protiv bilo koje druge zemlje. Fon Šulenburg u svom izveštaju dalje navodi kako je on Molotovu rekao da će o tome obavestiti svoju vladu ali da on lično smatra da je izabrano pogrešno vreme za takvu vrstu ugovora, jer je “politika nove jugoslovenske vlade nejasna, a njeno držanje kao i ponašanje jugoslovenske javnosti prema Nemačkoj izazovno.”¹⁰¹

⁹⁹ Pismo regenta Hortija Hitleru 28. marta 1941.

¹⁰⁰ Pakt između SSSR-a i Kraljevine Jugoslavije potpisan je u Moskvi, rano izjutra 6. aprila, ali je antidatovan na 5. april 1941.

¹⁰¹ Izveštaj nemačkog ambasadora fon Šulenburga ministru spoljnih poslova Rajha fon Ribentropu, depeša br. 796/41 od 4. aprila 1941.

Iako su politički odnosi između Nemačke i SSSR-a postajali sve hladniji, ekonomski odnosi su i u tim martovskim i aprilskim danima 1941. godine, bili izuzetno dobri. O ovome svedoči analiza tih odnosa koju je za potrebe nemačkog ministarstva spoljnih poslova uradio ekonomski savetnik Ministarstva i predsednik nemačke privredne komore dr Šnure. I dok je prema toj analizi u januaru i februaru 1941., uvoz sirovina iz SSSR-a u Nemačku bio manji od očekivane dinamike i za ta dva meseca iznosio samo 28 miliona nemačkih maraka uključiv i najvažniju stavku od uvezenih 200.000 tona žita iz Besarabije, u mesecu martu je došlo do velikog povećanja robne razmene. Sovjetske isporuke su porasle naročito u žitu, nafti, manganovoj rudi, obojenim i plemenitim metalima. U analizi se pominje i to da bi po ugovoru, do septembra 1941., SSSR trebalo da Nemačkoj isporuči 1.400.000 tona žita, a da će samo u aprilu isporučiti između 170.000 i 200.000 tona. Dr Šnure izražava zadovoljstvo sovjetskom predusretljivošću ističući kako “tranzitni promet kroz Sibir funkcioniše dobro, a na našu želju sovjetska vlada je čak pripremila posebnu teretnu kompoziciju za kaučuk na mandžurskoj granici. Ukratko može se reći da su sadašnje sovjetske isporuke posle malog zatišja u januaru i februaru vrlo obilne i da ruska strana korektno izvršava sklopljeni privredni ugovor.”¹⁰²

I dok se trgovinska razmena između dve zemlje širila, političke odnose je opteretila nemačka invazija na Jugoslaviju i Grčku, 6. aprila. Uoči samog napada Nemačka je preko svog ambasadora Šulenburga obavestila sovjetsku vladu da će tog jutra “biti prisiljena da preduzme vojnu akciju protiv Grčke i Jugoslavije”, protiv prve, “zbog sve jačeg uporišta koje tamo imaju engleske vojne snage što Nemačka ne može više da toleriše”, a protiv druge “zbog protivzakonitog vojnog udara koji su neodgovorni srpski oficiri organizovali uz pomoć Engleske.”¹⁰³

Primajući ovu notu Molotov je izrazio svoje žaljenje zbog novonastale situacije i što se rat umesto da se zaustavi, sve više širi. Prema Šulenburgovim tvrđenju, osim što je nekoliko puta ponovio da je žalosno što se rat proširio, Molotov nije ni jednom rečju spominjao sovjetsko–jugoslovenski pakt.

¹⁰² Beležka dr Šnurea o stanju sovjetskih isporuka sirovina Nemačkoj, 5. april 1941.

¹⁰³ Nalog minsitra spoljnih poslova Rajha fon Ribentropa nemačkom ambasadoru u Moskvi fon Šulenburgu, depeša br. 703/42 poslata iz Berlina u 6. aprila u 04:30, stigla u Moskvu u 08:30, tajno, šifrovano, najhitnije.

Stvari su sad bile poprilično ogoljene mada su se obe strane i nemačka i sovjetska, trudile da održe privid dobrih međusobnih odnosa. Tako su se na primer 18. aprila 1941. u Moskvi sastale nemačka i sovjetska privredna delegacija koje su predvodili dr Šnure i Krutikov i izdale zajedničko saopštenje u kojem izražavaju zadovoljstvo ukupnom robnom razmenom počev od 11. februara 1940. kada je ugovor potpisan do 11. februara 1941 za koje vreme su sovjetske isporuke sirovina Nemačkoj iznosile 310,3 miliona rajhsmaraka, dok se Nemačka obavezala da će do 11. maja 1941. nemačke isporuke finalnih proizvoda SSSR-u dostići istu vrednost.¹⁰⁴

Mesec dana kasnije, 15. maja 1941. ponovo je sačinjen izveštaj za mesec april kao i bilans o stanju nemačko-sovjetskih privrednih odnosa odnosno robne razmene od početka godine. Nemačka strana je bila više nego zadovoljna količinama koje je SSSR isporučio tokom aprila:

“U aprilu o.g. od važnih sirovinskih pozicija isporučeno je: žita 208.000 tona, nafte 90.000 tona, pamuka 8.300 tona, obojenih metala (bakar, kositar, nikal) 6.340 tona. Tranzitni put kroz Sibir funkcioniše normalno kao i do sada. Isporuka istočnoazijskih sirovina, naročito kaučuka koje stižu ovim putem, i nadalje su znatne i to samo u ovom mesecu 2000 tona specijalnim vozovima, i 2000 tona običnim kompozicijama. Od 1. januara do 30. aprila 1941. godine stiglo je iz SSSR-a u Nemačku ukupno 632.000 tona žita, 232.000 tona nafte, 23.500 tona pamuka, 50.000 tona manganove rude, 67.000 tona fosfata i 900 tona platine.”¹⁰⁵ U izveštaju koji je potpisao ekonomski savetnik dr Šnure, dodaje se i to da “nebrojene glasine o predstojećem nemačko-sovjetskom ratnom sukobu čine velike teškoće i izazivaju uznemirenost nemačke industrije koja već jednim delom teži da raskine svoje obaveze prema Rusiji i jednim delom već odbija da pošalje svoj personal u Moskvu.”¹⁰⁶

Iako je plan Barbarosa o napadu na SSSR, bio vrhunska državna i vojna tajna, izrađen u svega nekoliko primeraka koji su podeljeni samo ministru spoljnih poslova Rajha, načelniku Vrhovne komande Vermahta i komandantima kopnene vojske, mornarice i ratnog vazduhoplovstva, na osnovu dokumenata (beležaka, nota, cirkularnih pisama) nemačkih diplomata, bilo je prilično

¹⁰⁴ Zapisnik o izvršenju privrednog ugovora između Trećeg rajha i SSSR-a od 11. februara 1940. godine

¹⁰⁵ Zapisnik o bilansu stanja privrednog ugovora između Trećeg Rajha i SSSR-a, za period 1. janur – 30 april 1941., i o izvršenju za mesec april 1941., Berlin, 15. maja 1941.

¹⁰⁶ Isto.

uočljivo da su odnosi sa SSSR-om zahladneli. Za plan o napadu na SSSR nisu znali mnogi nemački zvaničnici uključiv i nemačku ambasadu u Moskvi što je vidljivo iz njihovih komentara na, kako su se izražavali, “začuđujuće vesti koje se ovde u Moskvi pronose i to od strane nemačkih putnika koji ovde dolaze, o nekakvom našem napadu na Rusiju”. Ovakvi glasovi su se naročito počeli pronositi tokom aprila i maja meseca. Tako je neimenovani nemački pomorski ataše pri nemačkoj ambasadi u Moskvi 24. aprila uputio depešu Vrhovnoj komandi nemačke ratne mornarice o “glasinama koje govore o navodnoj ratnoj opasnosti Nemačka - Sovjetski savez. Te vesti podržavaju oni koji su proputovali Nemačkom. Prema navodima savetnika italijanskog poslanstva, engleski ambasador u Moskvi predskazuje dan 22. jun kao početak nemačko -sovjetskog rata, a ja nastojim da suzbijem ovakve glasine.”¹⁰⁷

I sâm ambasador Šulenburg bio je iznenađen sve jačim glasovima koji su dolazili upravo iz Nemačke i to od običnih putnika o skorašnjem napadu na SSSR: “Kako ja, tako i svi činovnici moje ambasade uvek smo pobijali glasine o predstojećem nemačko-sovjetskom ratu jer se razume samo po sebi da su takve glasine vrlo opasne za dalji miran razvoj nemačko-sovjetskih odnosa. Molim, međutim, da se uzme u obzir da naše istupanje protiv ovakvih glasina ovde u Moskvi ostaje sasvim bez učinka, kad iz Nemačke ovde stalno prodiru takve glasine i kad svaki putnik koji dođe u Moskvu ne samo da donosi ovakve glasine nego ih još potkrepljuje i činjenicama.”¹⁰⁸

Zanimljivo je da o glasinama o nemačkom napadu na SSSR, sovjetska štampa uopšte nije pisala, kao ni nemačka. Nemačka vlada je zvanično demantovala te glasine nazvajući ih specijalnim ratom koji Engleska i SAD vode protiv prijateljskih i savezničkih odnosa Nemačke i SSSR-a.

Prvog maja 1941., velikoj paradi u Moskvi prisustvovali su nemački ambasador i nemački vojni ataše sa svojim saradnicima. Na paradi i docnije na svečanom prijemu u Kremlju, ukazivana im je naročita pažnja od strane sovjetskih rukovodilaca i Staljina lično. Šulenburg je zapazio i to da je tokom parade na svečanoj tribini pored Staljina stajao sovjetski ambasador u Berlinu Dekanosov, što njegov nemački kolega ocenjuje kao “neuobičajeno, ali i kao dokaz da Staljin pridaje veliki značaj očuvanju dobrih odnosa sa Nemačkom i prevazilaženju zategnutosti”. On je

¹⁰⁷ Depeša pomorskog atašea u Moskvi Vrhovnoj komandi nemačke ratne mornarice, br. 34112/110, 24. april 1941.

¹⁰⁸ Izveštaj nemačkog ambasadora u Moskvi fon Šulenburga nemačkom ministarstvu spoljnih poslova u Berlinu, depeša br. A/g/299/41, 2. maj 1941.

smatrao da Staljinovo iznenadno preuzimanje položaja predsednika sovjetske vlade od Molotova (objavljeno u sovjetskoj štampi 6. maja) koga je ipak ostavio na mestu ministra spoljnih poslova, ne znači ništa drugo nego želju da lično upravlja sovjetskim političkim odnosima sa Trećim Rajhom. Posle zaključenja pakta o nenapadanju sa Japanom, SSSR je po svaku cenu želeo da održi prijateljske odnose sa Nemačkom i izbegne rat što je bilo vidljivo i u trudu da se trgovinski ugovor izvršava tačno i na vreme, da se nemačkom diplomatskom osoblju u Moskvi ukazuje posebna pažnja i da sovjetska štampa ni na koji način svojim pisanjem te odnose ne poremeti.¹⁰⁹

Čak ni gomilanje nemačkih trupa kod sovjetske granice i česte povrede sovjetskog vazdušnog prostora tokom aprila i maja 1941. godine nisu ubedile sovjetsko rukovodstvo ni samog Staljina o opasnim nemačkim namerama. Sve se završavalo na diplomatskim demaršima nemačkoj vladi. Tako je 21. aprila sovjetska vlada protestovala kod nemačke vlade tvrdeći da je sovjetski vazdušni prostor narušen od strane nemačkih izviđačkih aviona najmanje 80 puta u vremenu od 27. marta do 18. aprila 1941. Nemci su izbegavali direktan odgovor i sve se svodilo na obećanje da će ti sovjetski navodi biti ispitani. Istovremeno i nemačka vlada je optuživala Sovjete za nagomilavanje trupa na nemačkoj granici.¹¹⁰

Koliko Staljin nije verovao da će ga Nemačka napasti, svedoči i izveštaj fon Šulenburga iz Moskve svom ministru spoljnih poslova Ribentropu od 13. juna 1941 godine samo devet dana pre nemačkog napada. U depeši Šulenburg navodi kako Moskva gleda na „glasine engleske i američke štampe o tobožnjem skorom nemačkom napadu na SSSR“. To sovjetsko gledanje vredi citirati:

„Narodni komesar za spoljne poslove Molotov upravo mi je saopštio sledeći tekst TASS-ove informacije koja će biti objavljena večeras na radiju i sutra u sovjetskoj štampi:

1. Nemačka nije postavila Sovjetskom savezu nikakve nove zahteve i nije predložila nikakav sporazum o kom bi se trebalo pregovarati pa prema tome nikakvih pregovora nije moglo biti.

¹⁰⁹ Izveštaj nemačkog ambasadora u Moskvi od 24. maja 1941 godine, depeša br. 1223/41

¹¹⁰ Depeša ministra Ribentropa nemačkom ambasadoru u Moskvi fon Šulenburgu br. 878/41 od 3. maja 1941.

2. Prema podacima kojima raspolaže Sovjetski savez, izvršava Nemačka nepokolebljivo isto kao i Sovjetski savez sve tačke iz sovjetsko-nemačkog pakta o nenapadanju, pa su prema tome, po sovjetskom mišljenju, glasine o nemačkoj nameri da raskine pakt i napadne Sovjetski savez potpuno neosnovane, dok je nedavno premeštanje nemačkih trupa koje su nakon završenih balkanskih operacija slobodne, u istočno i severoistočno područje Nemačke, povezano sa drugim motivima koji nisu ni u kakvoj vezi sa sovjetsko-nemačkim odnosima.

3. Sovjetski savez, kao što proizlazi iz njegove politike mira, izvršava i namerava izvršavati sve obaveze iz sovjetsko-nemačkog pakta o nenapadanju; prema tome sve glasine o tome da Sovjetski savez sprema napad na Nemačku su izmišljene i provokatorske.

4. Sadašnja letnja pozivanja rezervista Crvene armije i predstojeći manevri služe jedino obuci rezervista i kontroli rada železničkog aparata, što se, kao što je poznato, vrši svake godine; prema tome u najmanju ruku je stupidno prikazivati ove mere Crvene armije kao neprijateljske akcije prema Nemačkoj.¹¹¹

Pored ostalog i ovakvim saopštenjima Moskva je pokušavala da Nemačkoj pokaže svoju lojalnost i da tako nemački napad odloži što je moguće duže. Još 16. maja nemački poslanik u Stokholmu šalje izveštaj ministru Ribentropu u kojem ističe da je „ovdašnji sovjetski poslanik gospođa Kolontaj izjavila da nikad u ruskoj istoriji nisu na ruskoj zapadnoj granici bili skoncentrisani jači kontingenti trupa nego sada“.¹¹² To je značilo da je Staljin znao da je rat neminovan, samo je izgleda čvrsto verovao da on neće otpočeti pre proleća 1942. godine. Jer kako inače objasniti činjenicu da je 21. juna 1941. godine, u 21:30 časova Molotov pozvao nemačkog ambasadora da mu uruči protest oko ponovnih nemačkih povreda sovjetskog vazdušnog prostora kao i da izrazi nezadovoljstvo sovjetske vlade što nemačka vlada nije uopšte reagovala na miroljubivo saopštenje sovjetske vlade koje je 13. juna prenela državna agencija TASS i da on, Molotov, „dobija utisak kao da je nemačka vlada nezadovoljna sa sovjetskom vladom“. Ambasador fon Šulenburg mu je odgovorio da ne može dati svoj komentar već da će sovjetsku notu uputiti svojoj

¹¹¹ Izveštaj nemačkog ambasadora Šulenburga Ministarstvu spoljnih poslova u Berlinu, depeša br. 1368/41, 13. jun 1941.

¹¹² Izveštaj nemačkog poslanika u Švedskoj Vida (Wied) Ministarstvu spoljnih poslova u Berlinu, depeša br.534 od 16. maja 1941.

vladi u Berlin.¹¹³ Uz izveštaj, uputio je i sovjetsku notu, ali za sovjetsko-nemačke odnose to više nije imalo nikakvog značaja.

Naime, poslednji dokument uoči nemačkog napada, jeste beleška savetnika u nemačkom ministarstvu spoljnih poslova Šmita o poslednjem razgovoru ministra Ribentropa i sovjetskog ambasadora u Berlinu Dekanosova. Ribentrop je 22. juna u 4 časa izjutra pozvao ambasadora Dekanosova i saopštio mu kako je „protivnemačko držanje sovjetske vlade i teška opasnost koju je Nemačka videla u ruskom nastupanju na nemačkoj istočnoj granici, prisilila Rajh na preuzimanje vojnih protivmera. (...) Pod pritiskom teške političke i vojne opasnosti koja dolazi iz Sovjetske Rusije, Nemačka je od jutros preuzela odgovarajuće mere na vojnom području.“ Još je dodao da „izražava svoje žaljenje“ i da se on lično trudio da se uspostavi „razuman odnos između dve zemlje“ što mu „na žalost nije uspelo.“ Ambasador Dekanosov, potpuno zatečen, smogao je snage samo da izjavi kako i on „žali ovakav razvoj situacije koji počiva na potpuno pogrešnom shvatanju nemačke vlade.“ Potom se, prema belešci, „oprostio od ministra spoljnih poslova uz nadu da će status sovjetske ambasade biti uređen sa nadležnim nemačkim mestom“, što mu je Ribentrop i obećao.

Zaključak

Rat između Nemačke i SSSR-a je tako otpočeo i sve nakon toga je u većoj ili manjoj meri danas opšte poznato kako svetskoj historiografiji tako i najširoj svetskoj javnosti.

Ta 1941. godina za Hitlera i nacističku Nemačku bila je sudbinski ambivalentna: mnogima se činilo tokom te godine da je Hitler na vrhuncu svoje vojne moći i da je blizu ostvarenja svojih imperijalnih namera; ali istovremeno ta godina je, kako će se docnije pokazati, značila i početak njegovog kraja, a taj kraj je umnogome bio rezultat upravo nemačkog napada na Sovjetski savez.

Nemački istoričar A. Hilgruber u jednom svom radu iz 1983. godine navodi kako Hitler nikada nije napustio nameru širenja na Istok odnosno na teritoriju SSSR-a uprkos sklopljenom paktu o nenapadanju. Navodno je Hitler još u avgustu 1939. neposredno pre sklapanja pakta sa Staljinom,

¹¹³ Izveštaj nemačkog ambasadora u Moskvi fon Šulenburga Ministarstvu spoljnih poslova u Berlinu, depeša br. 1424/4 od 21. juna 1941.

izjavio K.Burkhartu, visokom komesaru Društva naroda za Dancišku krizu, kako je „Zapad glup i nije shvatio da je moja ideja oduvek bila prodor na Istok i uništenje boljševizma, pa ću sad biti prinuđen da se sporazumem sa Rusima i udarim na Zapad i posle njegovog sloma svom silinom krenem na Sovjetski savez.“¹¹⁴ Takvu Hitlerovu izjavu ne spominje K. Hildebrant u svom radu o nemačkoj spoljnoj politici 1933-1945. u koji smo imali uvid.¹¹⁵ Takvu izjavu nismo našli ni u jednom od objavljenih dokumenata koje smo u ovom radu analizirali. Naravno, nije nemoguće da ju je Hitler zaista dao, iako se, prema objavljenim dokumentima, u pregovorima oko sklapanja pakta sa SSSR-om kako smo videli, Nemačka odrekla svoje politike daljeg širenja na Istok jer prema rečima Ribentropa u razgovoru sa Molotovom prilikom njegove posete Berlinu, „Nemačka nikako više neće širiti na Istok, već na jug, na područje nekadašnjih nemačkih kolonija u centralnoj Africi.“¹¹⁶ Isto tako Hitler je nakon potpisanog pakta o nenapadanju u svom govoru od 27. avgusta 1939. godine zadovoljno izjavio: “Za razliku od prošlog rata Nemačka se više neće morati boriti na dva fronta. Sporazum s Rusijom *znači promenu u spoljnoj politici Rajha* (istakao Z.M.) , koja će trajati vrlo dugo vremena. Rusija i Nemačka neće više nikada podići oružje jedna na drugu.”¹¹⁷ Ali kako smo ranije naglasili, politika nikada nije bila primer doslednosti, još manje iskrenosti, kod Hitlera posebno, što verolomni napad na SSSR 22 meseca kasnije belodano dokazuje.

Sovjetski savez se posle herojskog otpora svojih naroda i najvećih ljudskih i materijalnih žrtava, našao na pobjedničkoj strani zajedno sa zapadnim demokratijama. Štaviše, njegove trupe su prve ušle u Berlin početkom maja 1945. godine i zabijajući sovjetsku zastavu na sam vrh zgrade Rajhstaga kao da su tim činom simbolički tražile iskupljenje za skoro dvogodišnje „prijateljevanje“ svoje vlade i Staljina lično, sa nemačkim nacizmom. Izvršena je posleratna

¹¹⁴ Andreas Hillgruber, *Der Zweite Weltkrieg- Kriegsziele und Strategie der grossen Mächte*, Stuttgart, 1983 – navedeno prema: T.Kuljić, *Fašizam*, Nolit, 2. izd. Beograd, 1987., s. 162

¹¹⁵ Klaus Hildebrant, *Deutsche Aussenpolitik 1933-1945. Kalkul oder Dogma?*, Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1971.

¹¹⁶ Ribentrop u razgovoru sa Molotovom u Berlinu, 13.novembra 1940. Videti stranu 55 ovog rada.

¹¹⁷ N.H. Baynes, *The speeches of Adolf Hitler 1922 - 1939.*, Vol. II, edited by Oxford University Press. London, New York, Toronto, 1942., p. 1687

podela Nemačke među silama pobednicama, ali SSSR nije vratio teritorije koje su mu pripale u leto 1940. godine na osnovu pakta sklopljenog upravo sa nacističkom Nemačkom (delove Poljske koji su priključeni sovjetskoj republici Ukrajini poput Lavova na primer, ili Bresta koji je postao sastavni deo Belorusije, kao ni tri anektirane baltičke države Litvaniju, Estoniju i Letoniju).

Sovjetsko-nemačka saradnja imala je za posledicu ne samo imperijalnu podelu interesnih sfera između Nemačke i SSSR-a, nego je, kako smo u uvodu ovog rada naveli i neposredno uticala na tok i rezultate rata počev od 1. septembra 1939. do 22. juna 1941. Da SSSR nije Hitleru partnerski obezbeđivao leđa na Istoku, ne bi ovaj poženjeo tako brze i velike uspehe na zapadnom frontu pregazivši gotovo sve demokratske zemlje uključiv i onu najznačajniju – Francusku. To čak nije ni naš zaključak, već isključiva tvrdnja samog sovjetskog ministra spoljnih poslova Molotova koju je, kako smo videli, izneo u razgovoru sa Hitlerom pokušavajući da pobije Hitlerove tvrdnje o navodnim velikim ustupcima Trećeg Rajha SSSR-u: „Upravo su sporazumi sa nama znatno doprineli trijumfalnim pobedama nemačke vojske i ako bi se izradio bilans situacije kao rezultat poraza Francuske u junu 1940, onda bi se ta činjenica takođe morala uzeti u obzir.”¹¹⁸

Po mišljenju italijanskog ministra spoljnih poslova grofa Čana koje je izneo u svom dnevniku¹¹⁹, Hitler tokom 1939- 41 nije uopšte imao tako jaku armiju kako se hvalio i kako je to mnogima u Evropi izgledalo. Čano je njegove vojne uspehe pripisao dvama činiocima: veštoj političkoj manipulaciji činjenicama i savezništvu sa SSSR-om koje mu je obezbedilo barem još godinu-dve daljeg nesmetanog vojnog jačanja. A to Hitlerovo jačanje je rasplamsavalo i produžavalo rat, a samim tim veća su bila razaranja i brojnije su bile ljudske žrtve.

Odavno nema ni Hiltera ni nacističke Nemačke, nema više ni Staljina, a u vihoru političkih i društvenih promena nestao je i SSSR. Ipak ostala su nemačka dokumenta koja makar i delimično (jer sovjetska iz tog perioda *nisu* objavljena) svedoče o jednom izazovnom vremenu uoči i tokom prva 22 meseca od početka Drugog svetskog rata, vremenu u kojem su se podrivali i sami temelji ljudske civilizacije.

¹¹⁸ Molotov u razgovoru sa Hitlerom u Berlinu, 13. novembra 1940. Videti stranu 60 ovoga rada

¹¹⁹ Galeazzo Ciano, Dnevnik II (1939-1943), NIP Zagreb, Zagreb, 1954.

Osvetljavajući period sovjetsko-nemačkog „prijateljstva i saradnje“ 1939-1941, ovaj rad objektivno i nepristrasno prikazuje isključivo *dosad dostupne činjenice* i rukovodi se principom da činjenice sadržane u dokumentima ne poznaju granice, ideologiju, „bratstvo“...

Istina mora biti cilj svake nauke, pa razume se i istorijske.

Literatura

Alfred Seidl, *Staljin pomagač Hitlera*, prevod sa nemačkog Beška Turković, Društvo novinara NR Hrvatske, Zagreb 1951.

Raymond James Sontag, James Stuart Beddi, *Nazi-Soviet relations 1939-1941. Documents from the Archives of the German Foreign Office*, Washington 1948.

Klaus Hildebrant, *Deutsche Aussenpolitik 1933-1945. Kalkül oder Dogma?*, Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1971.

Wolfgang Wippermann, *Zur Analyse des Faschismus. Die Socialistischen und Kommunistischen Faschismus theorien 1921-1945*, M. Diesterweg, Frankfurt/M, 1981.

Nevile Henderson, *Failure of a mission*, London, 1940.

Veselin Golubović, *Sa Marksom protiv Staljina*, Globus, Zagreb, 1987.

Efim Šuman, “Medeni mesec dvojice diktatora”, <https://www.dw.com/sr/medeni-mesec-dvojice-diktatora/a-17873088> Deutsche Welle, 23. avgust 2014., novinski članak povodom 75-godišnjice potpisivanja pakta Ribentrop - Molotov

Ivan Ivanji, “Kraj pakta između Hitlera i Staljina”, <https://www.vreme.com/mozaik/kraj-pakta-izmedju-staljina-i-hitlera/>, novinski tekst povodom 80-godišnjice pakta, list Vreme, 28. avgust 2019.

Aleksandar Životić, *Jugoslovensko-sovjetski odnosi 1939-1941*, Filip Višnjić, Beograd, 2019.

Aleksandar Životić, *Moskovski gambit, Jugoslavija, SSSR i prodor Trećeg Rajha na Balkan 1938-1941.*, Clio, Beograd, 2021.

Galeazzo Ciano, *Dnevnik II (1939-1943)*, NIP Zagreb, Zagreb, 1954.

Todor Kuljić, *Fašizam*, Nolit, 2. izd. Beograd, 1987.

N.H. Baynes, *The speeches of Adolf Hitler 1922 - 1939.*, Vol. I, II, edited by Oxford University Press. London, New York, Toronto, 1942. Royal institute of international affairs, Great Britain

Pero Požar, *Sporazum Hitler-Staljin*, Stvarnost, Zagreb, 1986.

Sadržaj

Predgovor.....	
Uvod.....	
Prvi kontakti i približavanje Nemačke i SSSR-a.....	
Sklapanje Pakta o nenapadanju i Tajnog protokola 23. avgusta 1939.....	
Sadržina Pakta o nenapadanju i Tajni protokol.....	
Napad na Poljsku i njena podela - realizacija nemačko-sovjetskog Pakta o nenapadanju.....	
Napad SSSR-a na Finsku 30.novembra 1939.....	
Razvoj privredne saradnje Nemačke i SSSR-a.....	
Blic krig. Nemačko zaposedanje Norveške i Danske (9. aprila 1940), Belgije, Holandije i Luksemburga (10. maja 1940). Napad na Francusku i njena kapitulacija 22. juna 1940.....	
Prve pukotine nemačko-sovjetske saradnje. Formiranje Trojnog pakta.....	
Poseta V. Molotova Berlinu 12.11.1940. Razgovori sa Ribentropom i Hitlerom.....	
Razgovor Molotova sa Adolfom Hitlerom 12.novembra 1940.....	
Nastavak razgovora Hitler – Molotov 13. novembra 1940.....	
Nastavak razgovora Molotova sa Ribentropom 13/14. novembra 1940.	
Odnosi Nemačke i SSSR-a nakon Molotovljeve posete.....	
Odluka o napadu na SSSR. Plan “Barbarosa” od 18. decembra 1940.....	
Zaključak.....	
Literatura.....	
Sadržaj.....	

O autoru

Zlatoje Martinov, diplomirao i magistrirao na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Bavi se publicistikom, istorijskim, sociološkim i politikološkim temama.

Autor je brojnih tekstova u stručnim i naučnim časopisima. Od 2010. do 2015. bio je glavni i odgovorni urednik beogradskog časopisa za društvena i politička pitanja „Republika“. Objavio je sledeće knjige:

- *Nemački uticaj na ishranu Srba u Banatu* (1997, 2.izd. 2004)
- *U podnožju demokratskih propileja. Izbori u Srbiji 1990-2000* (2000)
- *List „Contra bellum“ sa bibliografijom. Prilog istoriji mirovnog pokreta u Pančevu* (2011)
- *Sloboda kao ponornica. Istorija lista “Republika” 1907-2014* (2014)
- *NDH i Nedićeva Srbija – sličnosti i razlike* (2018)
- *Nacional-socijalistički osnovi državnog i društvenog uređenja NDH i Nedićeve Srbije* (2020)

Živi i radi u Beogradu.

